

ISSN 2413-7189

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В. М. КОРЕЦЬКОГО
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ І ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ»

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

науково-практичний журнал

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Гетьман А.П., доктор юридичних наук, професор, лауреат Державної премії, Заслужений діяч науки та техніки України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України (*Голова Редакційної ради*);

Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права і держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України, академік Національної академії правових наук України, президент ГО «Міжнародна екологічна академія» (*головний редактор*);

Наливайко Л.Р., доктор юридичних наук, професор, помічник ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, віце-президент Асоціації українських правників;

Шемшученко Ю.С., доктор юридичних наук, професор, директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, академік Академії наук України та Національної академії правових наук України.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Андрійцев В.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського та цивільного права Національного гірничого університету, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; **Анісімова А.В.**, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Балюк Г.І.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Бобкова А.Г.**, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України; **Гривцова Р.Ю.**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри службового та медичного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Єрмоленко В.М.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України; **Захарченко П.П.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Кобецька Н.Р.**, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Коваленко Т.О.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного та земельного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Кулинич П.Ф.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору проблем аграрного та земельного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Мироненко І.В.**, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; **Нагребельний В.П.**, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України; **Новицька Н.Б.**, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри цивільного права та процесу Університету державної фіскальної служби України; **Носік В.В.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Перейра Андре**, доктор юридичних наук, професор Центру біомедичного права Юридичного факультету Коїмбрського університету (Португалія); **Розовський Б.Г.**, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; **Романко С.М.**, кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка відділу Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи; **Сидор В.Д.**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Соколова А.К.**, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Суходольська А.А.**, доцент, доцент Національного авіаційного університету; **Харитонова Т.С.**, доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Шульга М.В.**, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Юнгер В. І.**, кандидат медичних наук, заступник головного лікаря з поліклінічної роботи Клінічної лікарні «Феофанія» Державного управління справами, старший викладач кафедри менеджменту охорони здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, доцент кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування ДУ «Житомирська політехніка».

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлюваних проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 3 від 14 травня 2025 р.).

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (D8 «Право»).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 220 від 23.01.2025 року.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України (вул. Трьохсвятительська, буд. 4, м. Київ, 01001, idpnanu@gmail.com, тел. +38 (044) 278 51 55).

© Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2025

© Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2025

© Громадська організація «Міжнародна екологічна академія», 2025

ISSN 2413-7189

V.M. KORETSKY INSTITUTE OF STATE AND LAW
INSTITUTE OF LEGISLATIVE PREDICTIONS AND LEGAL EXPERTISE
NON-GOVERNMENTAL ORGANISATION "INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL ACADEMY"

ENVIRONMENTAL LAW

scientific and practical journal

Issue 1

Publishing House
"Helvetica"
2025

EDITORIAL COUNCIL

Hetman Anatolii, Doctor of Legal Sciences, Professor, Laureate of the State Prize, Honored Figure of Science and Technology of Ukraine, Rector of Yaroslav Mudryi National Law University, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (*Chief of the Editorial Council*);

Kostytskyi Vasyl, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and History of Law and State of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, President of NGO “International Ecological Academy” (*Editor-in-Chief*);

Nalyvaiko Larysa, Doctor of Law, Professor, Assistant to the Rector of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Vice-President of the Association of Ukrainian Lawyers;

Shemshuchenko Yuri, Doctor of Legal Sciences, Professor, Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine, Academician of the Academy of Sciences of Ukraine and National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

EDITORIAL BOARD

Andreitsev Volodymyr, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Economic and Civil Law of National Mining University, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; **Anisimova Hanna**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University; **Baliuk Halyna**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Environmental Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Bobkova Antonina**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Hryvtsova Radmyla**, Ph.D. in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Service and Medical Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Yermolenko Volodymyr**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law named after V.Z. Ianchuk of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; **Zakharchenko Petro**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of History and Theory of Law and State of the Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Kobetska Nadiia**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Labor, Environmental and Agrarian Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Kovalenko Tetiana**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Agrarian and Land of the Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv; **Kulynych Pavlo**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Sector of Agrarian and Land Law of V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Myronenko Ihor**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; **Nahrebelnyi Volodymyr**, Ph.D. in Law, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Senior Researcher, Deputy Director of V.M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine; **Novytska Nataliia**, Doctor of Legal Sciences, Senior Researcher, Professor at the Department of Private Law of State Tax University of Ukraine; **Nosik Volodymyr**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Land and Agrarian Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Pereira Andre**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Center for Biomedical Law, Law Faculty of the Coimbra University; **Rozovskyi Borys**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; **Romanko Svitlana**, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the department of the Institute of Legislative Provisions and Legal Expertise; **Sydor Viktoriia**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor at the Department of Constitutional, Administrative and International Law of Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University “Odesa Law Academy”; **Sokolova Alla**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University; **Sukhodolska Anastasiia**, Associate Professor, Associate Professor of the National Aviation University; **Kharytonova Tetiana**, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law of the National University “Odesa Law Academy”; **Shulha Mykhailo**, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Land and Agrarian Law of Yaroslav Mudryi National Law University, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Yunher Vitalii**, Candidate of Medical Sciences, Deputy Chief Physician for Polyclinic Work of Feofaniya Clinical Hospital of the State Administration of Affairs, Senior Lecturer at the Department of Health Care Management of Bogomolets National Medical University, Associate Professor at the Department of National Security, Public Management and Administration of Zhytomyr Polytechnic State University.

The Editorial Board may not share the authors' opinion and assumes no responsibility for the content of manuscripts.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

The journal is recommended for printing by the Academic Council of the Institute of Legislative Predictions and Legal Expertise (Protocol № 3 dated May 14, 2025).

Based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of 02.07.2020 (Annex 4) the journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category “B” in the field of Legal sciences (D8 “Law”).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 220 as of 23.01.2025.

Media entity – V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine
(Triokhsviatytska str., 4, Kyiv, Ukraine, 01001, idpnanu@gmail.com, tel. +38 (044) 278 51 55).

© V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2025

© Institute of Legislative Predictions and Legal Expertise, 2025

© Non-Governmental Organisation “International Environmental Academy”, 2025

ISSN 2413-7189

ЗМІСТ

Бахновська І. П., Ткачук В. Правові механізми протидії дискримінації на робочому місці.....	7
Бринзанська О. В. Охорона навколишнього середовища засобами кримінального права в актах м'якого права Ради Європи.....	12
Грищенко О. П. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку.....	19
Костицький В. В. Проблеми екологічної європейської інтеграції України та наслідки брекзиту для Великої Британії: екологічні порядки у сучасній Європі.....	27
Любавіна В. П., Вербіцький А. С. Кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, які спричинені збройною агресією РФ	
Марич Х. М., Ліщинська Ю. В. Державна система моніторингу довкілля в Україні: правове регулювання	38
Позняк Е. В., Засць О. І., Сюйва І. С., Бевз О. В. В пам'ять про нашого вчителя: виступи учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного, екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна».....	43
Стукаліна О. В. Кримінологічна характеристика екологічної злочинності: особливості, детермінанти та напрями протидії.....	61
Цицюра В. І. Заходи забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та їх загальна характеристика	68
Яремак З. В., Данилюк Л. Р. Правові механізми адаптації законодавства України у сфері ядерної безпеки до acquis ЄС.....	74
Шульга М. В. Рецензія на підручник «Екологічне право» за ред. А. П. Гетьмана.....	80

CONTENTS

Bakhnovska I. P., Tkachuk V. Legal mechanisms to combat discrimination in the workplace.....	7
Brynzanska O. V. Protection of environment through criminal law in the acts of soft law of the Council of Europe.....	12
Hryshchenko O. P. Ensuring ecologically balanced nature use in the conditions of sustainable development.....	19
Kostytskyi V. V. Problems of Ukraine's ecological European integration and the consequences of brexit for Great Britain: ecological orders in modern Europe.....	27
Liubavina V. P., Verbitskyi A. S. Criminal liability for environmental crimes caused by armed aggression of the Russia.....	33
Marych Kh. M., Lishchynska Yu. V. State environmental monitoring system in Ukraine: legal regulation.....	38
Pozniak E. V., Zaiets O. I., Siuiva I. S., Bevz O. V. In memory of our teacher: speeches by participants of the all-Ukrainian scientific and practical conference “First scientific readings on contemporary problems of land, agrarian, and environmental law through the prism of the creative heritage of professor Vasyl Lukyanovych Muntyan”.....	43
Stukalina O. V. Criminological characteristics of environmental crime: features, determinants and countermeasures.....	61
Tsytsiura V. I. Measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone and their general characteristics.....	68
Yaremak Z. V., Danyliuk L. R. Legal mechanisms for adapting Ukrainian legislation in the field of nuclear safety to the EU acquis	74
Shulha M. V. Review of the textbook “Environmental Law” edited by A.P. Hetman.....	80

УДК 349.2 (349.3)

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.1>

Бахновська І. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: 0000-0002-9236-9424

Ткачук В.,

здобувач вищої освіти

Вінницького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

LEGAL MECHANISMS TO COMBAT DISCRIMINATION IN THE WORKPLACE

У статті досліджуються теоретико-правові основи запобігання та протидії дискримінації на робочому місці в умовах трансформації українського законодавства відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Автори аналізують сутність дискримінації як явища у сфері трудових правовідносин, її основні форми, причини та наслідки для працівників, роботодавців та суспільства в цілому. Увага акцентується на розкритті правових механізмів захисту від дискримінації, зокрема національного та міжнародного рівнів, з урахуванням сучасного соціально-економічного контексту України, включаючи воєнний стан. Праця розглядається не лише як засіб матеріального забезпечення, але і як один із ключових елементів самореалізації особистості в суспільстві. Незважаючи на численні гарантії у законодавстві, автори констатують, що дискримінація залишається розповсюдженим явищем, яке часто набуває прихованих форм. Це може проявлятися у вигляді нерівного ставлення на етапах прийому на роботу, в оплаті праці, умовах праці, можливостях для просування по службі тощо. Найбільш поширеними підставами дискримінації є стать, вік, стан здоров'я, расова або національна приналежність, релігійні переконання, соціальне походження, а також участь у профспілковій чи антикорупційній діяльності. У межах статті проаналізовано чинне українське законодавство, яке визнає поняття дискримінації та закріплює заборону дискримінаційної поведінки в трудових правовідносинах. У роботі окрема увага приділяється явищу мобінгу (цькування на робочому місці), який законодавчо закріплений у Кодексі законів про працю України як окрема форма дискримінаційної поведінки. Стаття містить аналіз судової практики, що ілюструє реальні випадки порушення трудових прав. У контексті євроінтеграційного курсу України автори звертають увагу на необхідність адаптації трудового законодавства до вимог Європейського Союзу, зокрема в частині реалізації принципу рівності та заборони дискримінації. Вказується, що формальне існування правових норм не гарантує їх фактичного дотримання без належного контролю, правозастосовної практики та просвітницької роботи.

Ключові слова: дискримінація, трудові права, мобінг, правовий захист, рівність, гендерна рівність, профспілкова діяльність, законодавство, євроінтеграція, судова практика.

The article examines the theoretical and legal foundations of preventing and combating discrimination in the workplace in the context of the transformation of Ukrainian legislation in accordance with European and international standards. The authors analyze the essence of discrimination as a phenomenon in the sphere of labor relations, its main forms, causes and consequences for employees, employers and society as a whole. The focus is on revealing the legal mechanisms of protection against discrimination, in particular at the national and international levels, taking into account the modern socio-economic context of Ukraine, including martial law. Work is considered not only as a means of material support, but also as one of the key elements of self-realization of the individual in society. Despite numerous guarantees in the legislation, the authors state that discrimination remains a widespread phenomenon, which often takes on hidden forms. This can manifest itself in the form of unequal treatment at the stages of employment, in wages, working conditions, opportunities for promotion, etc. The most common grounds for discrimination are gender, age, health status, racial or national origin, religious beliefs, social origin, as well as participation in trade union or anti-corruption activities. The article analyzes the current Ukrainian legislation, which defines the concept of discrimination and establishes the prohibition of discriminatory behavior in labor relations. The work pays special attention to the phenomenon of mobbing (harassment in the workplace), which is legally enshrined in the Labor Code of Ukraine as a separate form of discriminatory behavior. The article contains an analysis of judicial practice, illustrating real cases of violation of labor rights. In the context of Ukraine's European integration course, the authors draw attention to the need to adapt labor legislation to the requirements of the European Union, in particular in terms of implementing

the principle of equality and the prohibition of discrimination. It is indicated that the formal existence of legal norms does not guarantee their actual compliance without proper control, law enforcement practice and educational work.

Key words: *discrimination, labor rights, mobbing, legal protection, equality, gender equality, trade union activity, legislation, European integration, judicial practice.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві праця є не лише засобом забезпечення матеріального добробуту, а й важливою формою соціальної самореалізації особистості. Саме тому рівність прав у сфері трудових відносин посідає особливе місце в системі прав людини. Попри наявність законодавчих гарантій, проблема дискримінації на робочому місці залишається актуальною і багатогранною. Працівники можуть стикатися з упередженим ставленням через стать, вік, стан здоров'я, національність, релігійні переконання чи інші ознаки. Такі прояви дискримінації часто мають прихований характер і можуть відбуватися як на етапі прийому на роботу, так і в процесі трудової діяльності, впливаючи на умови праці, розмір оплати, кар'єрні можливості та стабільність зайнятості.

Враховуючи євроінтеграційний курс України та необхідність приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, питання запобігання дискримінації набуває нового звучання. Важливо не лише виявити основні форми порушень прав працівників, а й дослідити ефективність існуючих правових механізмів захисту. Аналіз цієї теми сприятиме глибшому розумінню проблеми та формуванню практичних пропозицій щодо удосконалення трудового законодавства України, що дозволить забезпечити гідні умови праці та рівність можливостей для всіх громадян.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення правового механізму запобігання дискримінації в трудових правовідносинах, забезпечення ефективного захисту прав працівників та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Попри формальні гарантії, на практиці працівники часто стикаються з прихованими або відкритими проявами дискримінації, які ускладнюють доступ до гідної праці, професійного розвитку та рівної оплати праці. Аналіз даної проблематики є важливим для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності правового захисту в цій сфері.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання забезпечення гендерної рівності та неприпустимості підміни понять диференціації праці та дискримінації розглядалися у працях українських науковців. Так Т.В. Колеснік досліджувала забезпечення гендерного балансу при реалізації права на працю та дійшла висновків про необхідність «чіткого механізму який повинен базуватися на міжнародному досвіді, національних стандартах та пропозиціях українського бізнесу». Новіченко Н.В. розглядає проблеми гендерної рівності у трудових

відносинах, та зазначає що «провідну роль у даному процесі займає Європейський Союз, який активно в своєму законодавстві розвиває засади гендерної рівності, через змістовні приписи щодо недискримінації, рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок». Т.В. Красюк, В.І. Тітова, розглядаючи питання гендерної рівності в трудових відносинах дійшли висновків, що «Україна перебуває на шляху виправлення гендерного законодавства та впровадження норм, принципів і положень, закріплених у міжнародно-правових актах, пов'язаних із наданням рівних прав і можливостей чоловікам і жінкам у трудових відносинах» [4, с. 176].

Метою дослідження є комплексне дослідження явища дискримінації на робочому місці у контексті трудового права, виявлення її основних форм та проявів, аналіз чинного законодавства України та міжнародних правових актів, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів протидії дискримінації в сфері праці.

Виклад основного матеріалу. Поняття дискримінації у сфері праці має багатовимірний зміст, який закріплений як у національному законодавстві України, так і в міжнародних нормативно-правових актах. Згідно із Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дискримінація – це ситуація, за якої особа або група осіб через певні ознаки, як-от раса, колір шкіри, політичні, релігійні чи інші переконання, стать, вік, інвалідність, соціальне походження, громадянство, стан здоров'я, місце проживання, майновий стан тощо, зазнає обмежень у реалізації чи користуванні своїми правами й свободами. Ці обмеження можуть бути як явними, так і прихованими, і виникати у будь-якій формі, крім випадків, коли вони є правомірними, об'єктивно обґрунтованими і необхідними для досягнення легітимної мети [7].

Міжнародне розуміння дискримінації, зокрема в межах Конвенції МОП №111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять», також наголошує на будь-якому розрізненні, недопущенні або перевазі, що призводить до порушення рівності можливостей у трудовій сфері. Це охоплює не лише традиційні ознаки (стать, вік, етнічне походження), а й форми, які визначаються на національному рівні, з урахуванням соціального контексту [2].

Законодавство України, а саме ст. 5 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», виокремлює кілька форм дискримінації, які можуть мати місце у трудових відносинах:

Пряма дискримінація – ситуація, коли з працівником або кандидатом на посаду поводяться менш

сприятливо саме через певну ознаку (наприклад, через вік чи стать).

Непряма дискримінація – це коли, на перший погляд, нейтральна норма чи практика призводить до того, що певна група осіб опиняється в гіршому становищі.

Підбурювання до дискримінації – заохочення або спонукування інших до дискримінаційної поведінки.

Пособництво у дискримінації – сприяння діям, які призводять до обмеження прав інших осіб за ознаками, зазначеними в законі.

Утиск – вчинення дій, що мають на меті створити для особи ворожу чи принизливу атмосферу, пов'язану з дискримінаційною ознакою [7].

Усин В.В. та Павлик А.Г. у своїй праці поділяють дискримінацію у сфері праці поділяють на ейджизм, гендерну дискримінацію, дискримінацію за критерієм раси, національності чи стану здоров'я [8].

Окремим явищем, що тісно пов'язане з трудовою дискримінацією, є мобінг (цькування). Відповідно до статті 2-2 Кодексу законів про працю України, мобінг визначається як систематичні, умисні дії чи бездіяльність, які принижують честь і гідність працівника, створюють ворожу або образливу атмосферу, часто мають на меті змусити особу покинути роботу або втратити віру у свою професійну спроможність. Такий тиск може здійснюватися як психологічно, так і економічно, у тому числі із використанням електронних засобів комунікації [1].

Таким чином, поняття дискримінації у сфері праці охоплює як явні порушення прав за ознаками, що прямо заборонені законом, так і приховані форми приниження, психологічного тиску, несправедливих рішень чи умов, які мають упереджене підґрунтя. Розуміння і виявлення таких проявів є необхідною умовою для ефективного захисту прав працівників.

Українське законодавство містить чітко визначені правові норми, спрямовані на гарантування рівності прав та попередження дискримінації у сфері праці. Вони формують систему захисту, що включає як базові конституційні положення, так і спеціальні нормативно-правові акти.

Відповідно до статті 24 Конституції України, усі громадяни мають рівні конституційні права та свободи й є рівними перед законом. Забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних чи релігійних переконань, статі, етнічного чи соціального походження тощо. Закон також гарантує рівність прав жінок і чоловіків, зокрема через надання рівних можливостей у праці, оплаті праці, професійному зростанні, а також через спеціальні заходи для охорони праці жінок і підтримки материнства [3].

Кодекс законів про працю України (ст. 5¹, пункти 6 та 7) закріплює гарантії прав громадян на працю, зокрема – правовий захист від необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу та незаконного

звільнення. Крім того, працівники мають правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації та упередженого ставлення. Закон також гарантує право постраждалих осіб на звернення до центрального органу виконавчої влади з питань праці, а також до суду – з можливістю продовжувати трудову діяльність на час розгляду справи. Судове рішення, що набрало чинності, є підставою для відшкодування завданої шкоди. [1]

Деталізація заходів у сфері протидії дискримінації наведена у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Відповідно до ст. 7, державна політика у цій сфері включає:

- недопущення дискримінації у будь-яких формах;
- застосування позитивних дій – тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на покращення становища вразливих груп;
- створення умов для своєчасного виявлення дискримінації та ефективного захисту постраждалих осіб;
- виховання та просвітницьку роботу серед населення, що формує повагу до прав людини незалежно від її ознак [7].

Контроль за дотриманням цього законодавства здійснюють спеціально визначені суб'єкти. Як зазначено у ст. 9 Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», до них належать: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування, а також громадські організації, юридичні та фізичні особи. Всі ці суб'єкти можуть використовувати позитивні дії з метою запобігання дискримінації [7].

Водночас, ст. 16 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» передбачає відповідальність за порушення законодавства про недискримінацію: цивільну, адміністративну або кримінальну. Це свідчить про важливість теми на рівні національної безпеки й прав людини, а також про серйозність санкцій, які очікують на осіб, винних у дискримінаційних діях або бездіяльності [7].

Загалом, правова база України демонструє системний підхід до запобігання дискримінації у сфері праці, орієнтований на захист людської гідності, справедливості та рівності можливостей для кожного працівника.

В українському суспільстві поширеним є уявлення про формальну рівність між чоловіками та жінками у сфері праці. Так, згідно з результатами всеукраїнського дослідження «Трудовий барометр: протидія дискримінації у сфері праці», яке презентував керівник ГО «Трудові ініціативи» Георгій Сандул, 54,4% респондентів вважають, що в трудових відносинах існує гендерна рівність, а 58,7% – що немає різниці у можливостях отримання гідної заробітної плати між чоловіками та жінками.

Дослідження проводилося методом анонімного інтернет-анкетування в реальних трудових

колективах (726 респондентів, з яких 71% – жінки). Попри це, фахівці наголошують на суб'єктивності цих оцінок, адже офіційна статистика демонструє гендерний розрив в оплаті праці на рівні 20–30% на користь чоловіків, а також свідчить про відсутність ефективних механізмів протидії мобінгу та психологічному тиску на робочому місці. [6]

На законодавчому рівні питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків регламентується Законом України № 2866-IV. У ньому зазначено, що роботодавці зобов'язані створювати рівні умови для трудової діяльності. Проте на практиці цей обов'язок часто ігнорується.

Як приклад прояву дискримінації у сфері праці, зумовленої не статтю, а профспілковою, антикорупційною та правозахисною діяльністю, слугує справа Позивача.

Позивач неодноразово зазнавав переслідувань і звільнень з боку Відповідача – Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Його було неправомірно звільнено у 2019, 2020 та знову у 2022 році, незважаючи на поновлення рішенням суду. У 2019 році проти Позивача було введено дискримінаційну практику ведення «Журналу присутності на роботі проректора», який не застосовувався до інших осіб.

Він був одним із ініціаторів створення незалежної профспілки університету, головою якої був обраний. Після цього почалися системні утиски: відмова в реєстрації заяв, ненадання відповіді на звернення, відмова в оплаті лікарняних, позбавлення премій, створення напруженої та ворожої атмосфери на робочому місці. 21.10.2019 року, після лікарняного, Позивача звільнено усним наказом за п. 2 ч. 1 ст. 40 КЗпП України – підставою було нібито порушення трудової дисципліни. Цей епізод став предметом розгляду у справі № 761/44586/19. 04.06.2020 року його знову звільнено наказом № 82-к, що оскаржено до Шевченківського районного суду м. Києва. Рішенням від 08.07.2021 року Позивача поновлено на посаді та стягнуто заробітну плату за час вимушеного прогулу. Однак, Відповідач не виконав рішення повною мірою: не видав наказ про поновлення, перешкодив доступу до робочого місця, що знову створило підстави для наступного звільнення. 09.02.2022 року Позивачу вручено наказ № 14-к про звільнення за прогул без поважних причин (п. 4 ст. 40 КЗпП). Цей наказ став предметом нового судового спору, що наразі триває в суді.

З огляду на систематичність переслідувань, відсутність рівного ставлення та використання адміністративного ресурсу для тиску на працівника, Позивач вважає, що має місце дискримінація за ознаками його профспілкової, антикорупційної та правозахисної активності. Цей висновок підтримується також листом НАЗК № 23-04/10475-22 від 14.04.2022 року, яким підтверджено статус Позивача як викривача корупції [4].

Таким чином, індивідуальний випадок Позивача ілюструє розрив між суб'єктивним сприйняттям стану рівності у сфері праці та реальними практиками дискримінації, які не охоплюються стандартними соціологічними опитуваннями, але мають підтвердження в офіційних судових рішеннях та документах органів державної влади.

Подолання дискримінації у сфері праці потребує комплексного підходу, що поєднує законодавчі, інституційні та просвітницькі заходи. Одним із ключових напрямів є вдосконалення чинного законодавства. Зокрема, варто забезпечити чіткі механізми виявлення дискримінаційних практик, посилити відповідальність за мобінг, а також надати Уповноваженому Верховної Ради з прав людини більше інструментів для реагування на порушення.

Водночас важливо розвивати інституційну спроможність: Державна служба з питань праці має посилити контроль за дотриманням принципів рівності, а на рівні підприємств доцільно створювати внутрішні підрозділи або уповноважених осіб з питань гендерної рівності та недискримінації.

Окрема увага має бути приділена освітньо-просвітницькій роботі. Проведення тренінгів для HR-фахівців, включення модулів про права людини у програми вищої освіти, а також інформаційні кампанії серед населення сприятимуть формуванню культури поваги та недискримінаційної поведінки.

Значну роль відіграє також підтримка постраждалих. Створення доступних механізмів юридичної допомоги, анонімних звернень і правового захисту у разі мобінгу або дискримінації має стати стандартом для сучасного ринку праці.

Паралельно варто заохочувати роботодавців: запровадження пільг, грантів чи рейтингу «відповідального роботодавця» мотивуватиме компанії дотримуватися принципів рівності. Нарешті, міжнародне співробітництво, зокрема з країнами ЄС та Міжнародною організацією праці, відкриває можливості для впровадження кращих світових практик у сфері запобігання дискримінації.

Таким чином, лише завдяки узгодженим діям держави, громадянського суспільства, роботодавців та працівників можна створити безпечне, справедливе та рівноправне трудове середовище для всіх громадян України.

Дослідження та викладена судова практика яскраво демонструють глибину і багатогранність проблем, пов'язаних із дискримінацією у сфері праці в Україні. Попри те, що більшість опитаних вважає, що гендерна рівність на ринку праці досягнута, офіційна статистика, а також реальні життєві ситуації, зокрема судова справа проректора Таврійського національного університету, свідчать про зворотне.

Очевидною є розбіжність між суб'єктивним сприйняттям працівниками ситуації у трудовій сфері та об'єктивними реаліями, які проявляються

у вигляді нижчих зарплат жінок, недостатнього врахування сімейних обставин при організації праці, а також нерозв'язаних проблем психологічного тиску, мобінгу і насильства на робочих місцях. Судовий кейс демонструє, як дискримінація може набирати системного характеру, коли йдеться про захист прав, свободу профспілкової діяльності та викриття корупції.

На наш погляд, потрібно здійснити вдосконалення національного законодавства у сфері протидії дискримінації, зокрема:

- удосконалення механізмів виявлення дискримінаційної поведінки на підприємствах;
- розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- запровадження ефективної системи анонімного інформування про випадки мобінгу;
- посилення контролю з боку Державної служби з питань праці;
- проведення освітніх кампаній серед роботодавців та працівників щодо прав людини у сфері праці;

- формування спеціалізованих підрозділів або рад з гендерної рівності та недискримінації на рівні підприємств;

- надання державної підтримки відповідальним роботодавцям через гранти, пільги або рейтингування;
- активізація співпраці з міжнародними організаціями, зокрема Міжнародною організацією праці, для впровадження світових практик у боротьбі з дискримінацією.

Отже, тільки скоординовані дії держави, роботодавців, профспілок, громадських організацій та самих працівників можуть забезпечити реальне втілення принципу недискримінації в трудових правовідносинах. У цьому контексті роль профспілок, правозахисників і небайдужих громадян стає ключовою у формуванні справедливого і безпечного трудового середовища в Україні. Подолання дискримінації потребує не лише нормативних змін, але й зміни культури взаємин на ринку праці, розвитку правової свідомості та відповідальності всіх учасників трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 2 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять N 111 (укр/рос): Конвенція Міжнар. орг. пр. від 25.06.1958 № 111: станом на 24 черв. 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text
3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Новіченко Н.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2025. С. 176-179. URL: http://lsej.org.ua/2_2025/42.pdf
5. Поліщук В. Дискримінація на робочому місці: чи дійсно в Україні дотримуються правил запобігання дискримінації? Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/diskriminacia-na-robocomu-misci-ci-diisno-v-ukrayini-dotrimuiutsia-pravil-zapobigannia-diskriminaciyi>
6. Презентація результатів опитування щодо дискримінації у сфері праці. Укрінформ – актуальні новини України та світу. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/3395649-prezentacia-rezultativ-opituvanna-sodo-diskriminacii-u-sferi-praci.html>
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI: станом на 30 трав. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
8. Usyn V. V., Pavlyk A. H. On the question of discrimination in the field of labor relations. *Juridical scientific and electronic journal*. 2020. № 6. С. 106. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/25>.

Бринзанська О. В.,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0007-4730-8060

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В АКТАХ М'ЯКОГО ПРАВА РАДИ ЄВРОПИ

PROTECTION OF ENVIRONMENT THROUGH CRIMINAL LAW IN THE ACTS OF SOFT LAW OF THE COUNCIL OF EUROPE

У статті розглянуто основні резолюції та рекомендації Комітету Міністрів та Парламентської Асамблеї Ради Європи у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права. Проаналізовано вплив вказаних актів на процеси формування кримінально-правової політики держав – членів Ради Європи у сфері протидії екологічним злочинам.

Досліджено передумови прийняття резолюції Комітету Міністрів Ради Європи 1977 року №(77)28 про внесок кримінального права у захист довкілля та особливості реалізації її положень у кримінальних законодавствах окремих держав-членів Ради Європи. Встановлено, що у положеннях вказаної резолюції закладено основні ідеї про засоби кримінального права у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище, які набули розвитку на сучасному етапі розвитку європейського кримінального права: застосування відновного підходу та посилення кримінальної відповідальності за екологічні злочини, відповідальність юридичних осіб, поглиблення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів проти довкілля. Зроблено висновок, що резолюція Комітету Міністрів Ради Європи 1977 року №(77)28 є основою для інтеграційних процесів у протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права.

Розглянуто вплив на національні кримінальні законодавства та кримінально-правову політику держав – членів Ради Європи положень резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2398 (2021) та рекомендації № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року, а також резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2477 (2023) та рекомендації № 2246 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року. Визначено проблемні питання реалізації положень вказаних рекомендацій, пов'язаних із залученням до механізму Ради Європи правових інструментів конвенційного механізму ООН, Женевських конвенцій і протоколів до них, а також Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: навколишнє середовище, екологічні злочини, Рада Європи, «м'яке право», екологічна політика, кримінальна відповідальність за екологічні злочини.

The article describes the main resolutions and recommendations of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in the sphere of combating environmental crimes through criminal law.

The author focuses on the prerequisites for the adoption of the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. (77)28 (1977) on the contribution of criminal law to the protection of the environment and the specifics of the implementation of its provisions in the criminal legislation of member states of the Council of Europe.

It is established that provisions of the Resolution contains the most important ideas about the means of criminal law in the sphere of combating environmental crimes through criminal law which were being developed in current time in the framework of European criminal law: using of a restorative approach and strengthening criminal responsibility for environmental crimes, responsibility of legal entities, international cooperation in the criminal prosecution of environmental crimes. It is concluded the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe No. (77)28 is a basement for integration in the sphere of counteraction to encroachments for natural environment through criminal law.

It is considered the influence of the Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2398 (2021) and Recommendation 2213 (2021) «Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change», and also Resolution 2477 (2023) and Recommendation 2246 (2023) on «Environmental impact of armed conflicts» to domestic legislation and criminal policy of member states of the Council of Europe. It is defined the issues of realization of the Recommendations, which are based on combination of Council of Europe mechanism and conventional instruments of UNO, the Geneva Conventions and the Rome Statute.

Key words: natural environment, environmental crimes, Council of Europe, «soft law», environmental policy, criminal responsibility for environmental crimes.

З 19 листопада 1995 року Україна є членом Ради Європи (далі – РЄ) – регіональної міжнародної міжурядової організації загальної компетенції,

що має міжнародну правосуб'єктність, об'єднує 46 європейських держав та наділена правотворчою компетенцією [1, с. 8]. У рамках створення механізму РЄ

щодо захисту навколишнього середовища засобами кримінального права було прийнято ряд міжнародних документів різної юридичної сили, основними з яких є конвенції, які є джерелом договірних норм, що є обов'язковими для виконання державами – членами РЄ у разі їхньої ратифікації, а також акти «м'якого права» – рекомендації, рішення або резолюції, ухвалені Комітетом міністрів РЄ (далі – КМ РЄ), Парламентською асамблеєю РЄ (далі – ПАРЄ) та Конгресом місцевих і регіональних влад Європи, що містять норми рекомендаційного характеру [2, с. 18]. До актів «м'якого права» у сфері протидії посяганням на навколишнє середовище засобами кримінального права належать: 1) Резолюція КМ РЄ 1977 року № (77)28 про внесок кримінального права у захист довкілля; 2) Резолюція № 2398 (2021) ПАРЄ «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року та рекомендація ПАРЄ № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року; 3) Резолюція ПАРЄ № 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року та рекомендація ПАРЄ № 2246 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» від 25 січня 2023 року.

Постановка проблеми. Сучасний євроінтеграційний курс України зумовив потребу у дослідженні європейського досвіду протидії злочинності засобами кримінального права, серед якої протидія злочинам проти довкілля. Разом з тим тлумачення європейського досвіду виключно як обмеженого рамками права ЄС видається неправильним, насамперед з огляду на те, що сучасне право ЄС є результатом еволюції права РЄ. Тому кримінальне право РЄ є частиною європейського кримінального права наряду з кримінальним правом ЄС, причому межі між ними не є чіткими [3, с. 3–4]. У свою чергу право РЄ, будучи складовою європейського правового простору, не можна розглядати виключно як конвенційне право, залишаючи поза увагою значний правовий доробок інституцій РЄ, який неодноразово визначав розвиток конвенційного права. Прикладом цього є прийняття КМ РЄ 14 травня 2025 року Конвенції РЄ про захист довкілля засобами кримінального права, наразі відкритої для ратифікації, окремі положення якої були неодноразово відображені у актах «м'якого права» РЄ. Тому цілісне уявлення про еволюцію охорони навколишнього середовища засобами кримінального права у європейському кримінальному праві буде неповним без дослідження актів «м'якого права» РЄ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання охорони навколишнього середовища у європейському кримінальному праві неодноразово розглядалися у працях українських науковців, зокрема, О.О. Дудорова, С. І. Марка, В. К. Матвійчука, Р. О. Мовчана, Р. П. Олійничука, Л. Ю. Тимофєєвої,

Ю. А. Турлової, М. І. Хавронюка та ін. Разом з тим безпосередньо праву РЄ у сфері охорони навколишнього середовища засобами кримінального права, зокрема, і актам «м'якого права» РЄ, приділено значно менше уваги, оскільки відповідні дослідження переважно здійснювалися в рамках розгляду права РЄ в цілому (К. Задоя, В. Кузьма та ін.). Різним аспектам формування концепції екоциду в рамках міжнародного права присвячені праці О. М. Браніцького, В. М. Єрмоленка В. В. Костицького, Н. Р. Малишевої, О. О. Сурілової та ін. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що охорона навколишнього середовища засобами кримінального права в актах м'якого права РЄ потребує додаткового вивчення.

У світлі викладеного **мету статті** становить висвітлення змісту основних актів «м'якого права» РЄ у сфері охорони навколишнього середовища засобами кримінального права та визначення їхнього впливу на процеси формування кримінально-правової політики держав – членів РЄ у галузі протидії екологічним злочинам.

Виклад основного матеріалу. Хронологічно першим серед актів «м'якого права» РЄ є резолюція КМ РЄ № (77) 28 про внесок кримінального права в захист довкілля від 28 вересня 1977 року (далі – резолюція КМ РЄ № (77)28) – це акт, у якому визначено норми «м'якого права», яким державам – членам було рекомендовано дослідити можливість вжити ряду заходів у рамках національного правового порядку та кримінального законодавства. Ці заходи стосувалися:

1) встановлення кримінальних покарань за шкоду навколишньому середовищу, зокрема, у виді штрафу та позбавлення волі на певний строк, закріплення у законодавстві положень про направлення коштів, отриманих від сплати штрафів, на задоволення екологічних потреб; встановлення додаткових обов'язків, що можуть бути призначені засудженим за екологічні злочини – вжиття заходів, спрямованих на відновлення попереднього стану, при застосуванні умовного покарання у виді позбавлення волі, громадських робіт, позбавлення права займатись певною діяльністю та публікації обвинувальних вироків;

2) запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб публічного і приватного права;

3) аналізу доцільності криміналізації діянь, вчинених у формі як дії, так і бездіяльності, що спричинили небезпеку для життя або здоров'я людей або майна значної цінності, незалежно від того чи вчинені вказані діяння умисно чи з необережності;

4) оновлення порядку кримінального переслідування екологічних злочинів, зокрема, шляхом створення спеціалізованих судів та прокуратур для розгляду справ, пов'язаних з навколишнім середовищем; наділення представників громади брати участь у кримінальному провадженні для захисту своїх екологічних інтересів; створення спеціального реєстру

осіб, засуджених за забруднення навколишнього середовища; встановлення заборони застосування амністії за серйозні екологічні злочини;

5) вирішення питання про доцільність кодифікації кримінально-правових норм, що стосуються охорони навколишнього середовища, зокрема, для цілей кодифікації законодавства про навколишнє середовище, в межах розсуду держави, або для майбутньої гармонізації всіх законодавств держав-членів РЄ у цій галузі, що забезпечувалось пропозицією подавати звіт кожні 5 років щодо заходів, вжитих відповідно до резолюції [4].

Ступінь впливу резолюції на законодавства держав-членів РЄ був абсолютно різним, що, на нашу думку, у жоден спосіб не характеризує ідеї, закладені у резолюції, негативно. Слід погодитись з позицією іспанського дослідника А. Верчера (Antonio Vercher), що у резолюції відображено найбільш актуальні на час її прийняття тенденції у кримінальному праві – депеналізація діянь, які характеризуються відсутністю індивідуально визначеного потерпілого, та визнання необхідності розширення сфери дії кримінального права на види поведінки людини, пов'язані з технологічним розвитком. Основу депеналізації кримінально караних діянь без індивідуально визначеного потерпілого становлять матеріальний та праксеологічний критерії. Перший з них полягає у захисті визнаних суспільством цінностей засобами кримінального права, другий – у прагненні до зменшення кількості кримінальних проваджень. Тенденція до розширення сфери дії кримінального права на види поведінки людини, пов'язані з технологічним розвитком, була зумовлена розумінням причинно-наслідкового зв'язку між промисловою діяльністю та ризиками погіршення здоров'я, безпеки та благополуччя людей [5, с. 446]. За влучним виразом Т. Л. Сироїд, «Екологічні злочини часто іменуються злочинами «без жертв» або «прихованими» злочинами, так як вони не спрямовані проти людини і не мають безпосередніх наслідків, але шкідливість, викликана екологічним порушенням, має дифузний характер і, як правило, призводить до колективної віктимізації, яка зачіпає спільноти, в тому числі майбутні покоління у результаті сукупного збитку для здоров'я, навколишнього середовища, економіки та розвитку.» [6, с. 338]. У світлі цього захист навколишнього середовища шляхом застосування кримінально-правових санкцій становив яскравий приклад розширення предмету регулювання кримінального права в напрямі оцінки наслідків технологічної діяльності людини [5, с. 446]. Ухваленню резолюції КМ РЄ № (77)28 передувало проведення міжнародних заходів, спрямованих на утвердження захисту навколишнього середовища як одного з первинних завдань людства. Насамперед це Конференція ООН з питань довкілля (Стокгольмська конференція), відкриття якої відбулось 5 червня 1972 року,

і саме ця дата, що наразі визнана Всесвітнім днем охорони довкілля, стала початком формування міжнародного права довкілля як галузі міжнародного права. Основним здобутком Стокгольмської конференції було формування концепції сталого розвитку та прийняття Стокгольмської декларації, якою було проголошено 26 принципів збереження довкілля [7]. У грудні 1972 року було створено ЮНЕП – Програму ООН по довкіллю – основний орган ООН в сфері охорони навколишнього середовища, який визначає політику та координує діяльність з питань навколишнього середовища та відповідає за природоохоронний компонент сталого розвитку [8]. Це зумовило розробку державних політик у сфері збереження довкілля й екологічного законодавства, а згодом – і створення механізму забезпечення реалізації екологічного законодавства та протидії його порушенню, зокрема, засобами цивільного, адміністративного, фінансового та кримінального права. У цьому контексті прийняття резолюції КМ РЄ № (77)28 було цілком послідовним етапом розвитку механізму протидії посяганням на навколишнє середовище у державах – членах РЄ.

Разом з тим не можна стверджувати про універсальний вплив положень резолюції на кримінальне законодавство держав-членів РЄ. Наприклад, у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії протидія посяганням на довкілля засобами кримінального права не отримала підтримки, оскільки такі діяння традиційно розглядалися як тяжкі порушення регулятивного законодавства (regulatory offenses) [5, с. 448]. Обережне сприйняття запропонованих змін спостерігалось в Італії, у якій було запроваджено лише окремі зміни у кримінальне законодавство у частині відповідальності за забруднення, що має наслідком майнову шкоду, та в Іспанії. Кримінальний закон Іспанії було доповнено ст. 347bis, якою було передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від одного до шести місяців та штрафу за порушення екологічного законодавства, забруднення атмосфери, ґрунтів, водних ресурсів, що спричинило небезпеку для здоров'я людей або завдало великої шкоди об'єктам тваринного та рослинного світу. Також в означеній статті було закріплено положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб за здійснення без дозволу господарської діяльності, що впливає на довкілля, або за невиконання законних вимог органів екологічного нагляду [5, с. 451].

Натомість у ФРН у кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство було внесено ряд ґрунтовних змін: у 1980 році Кримінальний кодекс ФРН було доповнено розділом про злочини проти довкілля, причому діяння, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людей або майна значної цінності («делікти небезпеки») та вважались проступками, стягнення за які накладались адміністративними

органами, було віднесено до кримінальних правопорушень, а також організовано спеціалізовані екологічні прокуратури [5, с. 448–449].

Відмінна між собою оцінка положень резолюції у різних державах - членах РЄ була обумовлена політико-правовими та історичними чинниками, пов'язаними зі ставленням до впливу регіональних міжнародних організацій на внутрішню політику та на внутрішнє законодавство, до оцінки інтеграційних тенденцій та до ідеї віднесення захисту навколишнього середовища до національних пріоритетів.

Значення резолюції КМ РЄ № (77)28 для розвитку протидії екологічним злочинам полягає у тому, що цей документ став першим актом, у якому було поєднано каральний підхід, виражений у посиленні кримінальної відповідальності за найбільш серйозні екологічні злочини, та відновний підхід, що полягав у розширенні застосування правових засобів, спрямованих на усунення заподіяної шкоди [5, с. 445; 9, с. 57]. Крім цього, у резолюції чітко прослідковується спрямованість на взаємну узгодженість кримінальних законодавств держав-членів РЄ та майбутнє формування єдиних стандартів протидії екологічним злочинам засобами кримінального права. Це дозволяє розглядати резолюцію КМ РЄ 1977 року № (77)28 як передумову для подальших інтеграційних процесів у сфері охорони довкілля засобами кримінального права.

Серед інших актів «м'якого права» РЄ необхідно назвати резолюцію ПАРЕ № 2398 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року (далі – резолюція ПАРЕ № 2398) та кореспондуючій рекомендацію ПАРЕ № 2213 (2021) «Розгляд питань кримінальної та цивільної відповідальності в контексті зміни клімату» від 29 вересня 2021 року (далі – рекомендація ПАРЕ № 2213) [10; 11].

У резолюції № 2398 ПАРЕ зазначила, що приєднавшись до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 року та Паризької угоди 2015 року, «держави-члени РЄ визнали свою юридичну відповідальність за зміну клімату на національному, європейському та міжнародному рівнях і, таким чином, опосередковано, концепцію «кліматичної справедливості» [10]. Також ПАРЕ наголосила на широкому визнанні відповідальності бізнесу за порушення прав людини в галузі охорони навколишнього середовища, що зумовлює обов'язок держави забезпечити право потерпілих від таких порушень на доступ до ефективного засобу правового захисту. Для цього ПАРЕ закликала держави – члени РЄ забезпечити правові інструменти для реагування на екологічну та іншу шкоду, спричинену зміною клімату, зокрема, доступ до судових засобів захисту (цивільних, кримінальних та адміністративних) для запобігання та компенсації шкоди, спричиненої зміною клімату, у зв'язку з діями або бездіяльністю держави, фізичних

та/або юридичних осіб (п.7.1.). Також з метою посилення кримінальної відповідальності за дії та бездіяльність, які можуть вплинути на зміну клімату або завдати іншої серйозної шкоди довкіллю, ПАРЕ закликала держави-члени РЄ:

1) зміцнити свою співпрацю щодо проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист довкілля (п. 8.1.);

2) гармонізувати закони про відповідальність за шкоду довкіллю, приділивши особливу увагу визначенню ознак екологічних злочинів та санкцій за них (п. 8.2);

3) переглянути Конвенцію про захист навколишнього середовища кримінально-правовими засобами ETS № 172 від 4 листопада 1998 року (далі – Конвенція ETS № 172) або прийняти іншу конвенцію відповідного змісту (п. 8.3.);

4) посилити кримінальну відповідальність за найсерйозніші екологічні злочини шляхом впровадження у кримінальне законодавство санкцій належної суворості (п. 8.4);

5) запровадити відповідальність за злочин екоциду, якщо відповідна норма відсутня у національному кримінальному законодавстві (п. 8.5.);

6) порушити питання про визнання універсальної юрисдикції стосовно екоциду та найсерйозніших екологічних злочинів, а також про внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року (далі – Римський статут) (п.8.6.) [10].

На основі цієї резолюції ПАРЕ прийняла рекомендацію № 2213, у якій рекомендувала КМ РЄ негайно розробити новий правовий інструмент на заміну Конвенції ETS № 172, що не набрала чинності через відсутність ратифікації державами-членами, та сформулувала основні тези, які повинні бути відображені у новій Конвенції [11].

Протягом наступних років рекомендації ПАРЕ були здебільшого враховано. По-перше, було створено Робочу групу з питань довкілля та кримінального права (Working Group on the Environment and Criminal Law (CDPC-EC)), яка проаналізувала причини утримання держав-членів РЄ від ратифікації Конвенції № ETS 172, що мало наслідком відмову від ідеї оновлення цієї конвенції. Натомість було прийнято рішення про підготовку нової Конвенції РЄ про захист довкілля засобами кримінального права, яку КМ РЄ ухвалив 14 травня 2025 року та ін.

По-друге, як зазначено у звіті про виконання резолюції ПАРЕ № 2398, вже станом на 2021 рік у законодавствах держав-членів РЄ правові наслідки порушення заподіяння шкоди навколишньому середовищу регламентовано кримінальним, а не екологічним адміністративним правом [12, с. 9]. Навіть у тому разі, якщо норми про екологічні правопорушення кодифіковано у актах екологічного права, вчинення найбільш тяжких та суспільно небезпечних із них веде за собою кримінальну відповідальність,

що ґрунтується на розумінні кримінальної відповідальності як *ultima ratio*. Саме такий підхід, що передбачав поєднання різних видів юридичної відповідальності за відмінні за тяжкістю та суспільно небезпечними наслідками посягання на довкілля, і за якого кримінальна відповідальність становила найсуворішу форму правового реагування держави на найтяжчі та найбільш суспільно небезпечні діяння проти навколишнього середовища, вперше було запропоновано у резолюції КМ РЄ № (77)28.

Разом з тим варто зазначити, що реформування законодавства про посилення кримінальної відповідальності за злочини, які посягають на навколишнє середовище, та вивчення можливості встановлення відповідальності за екоцид, що здійснюються окремими державами, крім виконання рекомендацій ПАРЕ, обумовлено їхнім членством в ЄС, оскільки подібні вимоги також містяться у Директиві Європейського Парламенту та Європейської Ради про захист навколишнього середовища засобами кримінального права 2024/1203 від 11 квітня 2024 року (далі – Директива 2024/1203).

Незважаючи на неодноразове акцентування ПАРЕ на доцільності встановлення міжнародної кримінальної відповідальності за екоцид в рамках механізму Римського Статуту, ті держави-члени РЄ, які одночасно є членами Римського Статуту, не звертались з відповідною пропозицією до Асамблеї держав-членів МКС. Ініціаторами внесення цих змін стали держави Тихоокеанського регіону – Вануату, Фіджі та Самоа, які не членами РЄ [13]. Проте ця обставина свідчить про широку підтримку ідеї міжнародної криміналізації екоциду, що вийшла за межі регіональних міжнародних організацій, а не про невиконання рекомендацій ПАРЕ. Разом із тим необхідно врахувати різноманітні підходи до розуміння екоциду у міжнародному праві, та у внутрішніх законодавствах держав. Прикладом цього є істотні відмінності між ознаками екоциду, які визначені у ст. 441 Кримінального кодексу України («масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу»), та розумінням екоциду як міжнародного злочину, наведеного у заяві про внесення змін до Римського Статуту («протиправні або свавільні дії, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність заподіяння серйозної та широкомасштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу») [14]. У свою чергу вказане визначення відображає вже закріплені у Римському Статуті положення про екоцид як один прояв воєнного злочину: у підпункті «iv» п. «b» ч. 2 ст. 8 Римського Статуту, крім іншого, мова йде про умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе заподіє масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною

та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [15].

Положення, які безпосередньо стосуються розвитку кримінально-правової охорони навколишнього середовища, також містяться у резолюції ПАРЕ № 2477 (2023) «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище» (далі – резолюція № 2477) та кореспондуючій їй однойменній рекомендації ПАРЕ № 2246 (2023) (далі – рекомендація № 2246) [16; 17].

У п. 3 резолюції № 2477 ПАРЕ констатувала, що «зі зростанням у світі визнання того, що право на здорове навколишнє середовище є правом людини, є підстави стверджувати, що держави можуть мати екстериторіальні зобов'язання, що виникають під час та після збройних конфліктів», а також наголосила на ситуаційному характері захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту, «підпорядковуючись вимогам воєнного часу та гуманітарним імперативам», тоді як інші правові інструменти, зокрема конвенції щодо захисту довкілля, «або прямо не охоплюють шкоду, завдану внаслідок воєнних дій, або прямо виключають її.» Це створює прогалини у регламентації захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів та їх наслідків. За таких умов ПАРЕ закликала держави члени РЄ вчинити ряд дій, серед яких: 1) ратифікувати Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (далі – Конвенція ENMOD) та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, якщо до цього часу цього не було зроблено (п. 10.1); 2) внести зміни у законодавство для криміналізації та ефективного переслідування екоциду та вжити заходів для внесення змін до Римського статуту з метою поширення його юрисдикції на злочин екоциду (п. 10.1.5) [16].

У рекомендації № 2246, підготованій на підставі наведеної вище резолюції № 2477, ПАРЕ рекомендувало КМ РЄ: 1) доручити компетентному органу вивчити можливість розробки нового регіонального правового документа або договору під егідою Ради Європи з метою виявлення та усунення прогалин, виявлених у чинному правовому режимі захисту навколишнього середовища та права людини на життя та здорове навколишнє середовище під час збройних конфліктів, воєнного часу чи окупації. Такий документ повинен містити норми щодо порогу заподіяної шкоди, форми вини поведінки, яка має бути покарана, суб'єктів, які повинні нести відповідальність за заподіяну довкіллю шкоду, та щодо належного тлумачення принципів пропорційності, військової необхідності та належної обачності (п. 3.2); 2) поширити сферу застосування Конвенції про захист навколишнього середовища засобами

кримінального права від 14 травня 2025 року на відносини щодо заподіяння шкоди навколишньому середовищу, під час збройних конфліктів або окупації, та введення до неї норм про екоцид (п. 3.5); 3) закликати держави-члени внести зміни у законодавство для криміналізації та ефективного переслідування екоциду та вжити заходів для внесення поправок до Римського статуту з метою віднесення екоциду до злочинів, на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду [17].

На відміну від інших резолюцій та рекомендацій ПАРЄ, реалізація положень рекомендації ПАРЄ № 2246, є проблематичнішою. По-перше, у цій рекомендації ПАРЄ звертається до правових інструментів, що перебувають за межами системи РС – до Конвенції ENMOD, яка відноситься до конвенційного механізму ООН, до Женевських конвенцій і протоколів до них, а також до Римського Статуту. По-друге, ефективність таких механізмів є суперечливою. Згідно зі звітом про виконання рекомендації ПАРЄ № 2246 станом на 2023 рік 78 держав ратифікували Конвенцію ENMOD, а 16 держав – лише підписали, не ратифікувавши цей документ. Тобто, механізм Конвенції ENMOD є досить широко визнаним, але це не вирішує основних проблем, які ускладнюють її застосування. До таких проблем передусім відносяться обмежений характер заборони. Наприклад, Конвенція ENMOD забороняє використання методів модифікації навколишнього середовища, але не розробку, випробування або поширення технологій застосування таких методів. Також для Конвенції ENMOD є властивим невизначений характер окремих вжитих у ній термінів та відсутність їх напрацьованого тлумачення («методи модифікації навколишнього середовища», «що мають широко поширені, тривалі або серйозні наслідки» та «навмисне маніпулювання природними процесами»). [18, с. 9-10]. У контексті цього слід згадати пропозицію Робочої групи з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, створеної Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року викласти у проєкті нового кримінального закону норму про екоцид у редакції, в основі якої лежить розуміння екоциду як діяння, забороненого Конвенцією ENMOD, тобто як використання будь-яких засобів для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду або для зміни космічного простору (ст. 11.5.6.) [19]. Такий підхід передбачає зміну усталеного розуміння екоциду, відображеного у ст. 441 Кримінального кодексу України, і є надзвичайно дискусійним навіть з огляду на те, що в рамках механізму захисту навколишнього середовища РС не розроблено універсального розуміння екоциду.

Положення Женевських конвенцій та Протоколу I містять вкрай обмежену кількість положень про

захист навколишнього середовища, окремі з яких є недостатньо визначеними (наприклад, положення про «широкомасштабну, довгострокову та серйозну шкоду природному середовищу», які у сукупності визначають високий поріг шкоди для навколишнього середовища). М. Лехто, спеціальний доповідач Комісії ООН з міжнародного права слушно охарактеризувала такий стан врегулювання охорони навколишнього середовища у міжнародних правових актах як відсутність узгодженої правової бази для захисту довкілля у зв'язку зі збройними конфліктами [16, с. 10]. Українські вчені В. М. Єрмоленко та О. М. Браніцький, також зазначають про «неспроможність існуючого міжнародного екологічного права, втім як і міжнародного права в цілому, адекватно реагувати на виклики сьогодення, що зумовлює необхідність зміни як їх світоглядної концепції, так і нормативної моделі та організаційного забезпечення» [20, с. 34].

Щодо доповнення Римського Статуту положеннями про екоцид, як констатовано у звіті, то «Політична підтримка міжнародного запровадження екоциду в контексті Римського статуту МКС також вражає зростає, чи то через політичні декларації глав держав та національних міністрів, чи то через парламентські ініціативи» [18, с. 14]. У цьому контексті процеси, спрямовані на криміналізацію екоциду у національному кримінальному праві держав членів ЄС при впровадженні Директиви 2024/1203, та на міжнародну криміналізацію екоциду в рамках механізму Римського Статуту, можна охарактеризувати як паралельні, що зумовлює спільний характер проблемних питань, пов'язаних з визначенням ознак екоциду, порогу екологічної шкоди, форми вини тощо. Як слушно зазначає Д. Хаулвелл (John Howell), хоча «національне та регіональне розуміння екоциду може відрізнятися, включення екоциду до міжнародного правопорядку передбачає необхідність узгодження значення цього поняття» [18, с. 14].

Висновки. Отже, незважаючи на те, що акти «м'якого права» РС у сфері захисту навколишнього середовища засобами кримінального права не містять норм обов'язкового характеру, вони здійснюють значний вплив на кримінально-правову політику та розвиток законодавств держав-членів РС. Положення резолюції КМ РС № (77)28, спрямовані на взаємну узгодженість кримінальних законодавств держав-членів РС та формування єдиних стандартів протидії екологічним злочинам засобами, фактично стали передумовою для подальших інтеграційних процесів у сфері охорони довкілля засобами кримінального права. Резолюція та рекомендація ПАРЄ № 2398 та № 2213, а також резолюція ПАРЄ № 2477 та рекомендація ПАРЄ № 2246 вплинули на формування національних політик європейських держав у сфері міжнародного співробітництва у галузі протидії посяганням на навколишнє середовище та його правове оформлення.

Список використаних джерел:

1. Право Ради Європи та практика ЄСПЛ : навч.-метод. посіб. ; за ред. Х. Н. Бехруза. Одеса : Фенікс, 2023. 120 с.
2. Право Ради Європи: конспект лекцій. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого 2021. 86 с. URL: http://nula.edu.ua/materials/files/state_building/0193/01.pdf
3. Nuotio K. European Criminal law: Oxford handbooks of criminal law. Oxford university press. 2015.
4. Resolution (77) 28 on the contribution of criminal law to the protection of the environment (Adopted by the Committee of Ministers on 28 September 1977, at the 275th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804efa66>
5. Vercher A. The Use of Criminal Law for the Protection of the Environment in Europe: Council of Europe Resolution (77) 28. *Northwestern journal of international law and business*. 1990. № 442. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njilb/vol10/iss3/33>
6. Сироїд Т.Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : ПРАВО*, 2024. Вип. 84, ч. 4. С. 334–344. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312332>
7. Стокгольмська конференція. *Національний екологічний центр України*. URL: <https://necu.org.ua/stokgolmska-konferencziya/>
8. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП). *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/diynist/mizhnarodna-diynist/spivrobitnytstvo-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy/programa-onn-z-navkolyshnogo-seredovyshha-yunep/>
9. Klimek L. European approach to combat environmental crime: legal and institutional aspects. *The Lawyer Quarterly*. 2023. № 13-1. с 57-77. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.073835c3-b64e-44a9-b3a0-12f8797d1f02>
10. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2398 (2021). Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29512#trace-3>
11. Recommendation 2213 (2021) on 'Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change'. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29514/html>
12. Addressing issues of criminal and civil liability in the context of climate change: Report of Committee on Legal Affairs and Human Rights. URL: <https://pace.coe.int/pdf/7e05960431425a5d94157b2c5759e2ab80c61d572d881e5df6266fb3935c4b57/doc.%2015362.pdf>
13. Mass destruction of nature reaches International Criminal Court (ICC) as Pacific island states propose recognition of "ecocide" as international crime. *Stopecocide.earth*. URL: <https://www.stopecocide.earth/2024/mass-destruction-of-nature-reaches-international-criminal-court-icc-as-pacific-island-states-propose-recognition-of-ecocide-as-international-crime>
14. Proposal – Independent Crime of Ecocide. Permanent Representative of Vanuatu to the UN. URL: https://static1.square-space.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/66e34b2fd56f13659fd7a093/1726171951982/Proposal_9thSeptember_Vanuatu_RomeStatute.pdf
15. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
16. Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution 2477 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts'. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31600>
17. Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 2246 (2023) on 'Environmental impact of armed conflicts' URL: <https://pace.coe.int/en/files/31601/html>
18. Environmental impact of armed conflicts. Report of Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. Doc. 15674 (05 January 2023). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31460/html>
19. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 21.07.2025 року). *Робоча група з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>
20. Єрмоленко В. М., Браніцький О. М. Сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини. *Екологічне право*. 2024. Вип. 3–4. 33–36. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/v3-4-2024>

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.3>

Грищенко О. П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права, філософії та політології
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
ORCID: 0000-0002-3725-8094

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ENSURING ECOLOGICALLY BALANCED NATURE USE IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Стаття присвячена актуальним проблемам законодавчого забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку. Обґрунтовано, що нормативно-правові документи визначають необхідність впровадження до 2030 року в Україні системи ефективного управління та збалансованого користування природними ресурсами. Доведено, що існує потреба впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції, а також прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів. У статті зазначено, що створення правової бази для реалізації державної політики у сфері зміни клімату, запобігання подальшої деградації земель дозволить ефективніше використовувати природні ресурси України. Виокремлено потребу удосконалення екологічної освіти, просвіти та виховання громадян нашої держави, що створить умови для запобігання забруднення та здійснення контролю за станом навколишнього природного середовища та сталому використанні природних ресурсів нашої держави. Доведено, що забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку потребує удосконалення процесу нормотворення.

Метою статті є з'ясування сутності процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку в Україні.

У статті доведено, що екологічно збалансоване природокористування залежить від: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життє забезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян. Констатовано, що забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має формуватися державою та громадянськими інституціями та бути скерованим на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина України.

Ключові слова: природокористування, екологічно збалансоване природокористування, сталий розвиток, підвищення якості навколишнього природного середовища.

The article is devoted to the current problems of legislative support for environmentally balanced nature use in the context of sustainable development. It is substantiated that regulatory documents determine the need to implement a system of effective management and balanced use of natural resources in Ukraine by 2030. It is proved that there is a need to implement international standards of environmental management and environmental labeling of products, as well as to accelerate the informatization of the sphere of environmental protection and the use of natural resources. The article states that the creation of a legal framework for the implementation of state policy in the field of climate change, prevention of further land degradation will allow for more effective use of the natural resources of Ukraine. The need to improve environmental education, enlightenment and upbringing of citizens of our state is highlighted, which will create conditions for preventing pollution and exercising control over the state of the environment and sustainable use of natural resources of our state. It is proved that ensuring environmentally balanced nature use in the context of sustainable development requires improving the process of norm-setting.

The purpose of the article is to clarify the essence of the process of ensuring environmentally balanced nature use in the context of sustainable development in Ukraine.

The article proves that ecologically balanced nature use depends on: preservation of natural objects and complexes, landscape and biological diversity, ecosystems, maintenance of their integrity and life-supporting functions, sustainable development of society, improvement of the quality of the environment and life, improvement of the health of the population and the demographic situation, introduction of waste-free and low-waste, environmentally friendly technologies, development of environmental education and upbringing, ensuring the ecological security of the state and protection of the

environmental rights and interests of citizens. It is stated that ensuring ecologically balanced nature use in conditions of sustainable development should be formed by the state and civil institutions and be aimed at protecting the environmental rights and interests of every citizen of Ukraine.

Key words: *nature use, ecologically balanced nature use, sustainable development, improvement of the quality of the environment.*

Вступ. Сьогодні стратегічна ціль державної екологічної політики спрямована на формування в Україні екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва. Одним з важливих завдань забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку в наш час є впровадження освіти в інтересах сталого розвитку, екологічної освіти та виховання, екологічного просвітництва. Необхідним є також і підготовка проєктів законодавчих для планування та реалізації природоохоронної політики, а також процес забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян. Актуальні наукові розвідки дозволяють зробити висновок, що процес забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України напряму залежить від збалансованого лісоуправління, упровадження інструментів сталого споживання і виробництва, створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, вдосконалення принципів формування екологічної мережі унікальних природних ландшафтів, збереження та відновлення чисельності видів природної флори та фауни та ін.

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на транскордонні та європейські законодавчі міжнародні проєкти для зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище. Існує потреба у забезпеченні сталого управління водними ресурсами за басейновим принципом, забезпеченні сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння перетворенню сфери надрокористування на законодавчому рівні в максимально прозору та інвестиційно привабливу галузь, що відповідає кращим міжнародним стандартам сьогодні.

Вітчизняне екологічне законодавство сприяє реалізації національної екологічної політики в сфері екології. На законодавчому рівні визначено, що екологічні правові проблеми не втрачають своєї актуальності в наш час.

Метою статті є з'ясування сутності правових засад забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку.

Збалансоване природокористування (згідно з Н. Максименко, І. Ушаковою-Кирпач) [5, с. 168–176] є «сучасним розділом екології, в якому вивчаються головні концептуальні напрямки використання природних ресурсів, розмір шкоди від забруднення природного середовища, процеси та явища суспільного життя, що викликані нестачею природних ресурсів, величезним зростанням виробництва й забруднення

всіх сфер Землі». Науковці пов'язують використання суспільством природного середовища з виробничими відношеннями між людьми на рівні економіки, географії, геології, біології, ґрунтознавства, лісівництва, демографії, метеорології, гідрології та ін. Основним завданням збалансованого природокористування як наукового напряму є дослідження сучасного стану взаємодії природи і суспільства у процесі природокористування як взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Сучасними науковими розвідками доведено, що в основі вирішення екологічних проблем лежить правове регулювання. Формування екологізації правової свідомості кожного громадянина нашої держави відбувається в процесі переходу до сталого розвитку суспільства через сталу вищу освіту здобувачів вищої освіти.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» констатовано, що: «За даними Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, через збройну агресію Російської Федерації проти України зруйновані екосистеми на території щонайменше 530 тис. гектарів, у тому числі у 18 природоохоронних територіях загальною площею 80 тис. гектарів. Дані Організації Об'єднаних Націй свідчать, що територія Донецької та Луганської областей перебуває на порозі екологічної катастрофи, причиною якої є забруднення повітря, ґрунту і води унаслідок затоплення вугледобувних підприємств» [13].

Категорія «збалансований (сталий) розвиток» вважається необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб населення і захистом інтересів майбутніх поколінь. Це можливість задоволення потреб населення без шкоди для можливості майбутніх поколінь. Сталый розвиток є систематично керованим розвитком. Такий процес дозволяє швидко моделювати варіанти напрямів розвитку. А головне, вибрати найоптимальніший напрям.

Правове забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку до 2030 року передбачає досягнення істотних зрушень збалансованості та покращення стану навколишнього природного середовища шляхом збереження навколишнього природного середовища, що стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України як демократичної держави.

О. Ракоїд наголошує, що «збалансоване використання (англ. sustainable use) – це використання природних ресурсів у такий спосіб і такими темпами,

які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання природних ресурсів, тим самим зберігаючи здатність природно-ресурсного потенціалу країни задовольняти потреби теперішнього та майбутніх поколінь» [16, с. 4].

В процесі правового забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку проблема збалансованого природокористування в державі напряму залежить від розбалансування структури землекористування. Юристи, які займаються екологічним правом вважають, що вирішення цієї проблеми потребує докорінних змін стратегії розвитку природокористування, а також структури земельного фонду.

П. Войтків, С. Іванов наголошують, що визначати стратегію розвитку екологічного права України цього напрямку мають такі програми: «програма сталого розвитку території, розроблена на основі Міжнародної стратегії сталого розвитку (Ріо-92); програми формування регіональних екологічних мереж як складові загальнодержавної програми формування національної екомережі України; програми реструктуризації господарства, пріоритетного розвитку галузей відповідно до природно-ресурсних можливостей території тощо» [3, с. 22].

Саме тому Закон України (2019) «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» наголошує, що «основою моніторингу є система показників оцінки реалізації державної екологічної політики, орієнтованих на індикатори сталого розвитку та завдання збалансованої екологічної політики» щодо формування системи ефективного правового регулювання в галузі раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища як одного із завдань екологічного права України [11].

Законодавчі ініціативи в процесі правового забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку повинні бути спрямовані на зменшення або уникнення проявів негативного впливу суспільства на природне навколишнє середовище. Розглянемо коротко чотири основні форми даного процесу. 1. «Зміна компонентного складу біосфери, кругообігу речовин у природі (за О. Ракоїд – це видобуток мінеральної сировини, нагромадження відходів, викиди та скид забруднюючих речовин у повітряне та водне середовища). Головним у цьому відношенні є викиди забруднюючих речовин у природне середовище» [16, с. 9]. 2. «Зміна структури земної поверхні (розорювання земель, вирубування лісів, проведення меліоративних заходів, створення штучних водойм, зміни режиму стоку поверхневих вод, урбанізація, розробка корисних копалин та ін.). 3. Зміна енергетичного балансу планети і буферних властивостей Землі. За останні 100 років людство збільшило більш

ніж у тисячу разів обсяги використання енергії. Внаслідок спалювання палива частка вуглекислого газу в атмосфері зросла на 25-30%, що може у майбутньому призвести до підвищення середньої температури на 1,5-20 С. 4. Знищення рослинного і тваринного різноманіття, природних місць існування і розмноження тварин і рослин, штучна акліматизація і адаптація тварин та рослин на нових місцях існування, виведення нових сортів рослин і порід тварин та ін. Щороку в світі вирубується 150 тис. км кв. лісів та замінюється сільськогосподарськими угіддями» [16, с. 11–14].

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (2019) визначає існуючі екологічні проблеми та сучасний стан довкілля в Україні виявили першопричини екологічних проблем України. Ними є такі [11]: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища [11].

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на забезпечення екологічно збалансованого природокористування саме в умовах сталого розвитку. У вересні 2015 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Цей Порядок денний є планом дій для людей, планети та процвітання. Його мета полягає також у зміцненні всезагального миру в умовах більшої свободи, що вкрай важливо сьогодні через умови воєнного стану в нашій державі.

Практичні зусилля у напрямі охорони навколишнього середовища та процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування мають бути спрямовані на вирішення проблем забруднення води і повітря, збереження біологічного різноманіття, та повинні базуватися на правовій відповідальності і прозорості вчинків кожного учасника цього процесу важливого для всієї планети. В наш час, на жаль, недостатньо сформовані інститути

громадянського суспільства, які повинні актуалізувати пріоритети розуміння в суспільстві збереження навколишнього природного середовища та інформувати щодо переваг сталого розвитку та важливості дотримання природоохоронного законодавства як в нашої державі, так й в інших країнах [16, с. 49].

Україна має на меті державної екологічної політики досягнення гарного стану довкілля шляхом запровадження еко системного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку держави. В нашої державі метою забезпечення конституційного права кожного громадянина є право на чисте та безпечне довкілля, запровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Основними засадами державної екологічної політики є також сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку.

В правовому значенні необхідно спиратися на міжсекторальне партнерство та передбачення і аналіз (прогнозування) екологічних ризиків.

В процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку необхідно визначати, що в правовому значенні важливо наголошувати на забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. Основними принципами в даному напрямі мають стати принципи перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю.

З юридичної сторони в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку необхідно спиратися на такі аспекти як: доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації.

Актуальним в наш час стає також процес запровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку [16, с. 124].

В Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони

громадського здоров'я; запровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [17].

Процес забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має потребу в технічному регулюванні та обліку в сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Цей процес дасть змогу впровадити науково обґрунтовані та безпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимоги, які відповідатимуть європейським нормам/вимогам у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу [16, с. 126].

Правові засади державної екологічної політики України доводять, що концептуальною основою для перебудови екологічної освіти в Україні та екологізацію освітньої діяльності, враховуючи вимоги сталого розвитку, можна вважати стратегію ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, яка була прийнята на Нараді високого рівня представників міністрів охорони навколишнього середовища і освіти (Вільнюс, 17 – 18 березня 2005 р.). Мандат на підготовку зазначеної стратегії був зафіксований у Заяві міністрів, зробленій на 14 п'ятій конференції «Навколишнє середовище для Європи» (Київ, травень 2003 р.). Метою Стратегії є заохочення держав-членів ЄЕК ООН до розвитку і включення освіти в інтересах сталого розвитку в свої системи формальної освіти та неформальної освіти. В Україні, на жаль, послідовне включення в систему вітчизняної освіти Концепції сталого розвитку відбувається повільніше ніж в інших країнах. Ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Освіта і виховання в галузі навколишнього природного середовища») наголошує на тому факті, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища. Екологічні знання здобувачів освіти різного рівня згідно з чинним вітчизняним законодавством є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів [1, с. 8–15; 7; 12].

Реалізація засад державної екологічної політики в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку здійснюється за принципами: відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади; участі громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та

екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародної співпраці та євроінтеграції [11].

М. Ващишин, К. Найда досліджуючи процес виокремлення інфраструктурних сервітутів у системі земельних сервітутів дійшли висновку, що формування національної екологічної політики в умовах воєнного стану розглядається як суверенне право держави та самостійний вид державної політики в наш час. Це забезпечує пріоритетність національних інтересів щодо запобігання загрозам національній безпеці, мінімізації екологічних ризиків. А процес забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку дозволяє гарантувати екологічну безпеку і захист екологічних прав кожного громадянина нашої держави. Науковцями також доведено, що стратегічними цілями екологічної політики України є сталий розвиток та збалансоване використання природних ресурсів. Вітчизняна земельно-правова доктрина впроваджує екологічні вимоги і норми щодо розвитку інфраструктурних земельних сервітутів. Необхідність врахування юридичних та економічних аспектів в процесі дотримання спеціального законодавства створює умови для ефективного використання земельних ресурсів в Україні сьогодні [2, с. 320–324]. М. Ващишин, К. Найда також наголошують на потребі збереження довкілля.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» наголошує, що екологічна політика є об'єктом дослідження різних наук (в тому числі юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємопов'язаних відносин між громадянином країни та природою. Екологічна політика – категорія соціальна, що формується як правова форма [12]. Ця теза лежить в основі процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку.

Преамбула Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) закріплює той факт, що «Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів». За 1991–2024 роки було прийнято кілька спеціальних нормативно-правових актів, у яких визначено стратегічні завдання й цілі державної екологічної політики, а саме: постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 № 188/98-ВР, Концепція національної екологічної політики України

на період до 2020 року, закони України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI і «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII та ін. Важливе значення мають стратегії, що розробляються на виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», як-от: Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р), Стратегія від 11.10.2021 № 1240-р [13], Водна стратегія України на період до 2050 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1134-р), Морська природоохоронна стратегія України (розпорядження Кабінету Міністрів України та ін. Відзначимо й екологізацію секторальних стратегій розвитку: Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695) [10], Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р), Стратегії енергетичної безпеки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р), а також Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179) та ін.

Згідно наукових розвідок А. Гетьмана з співавт., екологічна політика як поліфункціональне соціальне явище пов'язана з діяльністю та компетенцією різноманітних інституцій та їхнім організаційно-функціональним складником. Метою політики є досягнення відповідної візії з обов'язковим моніторингом і контролем її показників. А. Гетьмана з співавт. зазначають, що існує потреба акцентування на відповідальності суб'єктів за неналежне виконання покладених на них обов'язків щодо реалізації стратегічних напрямів державної екологічної політики [4, с. 14–18]. Водночас, це й юридична відповідальність. Важливими складовими як внутрішньої, так й зовнішньої політики України має бути збереження навколишнього середовища в умовах сталого розвитку.

Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» виокремлює наслідки військової агресії росії. Щодо зміни клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України «за оцінками Світового банку, пошкодження від пожеж зазнали 183,2 тис. гектарів лісів, що зумовлює знищення орієнтовно 43,1 млн. куб. метрів деревини (еквівалент дворічної заготівлі для всієї України). Серед найбільш постраждалих областей – Чернігівська, Сумська, Луганська, Київська, Житомирська та

Харківська. Станом на початок травня 2023 р. загальні викиди CO₂e (еквівалент вуглекислого газу) від лісових та інших пожеж становлять 17,7 млн. тонн».

Також констатовано, що «внаслідок ведення бойових дій постраждало 20 відсотків природоохоронних територій, 160 територій Смарагдової мережі (29 тис. кв. кілометрів) та 16 водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією (6,3 тис. кв. кілометрів), перебувають під загрозою знищення. Станом на 1 жовтня 2023 р. зафіксовано майже 2,6 тис. фактів завдання шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій на суму майже 48,7 млрд. доларів США (без урахування наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції). Серед найбільш постраждалих областей – Донецька, Житомирська, Київська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Чернігівська та Харківська» [10].

Євросоюз запроваджує Сучасний Зелений курс. Цей курс Євросоюзу (EU Green Deal) є дорожньою картою заходів, що адаптуються до умов і викликів сьогодення, які постійно змінюються. Це дозволяє перетворити економіку Євросоюзу на ефективну та конкурентоспроможну. А також, водночас, покращує здоров'я та якість життя людей.

Ефективною також є і діяльність Європейської комісії, якою 24.02.2021 була ухвалена Стратегія ЄС з адаптації до зміни клімату, що тісно пов'язана з іншими документами ЄС. Практикуючі юристи до цієї групи документів відносять такі: Кліматичний цільовий план; Стратегію з біорізноманіття до 2030 року; Водневу стратегію; Стратегію «Від ферми до виделки»; Європейський кліматичний пакт; Нову лісову стратегію на 2030 рік; Нову промислову стратегію; Хвилю реновацій для Європи та ін.

Інструментами реалізації Стратегії є «плани заходів щодо її реалізації відповідно на 2021–2023 і 2024–2027 роки; програми та проекти регіонального розвитку; програми комплексного відновлення; план відновлення та розвитку регіонів; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; стратегії розвитку територіальних громад та плани заходів з їх реалізації; плани відновлення та розвитку територіальних громад; державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо» [10].

Для даного дослідження необхідно наголосити на тому, що в наш час розпочато інтеграцію екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку нашої держави. Спрямовання зусиль держави на ефективніше інформування про підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища та потреби запровадження сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки України. В наш час пріоритетними цілями екологічної політики держави мають стати відновлення і захист довкілля України (воєнне та

повоєнне). Повоєнне відновлення довкілля у схарактеризовано в проєкті Плану відновлення України – чисте та безпечне довкілля [14].

В процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку, державна екологічна політика України є системою правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей. Предметом екологічної політики виступають довкілля, (сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси), здоров'я та життя людей, суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та збалансованого (сталого) розвитку. Саме тому, «державна екологічна політика має формуватися як громадянськими інституціями, так і державою. Також вона має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожної людини, досягнення спільного блага». Важливо, щоб державна екологічна політика відповідала інтересам носія суверенітету й єдиного джерела влади – Українського народу. Сьогодні основним суб'єктом формування й реалізації державної екологічної політики в Україні є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [9], яке забезпечує: «формування й реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та, у межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; формування й реалізацію в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сферах лісового й мисливського господарства, а також формування державної політики у сферах розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, геологічного вивчення й раціонального використання надр та ін.».

Сьогодні необхідно також враховувати потребу підвищення ефективності державного екологічного контролю. Це має вдосконалити механізми реагування на порушення у сфері землекористування. Д. Росохата у своїх наукових розвідках наголошує на потребі розширення інструментарію реагування Держгеокадастру для більш ефективного вирішення питання удосконалення заходів державного екологічного контролю у сфері землекористування. Потребують вивчення та вдосконалення саме сьогодні також і питання впровадження механізму екологічної компенсації. На основі закордонного досвіду відновлення або поліпшення природних ресурсів (на прикладі Швеції) [18, с. 241–244].

Вивчення різних аспектів екологічно збалансованого природокористування (П. Войтків, Є. Іванов) дозволить більш ефективно залучати людство до процесу суспільного використання ресурсів первинної природи (землі, лісів, води, корисних копалин і т. д.). Умови сталого розвитку дозволять використовувати

природно-ресурсний потенціал в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування саме в умовах сталого розвитку [3, с. 8].

Маємо також погодитися з фактом, на який звертається увага в роботах Д. Росохатої, про те, що необхідно внести зобов'язання для суб'єктів господарювання, які завдали шкоди земельним ресурсам, розробляти та виконувати компенсаційні плани, спрямовані на відновлення, поліпшення або захист відповідних територій, а правовою основою для імплементації цього механізму може стати принцип «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), закріплений в Директиві 2014/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року. На нашу думку, це закріплює можливість запровадження компенсаційних заходів з метою відновлення довкілля, як в Україні, так й в інших країнах [18, с. 241–244].

Е. Прощук звертає увагу в своїх наукових розвідках на потребу реформування державного екологічного контролю. Вчений вважає, що це має важливе значення для забезпечення результативного використання коштів та підвищення довіри серед громадян та міжнародної спільноти, а також є передумовою для зеленішого майбутнього України [15].

Щодо екологічної освіти та раціонального природокористування у глобальній системі природо відтворювальної діяльності нашої держави, маємо погодитися з твердженням Г. Поясник. «Екологічна освіта може бути важливим інструментом у просуванні сталого розвитку та екологічного управління, особливо серед молоді. Інвестиції у програми екологічної освіти можуть допомогти підвищити рівень обізнаності та створити більш екологічно свідоме суспільство. Це особливо актуально для реалізації програми сортування побутових відходів. Програми «Екологічна освіта та просвіта для сталого розвитку України на 2022–2032 роки» буде направлено на вирішення проблем раціонального природокористування» [6, с. 30–34].

В Указі Президента «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». № 111/2021 від 23 березня 2021 року [8] зазначено, що існує нині комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері. Наголошено на високому рівні ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, що зумовлено значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження та нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу. Виокремлено цілий ряд питань щодо загострення екологічних та техногенних проблем «у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, та визначено недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей

економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту довкілля» [8]. Це важливі тези стосовно посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля в нашій країні.

Висновки. 1. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку залежить від використання невідновлювальних природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища. 2. Нормативно-правові документи обґрунтовують необхідність впровадження до 2030 року в Україні системи ефективного управління та збалансованого користування природними ресурсами. 3. Існує потреба впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції, а також прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів. 4. Створення правової бази для реалізації державної політики у сфері зміни клімату, запобігання подальшої деградації земель дозволить ефективніше використовувати природні ресурси. 5. Удосконалення екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запобігання забруднення та здійснення контролю за станом навколишнього природного середовища та сталому використанні природних ресурсів нашої держави. 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку потребує удосконалення процесу нормотворення. 7. Екологічно збалансоване природокористування залежить від: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і мало-відходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян та ін. 8. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має формуватися державою та громадянськими інституціями та бути скерованим на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина нашої держави.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження ефективності правової діяльності Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України як суб'єкта реалізації державної екологічної політики України.

Список використаних джерел:

1. Балюк Г. І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право України*. 2017. № 3/4. С. 8–15.
2. Ващишин М. Я., Найда К. В. Виокремлення інфраструктурних сервітутів у системі земельних сервітутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 320–324. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/77.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
3. Войтків П., Іванов Є. Збалансоване природокористування : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 182 с.
4. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, Є. П. Суєтнов та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
5. Максименко Н. В., Ушакова-Кирпач І. М. Впровадження електротранспорту як спосіб боротьби із забрудненням навколишнього природного середовища. *Науковий вісник Льотної академії. Серія Економіка, менеджмент та право* : збірник наукових праць / гол. ред. М. С. Письменна. Кропивницький : ЛА НАУ, 2021. № 5. С. 168–176. URL: <https://fmnzb.sfa.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/22.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Поясник Г. В. Рациональне природокористування: проблеми та перспективи України у глобальній системі природо відтворювальної діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 2. С. 30–34.
7. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / за ред. А. П. Гетьман. Харків : Право, 2014. 784 с.
8. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Указ Президента України № 111/2021 від 23 березня 2021 року. Документ 111/2021, чинний, поточна редакція – Прийняття від 23.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505> (дата звернення: 22.05.2025).
9. Про внесення змін до Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: Постанова Каб. Міністрів України 738-2023-п, чинний, поточна редакція – Прийняття від 14.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 02.05.2025).
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. Документ 1264-XII, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.11.2024, підстава – 4017-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
13. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
14. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea19b8b3d_4e2f5b65c8ce_%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%B_A%D0%B0_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf (дата звернення: 22.05.2025).
15. Прошук Е. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/> (дата звернення: 22.05.2025).
16. Ракоїд О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Збалансоване природокористування (Концепція сталого розвитку)» для студентів ОС Бакалавр за спеціальністю 101 Екологія. Київ: НУБіП, 2020. 137 с.
17. Цілі сталого розвитку. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 02.05.2025).
18. Rosokhata D. Peculiarities of the Legal Regulation of Environmental Control in EU Member States. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 10. 2024. С. 241–244. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2024/56.pdf (дата звернення: 24.05.2025).

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.4>

Костицький В. В.,

доктор юридичних наук, професор,

професор

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

академік Національної академії правових наук України

ORCID: 0000-0003-1692-9810

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА НАСЛІДКИ БРЕКЗИТУ ДЛЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ЕКОЛОГІЧНІ ПОРЯДКИ У СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

PROBLEMS OF UKRAINE'S ECOLOGICAL EUROPEAN INTEGRATION AND THE CONSEQUENCES OF BREXIT FOR GREAT BRITAIN: ECOLOGICAL ORDERS IN MODERN EUROPE

Ця стаття присвячена аналізу засадничих положень екологічного права Європейського Союзу, складних процесів імплементації норм екологічного права Європейського Союзу в національне законодавство України, вивченню наслідків виходу Великої Британії з ЄС (Брекзиту) для її екологічної політики. Дослідження висвітлює проблеми складного екологічного становища нашої держави, обумовленого наслідками чорнобильської катастрофи, високим промисловим забрудненням атмосферного повітря, земель та водойм, неконтрольованим збільшенням неперероблених побутових відходів і вихлопів автотранспорту, що призвело до високого рівня показників загальної захворюваності населення, а також наслідків російської військової агресії, яка характеризується як екоцид, що несе загрози не тільки Україні, а пов'язаний із екологічними ризиками у близькій перспективі для Балтійських країн, країн Чорноморського басейну, а надалі усієї Європи. Розв'язати ці та інші проблеми допоможе нова екологічна політика України, зорієнтована на стандарти Європейського Союзу, тобто остаточне подолання інституційної слабкості екологічної політики України, недоліків законодавчого забезпечення екологічних реформ, впливом російської воєнної агресії в Україні на стан довкілля та державно-владні заходи у цій сфері. Автор розглядає причини недостатньо швидкої імплементації норм європейського екологічного права у національну правову систему. Окрема увага приділена еколого-правовій практиці Великої Британії, що склалася після її виходу із Європейського Союзу, розбіжності у стандартах та механізмах управління, що виникли у цій країні після Брекзиту, а також розбудові нової екологічної політики цієї держави. На основі аналізу правових положень ЄС, статистичних даних та поглядів провідних вчених і політичних діячів, у статті сформульований комплексний погляд на динаміку екологічного врядування в умовах геополітичних змін.

Ключові слова: екологічне право ЄС, євроінтеграція України, екологічне право Великої Британії, Брекзит, екологічна політика, сталий розвиток, екологічне управління, участь громадськості у реалізації екологічної політики, забруднення довкілля, екоцид, еколого-небезпечні наслідки російської воєнної агресії в Україні, імплементація *acquis* ЄС.

This article is devoted to the analysis of the fundamental provisions of the environmental law of the European Union, the complex processes of implementing the norms of the environmental law of the European Union into the national legislation of Ukraine, and the study of the consequences of the withdrawal of Great Britain from the EU (Brexit) for its environmental policy. The study highlights the problems of the difficult environmental situation of our country, caused by the consequences of the Chernobyl disaster, high industrial pollution of atmospheric air, land and water bodies, an uncontrolled increase in unprocessed household waste and vehicle exhaust, which led to a high level of general morbidity among the population, as well as the consequences of Russian military aggression, which is characterized as an ecocide that poses a threat not only to Ukraine, but is associated with environmental risks in the near future for the Baltic countries, the countries of the Black Sea basin, and subsequently all of Europe. A new environmental policy of Ukraine, oriented towards the standards of the European Union, that is, the final overcoming of the institutional weakness of Ukraine's environmental policy, shortcomings in the legislative support of environmental reforms, the impact of Russian military aggression in Ukraine on the state of the environment and state and government measures in this area, will help to solve these and other problems. The author examines the reasons for the insufficiently rapid implementation of the norms of European environmental law into the national legal system. Special attention is paid to the environmental and legal practice of Great Britain, which developed after its withdrawal from the European Union, the divergence in standards and management mechanisms that arose in this country after Brexit, as well as the development of a new environmental policy of this state. Based on the analysis of EU legal provisions, statistical data and the views of leading scientists and politicians, the article formulates a comprehensive view of the dynamics of environmental governance in the context of geopolitical changes.

Key words: EU environmental law, European integration of Ukraine, Great Britain's environmental law, Brexit, environmental policy, sustainable development, environmental management, public participation in the implementation of environmental policy, environmental pollution, ecocide, environmentally dangerous consequences of Russian military aggression in Ukraine, implementation of the EU *acquis*.

Соціально-економічний рівень розвитку окремої країни та світу безпосередньо залежить від ефективності екологічної політики, раціональності її формування, а також ступеня реалізації заходів зі збереження й охорони довкілля. Збалансоване природокористування, забезпечення екологічної безпеки, сприятливого для життя та здоров'я людини навколишнього природного середовища, підтримання екологічної рівноваги стали сьогодні імперативами соціально-економічного розвитку, отримали назву критеріїв сталого розвитку та закріплення у міжнародних правових документах [20; 21]. Вирішення завдань сталого розвитку передбачає не тільки реалізацію цих показників, але й скоординовані дії інституційної системи – органів державної влади і місцевого самоврядування, наддержавних структур – міжнародних організацій та об'єднань, представників громадськості, зрештою, кожної людини, оскільки сфера інституційного забезпечення може бути приведена у дію тільки людиною [21]. Європейська спільнота усвідомлює необхідність координації максимальних зусиль у сфері охорони довкілля, сприяння розробці гармонізованої правової бази сталого розвитку в Європі, підвищенню уваги до навколишнього середовища та необхідності спільних дій у сфері екологічної безпеки. Тому такі поняття, як «європейська цивілізація», «європейські стандарти», «європейська якість», «євроінтеграція», стали повсякденними у вжитку, у тому числі і в сфері екологічних відносин. Європейський Союз відіграє важливу роль у міжнародному процесі захисту довкілля і сьогодні є провідним актором у реалізації політики щодо вирішення глобальних екологічних проблем [21]. Питанням довкілля пронизані передовсім установчі акти Європейського Союзу. Так, у Преамбулі Консолідованої версії Договору про ЄС однією з цілей утворення цього співтовариства визначено сприяння економічному й соціальному перетворенням народів на принципах сталого розвитку та зміцнення єдності й захисту довкілля. Розділ XX цього Договору має назву «Довкілля», в якому визначено досягнення таких цілей, як: збереження, захист та покращення якості довкілля; захист здоров'я людей; раціональне використання природних ресурсів; боротьба зі зміною клімату [1].

Статтею 37 Хартії основних прав ЄС встановлено, що високий рівень захисту навколишнього середовища та покращення якості навколишнього середовища мають бути інтегровані в політику Союзу та забезпечуватися відповідно до принципу сталого розвитку [2].

Водночас, зосередженість ЄС на розбудові екологічного обумовленого сталого розвитку супроводжується критикою спроможності країн, що не входять до ЄС, у сфері екологічної та кліматичної безпеки. Це зумовлено відносною слабкістю та незавершеністю формування демократичних інституцій, відсутністю

єдності й цілісності національних інтересів, коли цілі держави та суспільства збігаються, та стосується проблем передусім ефективності екологічної політики цих держав, захист громадянських свобод та екологічних прав, контролю за корупцією [8].

Важливість європейського курсу в системі охорони довкілля надзвичайно актуальна сьогодні, адже наприкінці XX століття Україна виявилася найбільш забрудненою в екологічному плані республікою колишнього Радянського Союзу. До сумнозвісних наслідків чорнобильської катастрофи, до якої призвела виключно колоніальна імперська політика, додалися численні негаразди, пов'язані як із промисловим забрудненням атмосферного повітря, земель та водойм, так і з неконтрольованим збільшенням перероблених побутових відходів і вихлопів автотранспорту. Найбільші показники загальної захворюваності населення припадають саме на урбанізовані, індустріалізовані та забруднені території з відсталими й енергоємними технологіями у південно-східних регіонах нашої держави, які до того ж найбільше потерпають зараз від російської військової агресії. Розв'язати ці та інші проблеми допоможе нова екологічна політика України, зорієнтована на стандарти Європейського Союзу, тобто остаточне розірвання незалежної України з імперським радянсько-російським минулим та її входження до євроатлантичної сім'ї цивілізованих народів, які прагнуть жити у гармонії з природою.

Адже насправді радянська влада не особливо переймалася екологічними проблемами, незважаючи на прийняті природоохоронні акти (які часто так і залишалися деклараціями (навіть слово «еколог» подекуди вживалося або як негативна оцінка людини або як ярлик для «диваків»; автора цих рядків у 70–80 роки критикували окремі достатньо відомі колеги-представники інших галузей юридичної науки – за відданість справі еколого-правових досліджень як «несерйозних у порівнянні з кримінальним чи цивільним правом»). Перед Україною стояла одна мета – якомога екстенсивніше використовувати природні ресурси для вирішення проблем нерентабельної, громіздкої та вкрай неефективної радянської економіки. У процесі хижацької експлуатації природи московський уряд відводив територіям України вирішальну роль, пріоритетним напрямом такої політики стало перетворення та підкорення природи в ім'я створення нової радянської людини та держави. Тут доречно згадати, що Урсула фон дер Ляєн, Президент Європейської Комісії, зазначила: «Європейський зелений курс є не розкішшю, яку можна відкласти, а «дорожньою картою виходу з цієї кризи, рятівним колом до кращого майбутнього» [16].

Прихильність Європейського Союзу до захисту довкілля глибоко вкорінена в його основоположній правовій базі, що відображає прогресивну еволюцію політичних пріоритетів ЄС [20], знайшла своє

відображення в Преамбулі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода про асоціацію), у якій містяться цілі укладення цього акта: відданість його сторін посиленню співробітництва у сфері захисту навколишнього середовища та принципам сталого розвитку і зеленої економіки; захист громадського здоров'я; розсудливе та раціональне використання природних ресурсів; заохочення заходів, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у таких сферах, як: а) зміна клімату; б) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; с) якість атмосферного повітря; d) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; f) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); g) промислове забруднення і промислові загрози; h) хімічні речовини; i) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві; j) шумове забруднення; k) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози [3; 20]. Процес поступового наближення українського законодавства до екологічного права та політики ЄС регулюється Додатком XXX до Угоди про асоціацію. Цей Додаток містить перелік нормативних актів ЄС (регламентів, директив, рішень) у сфері довкілля, які Україна зобов'язана імплементувати за визначеними напрямками та у встановлені терміни, починаючи з 1 вересня 2017 року, після набрання Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом чинності та її ратифікації усіма державами-членами [5; 8; 9].

Шлях України до членства в Європейському Союзі нерозривно пов'язаний з її зобов'язанням прийняти та імплементувати широке екологічне *acquis* ЄС. Цей процес, що регулюється Угодою про асоціацію, є важливим завданням, виконання якого ускладнюється повномасштабною російською війною в Україні. Згідно з Додатком XXX до Угоди про асоціацію, Україна має імплементувати 26 директив і 3 регламенти ЄС, що охоплюють широкий спектр екологічних сфер, включаючи якість повітря, води, поводження з відходами, охорону природи, зміни клімату та промислове забруднення, а загалом, для повноцінного членства в ЄС Україні необхідно імплементувати приблизно 200 екологічних директив і регламентів, що експерти називають «надскладним завданням» [6; 7; 8; 10]. Прогрес України у виконанні цих зобов'язань був неоднозначним. Моніторинговий звіт 2019 року показав, що Україна в середньому імплементувала Угоду про асоціацію на 41,6% у всіх секторах, проте для сектору охорони довкілля цей показник був значно нижчим – лише 22,1%. Звіт Європейської Комісії за 2024 рік оцінив прогрес України в екологічному секторі для європейської інтеграції як недостатній [6; 11].

Ці проблеми були обговорені на нещодавніх комітетських слуханнях, проведених Комітетом з питань екологічної політики та природокористування Верховної Ради України 13 травня 2025 року за участю представників Кабінету Міністрів України і ряду міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, громадських організацій та науковців. Зокрема, основним було питання про звіт Європейської Комісії «Україна 2023: зелений порядок денний та сталий розвиток», відповідних заходів Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік і Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2024 рік, а також реалізації Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики України» [7].

У своїх виступах учасники слухань, у тому числі і автор статті, звернули увагу на системні виклики, які стоять перед Україною у контексті виконання вимог Угоди про асоціацію. Відзначалося, що основною проблемою є антиукраїнський екоцид як складова російської воєнної агресії [11].

Повномасштабне російське вторгнення, що розпочалося в лютому 2022 року, завдало безпрецедентних руйнувань довкіл्लю України. Воєнні дії призвели до викиду у великих об'ємах потенційно токсичних елементів у повітря, воду та ґрунт на сотнях квадратних кілометрів. Нові викиди парникових газів, безпосередньо пов'язані з військовими операціями, склали приблизно 77 млн. т. еквіваленту CO₂ за перші 18 місяців війни. Конфлікт безпосередньо торкнувся 20% заповідних територій в Україні, при цьому російська армія окупувала вісім природних заповідників та 10 національних парків, що становить значний ризик для життєво важливих місць дикої природи [12]. Це включає 2,9 мільйона гектарів Смарагдової мережі, які наразі перебувають під загрозою. Частка замінованих територій в Україні різко зросла до 25%; ерозія, що є найпоширенішою загрозою українському ґрунту, вражає 40% території країни [13].

Вирішення питань захисту довкілля в Україні потребує подолання інституційної слабкості охорони довкілля, що зумовлює складність впровадження європейських підходів. Представники Європейської Комісії як на Комітетських слуханнях 13 травня 2025 року, так і на відповідних консультаціях дипломатично зазначають, що «повне узгодження з *acquis* ЄС ще має бути досягнуто для законодавства та інституцій, пов'язаних з екологічною відповідальністю та злочинністю, а також екологічним контролем».

Звичайно, у переговорах та оцінках виконання Україною Угоди про асоціацію завше робиться примітка на проблеми, пов'язані із російською воєнною агресією. Але не можна оминати таку небезпечну тенденцію, як формальне впровадження в українське законодавство європейських екологічних вимог, коли їхня фактична імплементация «відкладається до закінчення воєнного стану», незважаючи на

організаційні та технічні можливості робити це уже зараз. Наприклад, закон про державний екологічний моніторинг, незважаючи на концептуальне схвалення в липні 2023 року, набуде чинності лише через шість місяців після припинення воєнного стану, що створює, як відзначають експерти, ефект «паперової відповідності», де закони існують, але не застосовуються у державно-правовій діяльності [10].

Така ситуація супроводжується проблемами з доступом до екологічної інформації, зокрема, на порталі «ЕкоСистема», який вимагає авторизації за допомогою електронного підпису представниками неурядових організацій, та ослаблення можливостей громадського екологічного контролю, який і так обмежений воєнним станом, проголошеним у зв'язку із широкомасштабною російською агресією [10; 24]. Тут також треба згадати про існуючий мораторій на використання управлінських інструментів та супроводжуване цим послаблення державного екологічного контролю, що призвело до призупинення планових перевірок, добровільного характеру звітності та зняття відповідальності за невиконання обов'язків.

Екологічна ситуація в Україні і надалі продовжує погіршуватися за рахунок наслідків воєнних дій. Маючи один з найнижчих показників забезпеченості водними ресурсами серед європейських країн – лише 1 тис. кубометрів на одного жителя [14], маємо широкомасштабне забруднення водних ресурсів. Дослідження якості стічних вод до повномасштабного вторгнення (2022 рік) показало, що зразки з Харківської та Львівської областей мали рівні важких металів у 100-1000 разів вищі за безпечні [6]. Фінансові втрати сектора водопостачання та водовідведення між лютим 2022 року та груднем 2023 року оцінюються приблизно в 4 мільярди доларів США [6].

Автор уже неодноразово відзначав, що екоцид несе у собі загрози не тільки для природних ресурсів України та Українського народу, але призведе до глобальних негативних екологічних наслідків для Європи, країн Чорноморського басейну, а може і світових проблем [24]. Воєнні дії в Україні ведуться уже з 2014 року, а забруднення водних ресурсів та атмосферного повітря мають транскордонний характер. Так, концентрації діоксиду азоту (NO₂) та формальдегіду (CH₂O) в Україні перевищували національні стандарти станом на 2021 рік. У 2019 році 42 900 передчасних смертей та 953 500 років життя, скоригованих на інвалідність (DALY), в Україні були пов'язані із забрудненням повітря, що відповідає приблизно 10% усіх випадків захворюваності та смертності [19].

Побіжний аналіз ситуації у системі охорони довкілля у Європі та в Україні, дає можливість стверджувати що тут склалося кілька еколого-правових порядків (екологічна політика держави, система екологічного права, еколого-правова культура, інституційна управління у галузі охорони довкілля, участь

інститутів громадянського суспільства у вирішенні екологічних проблем), зокрема:

1) система екологічного права та управління Європейського Союзу (усі держави-члени ЄС);

2) національні правові порядки охорони довкілля європейських держав-членів ЄС, які поступово гармонізуються із стандартами та положеннями екологічного права ЄС (усі держави-члени ЄС);

3) національне екологічне право та екологічна політика країн, які є кандидатами до вступу в ЄС або ж визначили свій європейський курс, ще не отримавши статусу кандидата (Україна, Молдова);

4) екологічне право та екологічна політика країн, які ігнорують європейську або навіть світову практику охорони довкілля (Білорусь, Росія);

5) екологічне право та екологічна політика Великої Британії, яка зазнала певних змін після виходу цієї держави із ЄС (Брекзиту);

6) міжнародне екологічне право та система міжнародного правового регулювання охорони довкілля (усі європейські держави, за винятком Білорусії, Росії).

В Україні сьогодні спостерігаємо особливу тенденцію та одночасне існування кількох еколого-правових порядків, не тільки визначеного у пункті 3, але й міжнародно-правового (5), та застосування норм екологічного права ЄС, що найважливіше, у тому числі і судами (1). У цьому контексті цікавим може бути огляд особливостей сучасного екологічного права Великої Британії, які появилися після Брекзиту. Членство Великої Британії в ЄС передбачало її підпорядкування різноманітним правозастосовним механізмам та процедурним зобов'язанням щодо звітності в рамках природоохоронного законодавства Союзу (регламентів, директив, рішень), що стало важливим елементом формування екологічного управління у Сполученому Королівстві в останні десятиліття. Зазначимо, що чинне законодавство Великої Британії передбачає власні інституційні, контрольні та звітні механізми, їхня ефективність, за оцінками, сьогодні уже дещо відрізняється від політичних та юридичних механізмів відповідальності, що діяли, коли Сполучене Королівство перебувало у складі ЄС. Загалом матеріальне право ЄС настільки тісно «вмонтоване» в інституційний механізм Союзу, який забезпечує його виконання і дотримання, що значна частина національного екологічного законодавства Великої Британії нині містить перехресні посилання на законодавство ЄС [17; 23]. Внаслідок Брекзиту постає питання про заміну форм фінансування вказаних напрямів діяльності, доступ до інформаційних мереж, координованих ЄС, пошук альтернативних засобів досягнення екологічних цілей, а також визначення підходу з приводу застосування європейського прецедентного права, рішень Суду ЄС значною у сфері екологічного права [23]. З одного боку, внаслідок виходу зі складу ЄС держава втратила можливості впливати на форму

і зміст екологічних стандартів ЄС, яких треба дотримуватися у зв'язку із торгівлею з ЄС. У цій ситуації можливість впливати на екологічну політику ЄС через неформальні канали (наприклад, торговельні асоціації та неурядові організації, які продовжать підтримувати контакти з європейськими групами тиску) важко вважати достатньою. Крім того, поза межами ЄС Велика Британія матиме менший вплив на глобальні переговори щодо зміни клімату, ніж вона мала як складова Європейського Союзу. Тому стоїть питання про участь представників Великої Британії у різних переговорах, конференціях у рамках ЄС, а може у якості спостерігача в органах, що здійснюють супровід реалізації екологічного права ЄС.

Така проблема обумовлена ще й тим, що після Брекзиту Сполучене Королівство почало відходити від стандартів ЄС у кількох ключових екологічних сферах, що викликає занепокоєння щодо можливого зниження рівня захисту довкілля, зокрема, у регулюванні використання хімічних речовин та пестицидів [18; 23]. З моменту Брекзиту ЄС прийняв вісім правил, що обмежують використання небезпечних хімічних речовин, і ще 16 перебувають у розробці, а Велика Британія наразі розглядає два обмеження. Мова також йде про 36 шкідливих пестицидів, які заборонив до використання в агропромисловому комплексі ЄС, з яких 30 були дозволені в ЄС, до виходу Сполученого Королівства з ЄС [23]. Є певні проблеми і у галузі охорони атмосферного повітря та водних ресурсів. Наразі у вигляді ймовірних рішень розглядаються пропозиції про лібералізацію стандартів охорони водних ресурсів та участі країни у Водній рамковій директиві ЄС.

Отже, у сучасній Європі існують значні проблеми у співвідношенні національного екологічного законодавства та екологічного права ЄС, незважаючи на те, що ЄС зарекомендував себе як світовий піонер у сфері захисту навколишнього середовища, має ефективну структуру екологічної політики та загальноєвропейські

екологічні програми, які розраховані на поліпшення стану довкілля у різних країнах Європи [8]. Ефективність цих ініціатив суттєво різниться в країнах-членах і державах, що не є членами, що підкреслює складність екологічного управління в різних політичних і соціально-економічних контекстах.

Шляхи України та Великої Британії в екологічному управлінні після значних геополітичних зрушень представляють собою дві контрастні, але різні і повчальні шляхи: Україна прагне до глибокої інтеграції, намагаючись повністю прийняти та імплементувати *acquis* ЄС як ключовий елемент свого членства в Союзі, а Велика Британія у процесі встановлення власної національної екологічної політики та механізмів управління, які враховують як екологічне право ЄС, так і сьогоdnішній політичний курс Сполученого Королівства. Для України інтеграція є стратегічним імперативом, який дозволяє здійснювати ряд екологічних реформ та залучити значну фінансову і технічну підтримку ЄС, що особливо важливо у зв'язку із погіршенням стану довкілля в результаті екоциду російської армії. Україні стикається із вищезгаданими проблемами, які перешкоджають перетворенню законодавчих зобов'язань на відчутні екологічні покращення. У випадку Великої Британії, Брекзит надав можливість «повернути контроль» над екологічною політикою, що теоретично дозволяє країні розробляти політики, більш пристосовані до її конкретних потреб та пріоритетів [23]. Для України, шанс інтеграції в ЄС є потужним каталізатором, а для Великої Британії автономія вимагає створення настільки ж надійних внутрішніх систем, які можуть ефективно замінити зовнішній тиск та нагляд ЄС. Порівняльний аналіз практик цих держав виявляє, що захист довкілля у сьогоdnішніх умовах передбачає реалізацію трьох взаємопов'язаних факторів: ефективне екологічне право; незалежні інституційні механізми управління; гарантії активної участі громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *An official website of the European Union*. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
4. European Commission Press Corner. Our commitment to Ukraine is firm as ever (Ursula von der Leyen quote). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_1016
5. Матеріали Internews Ukraine: Договір про ЄС та Довкілля. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/2024/EU/EUEcology1.pdf>
6. Майже впоралися: як Україна виконує екологічні зобов'язання з Угоди про асоціацію. URL: <https://voxukraine.org/majzhe-vporalysya-yak-ukrayina-vikonuye-ekologichni-zobov'yazannya-z-ugody-pro-asotsiatsiyu>
7. Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики. Стан гармонізації національного законодавства із європейським законодавством у галузі охорони довкілля та природокористування. URL: <https://komekolog.rada.gov.ua/uploads/documents/36819.pdf>
8. Environmental policy of the European Union. https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_policy_of_the_European_Union
9. Gracia Marin-Duran, Elisa Morgera Commentary on Article 37 of the EU Charter of Fundamental Rights: Environmental Protection. <https://www.research.ed.ac.uk/en/publications/commentary-on-article-37-of-the-eu-charter-of-fundamental-rights->

10. Україна має імплементувати в законодавство дві сотні екологічних директив і регламентів ЄС. <https://zmina.info/news/ukrayina-maye-implementuvaty-u-zakonodavstvo-dvi-sotni-ekologichnyh-dyrektyv-i-reglamentiv-yes/>
11. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля / European Union Policy and Legislation on Environmental Matters. <https://www.greenmind.com.ua/images/meropriyatiya/EC-LEG-Textbook-UA.pdf>
12. UCEP. Угоди 5 років: що зробила Україна. URL: <https://ucep.org.ua/novyny/ugodi-5-rokiv-shho-zrobyla-ukrayina-dosli.html>
13. Тодорова Наталія. Імплементція Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: екологічний вимір. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10004/1/15.pdf>
14. Угоди 5 років. Що зробила Україна? Дослідження УЦЕПу. <https://ucep.org.ua/novyny/ugodi-5-rokiv-shho-zrobyla-ukrayina-dosli.html>
15. European integration “achievements” of Ukraine in 2024 in the environmental sector. <https://epl.org.ua/en/announces/yevrointegratsijni-dosyagnennya-ukrayiny-za-2024-rik-u-dovkillyevij-sferi/>
16. EU reaffirms unwavering support for Ukraine. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_1016
17. <https://www.google.com/search?q=%D0%B5%D0%BA>
18. https://www.google.com/search?sca_esv=ec05130a92ea38b0&sxsrf=
19. Vitiv V. Legal regulation of quality and safety of drinking water in the EU and Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/51b339fc-0c09-4a22-8d86-b85972679a16/Vitiv_EU_Law_Journal.pdf
20. Костицький В.В. Питання управління охороною довкілля у контексті наближення національного законодавства до європейських стандартів. *Правове забезпечення екологічної та продовольчої безпеки в умовах збройних конфліктів та кліматичних змін: світовий досвід та Україна* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75 річниці Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ, 15 листопада 2024 р.). К. : Видавництво «Наукова Столиця», 2024. С. 3639.
21. V. Kostytsky, Sociological and Legal problems of formation of Ecological stste. «Problems of Environmental Law Theory : collective monograph» / V. Kostytsky, A. P. Getman, H. V. Anisimova, Y. A. Getman, etc. ; edited by Prof. V. Kostytsky. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2020. 112 p.
22. Екологічно-правова ліга (EPL). Євроінтеграційні досягнення України за 2024 рік у довкілєвій сфері. URL: <https://epl.org.ua/en/announces/yevrointegratsijni-dosyagnennya-ukrayiny-za-2024-rik-u-dovkillyevij-sferi/>
23. Haigh, N. The Importance of Protecting the UK’s Environment Post-Brexit (Speech). URL: <https://ieep.eu/wp-content/uploads/2022/12/Nigel-Haigh-Trier-speech.pdf>
24. Костицький В. В., Піскорський Ю. Соціолого-правові основи відповідальності за воєнні злочини за сучасних умов (підрозділ у колективній монографії «Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану : колективна монографія : у 4 т. / заг. ред. : Стефанчук Р. О., Мищак І. М., Савченко Л. А. ; Інститут законодавства Верховної Ради України. К. : Вид-во «Людмила», 2022. ISBN 978-617-555-031-1 Т. 4 : Відповідальність за вчинення злочинів під час вторгнення Російської Федерації в Україну: міжнародно-правовий і національний аспекти / відп. ред. Коваленко А. А. ; Інститут законодавства Верховної Ради України. 2022. 306 с. ISBN 978-617-555-035-9»

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.5>

Любавіна В. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4715-1749

Вербіцький А. С.,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0006-6031-3473

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ, ЯКІ СПРИЧИНЕНІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

CRIMINAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL CRIMES CAUSED BY ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIA

Кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації (рф), набуває особливої важливості у світлі сучасних подій. Агресія рф супроводжується значними екологічними наслідками, такими як знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнуванням екосистем. В умовах збройного конфлікту ці дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, що підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. Однак, на національному рівні необхідно вдосконалювати механізми правового регулювання та забезпечення відповідальності за подібні злочини.

Згідно з міжнародним правом, зокрема Римським статутим Міжнародного кримінального суду, екологічні злочини, пов'язані зі збройними конфліктами, можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності або воєнні злочини. Це включає навмисне знищення природних ресурсів та забруднення, що має серйозні наслідки для цивільного населення. Водночас, національні правові системи країн-учасниць мають запроваджувати відповідні норми, що дозволяють переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у таких діях. Це створює правові підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини, незалежно від їх масштабів та місця вчинення.

В українському контексті, особливо в умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення екосистем та забруднення територій, є важливим завданням для забезпечення екологічної безпеки країни. Національне законодавство повинно враховувати специфіку воєнних дій та їх наслідків для довкілля, а також передбачати суворі санкції для винних у подібних злочинах. Співпраця з міжнародними інституціями та обмін інформацією можуть сприяти більш ефективному переслідуванню винних та відновленню екологічного балансу.

Відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією рф, має також включати механізми відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу та населенням, яке постраждало від таких дій. Важливим аспектом є запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення подібних злочинів у майбутньому. Це передбачає не лише кримінальні покарання для винних, але й відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам. Відновлення природних ресурсів та екосистем, забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь є ключовими завданнями у контексті кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, пов'язані з агресією рф.

Ключові слова: кримінально-правова відповідальність, екологічні злочини, збройна агресія, воєнні злочини, міжнародне кримінальне право, природні ресурси, забруднення довкілля, національне законодавство.

Criminal liability for environmental crimes caused by the armed aggression of the russian federation (rf) has gained particular importance in light of recent events. rf's aggression is accompanied by significant environmental impacts such as destruction of natural resources, pollution of water bodies and air, and destruction of ecosystems. In the context of armed conflict, these actions can be qualified as war crimes, falling under the jurisdiction of international criminal law. However, at the national level, it is necessary to improve legal regulation mechanisms and ensure accountability for such crimes.

According to international law, particularly the Rome Statute of the International Criminal Court, environmental crimes related to armed conflicts can be qualified as crimes against humanity or war crimes. This includes intentional destruction of natural resources and pollution, which have serious consequences for the civilian population. At the same

time, national legal systems of the member countries must implement appropriate norms that allow for the prosecution and accountability of those responsible for such actions. This creates legal grounds for holding individuals criminally liable for environmental crimes, regardless of their scale and location.

In the Ukrainian context, especially in the conditions of war with the Russian Federation, the issue of criminal liability for environmental crimes has become particularly relevant. Holding individuals accountable for the destruction of ecosystems and pollution of territories is an important task to ensure the environmental security of the country. National legislation should take into account the specifics of military actions and their consequences for the environment, as well as provide for severe sanctions for those responsible for such crimes. Cooperation with international institutions and the exchange of information can contribute to more effective prosecution of offenders and restoration of ecological balance.

Responsibility for environmental crimes caused by the armed aggression of the rf should also include mechanisms for compensating the damages caused to the environment and the population affected by such actions. An important aspect is the introduction of international sanctions and economic measures aimed at preventing similar crimes in the future. This involves not only criminal penalties for the guilty but also compensation for the damages caused to the environment and affected communities. The restoration of natural resources and ecosystems, ensuring environmental security for future generations, are key tasks in the context of criminal liability for environmental crimes related to the rf's aggression.

Key words: criminal liability, environmental crimes, armed aggression, war crimes, international criminal law, natural resources, environmental pollution, national legislation.

Постановка проблеми та актуальність. Збройна агресія російської федерації супроводжується значними екологічними збитками, що включають знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнування екосистем. Ці дії не лише спричиняють безпосередню шкоду довкіллю, але й мають тривалі наслідки для здоров'я та добробуту цивільного населення. В умовах збройного конфлікту складно забезпечити належний контроль та притягнення до відповідальності осіб, причетних до таких злочинів, що створює серйозні виклики для національної та міжнародної систем правосуддя.

Враховуючи сучасні події та зростаючу увагу до екологічних проблем у світі, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Необхідність удосконалення правових механізмів і процедур для ефективного переслідування винних є ключовим завданням як на національному, так і на міжнародному рівні. Забезпечення екологічної безпеки, відновлення пошкоджених екосистем та відшкодування збитків постраждалим громадам є важливими аспектами забезпечення сталого розвитку та захисту майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, які досліджували кримінально-правову відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією РФ, можна виділити таких науковців: Макаренко О.Ю., Макаренко Н.А., Радь Т.М., а також авторів колективних праць, серед яких згадуються Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, В.Г. Гончаренко та інші

Метою дослідження є всебічне вивчення та аналіз кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації, з акцентом на український контекст. Дослідження спрямоване на визначення юридичних механізмів, які можуть бути використані для притягнення до відповідальності осіб, винних у знищенні природних ресурсів, забрудненні довкілля

та руйнуванні екосистем. Це включає аналіз міжнародного кримінального права, зокрема положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а також національного законодавства України. Мета також полягає у визначенні шляхів вдосконалення існуючих правових норм і процедур для забезпечення ефективного правосуддя та відшкодування збитків, завданих екологічними злочинами. Окрему увагу буде приділено питанням міжнародної співпраці, обміну інформацією та запровадженню санкцій для попередження подібних злочинів у майбутньому. Важливим аспектом є розробка рекомендацій щодо відновлення екосистем та забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироким суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [1].

Для Європейської комісії «екологічні злочини» – це екологічні правопорушення, які охоплюються або можуть охоплюватися кримінальним правом, вони є порушеннями зобов'язань, спрямованих на захист навколишнього середовища, і можуть також включати «пов'язані порушення», такі як (а) екологічні порушення, які забезпечуються засобами, відмінними від кримінального права, або (b) неекологічні порушення, такі як шахрайство, які пов'язані з екологічними порушеннями (стор. 27) [2].

На думку автора, екологічні злочини, з юридичної точки зору, можна визначити як «навмисне ухилення від екологічних законів і нормативних актів окремими особами та компаніями в гонитві за особистими фінансовими вигодами. Якщо ця діяльність включає переміщення через національні кордони або вплив на світ загалом, її можна назвати «міжнародним екологічним злочином». При прийнятті кримінально-правового підходу екологічні

злочини можна розглядати як «порушення раніше існуючих законів, які санкціонують протизаконну поведінку з кримінальним покаранням, як правило, на основі екологічного менеджменту нормативних актів» [3, стор. 338].

Протягом 2022–2024 років, збройна агресія РФ нанесла чимало руйнувань інфраструктури, але найбільше постраждала екологічна система. Ось кілька прикладів екологічних злочинів, спричинених агресією російських військ протягом двох років:

У березні 2022 року російські окупанти підірвали електропостачання птахофабрики «Чорнобаївська» біля Херсона, що призвело до загибелі приблизно 4,4 мільйонів курей від спраги та голоду. Це стало значним екологічним лихом для регіону, а також призвело до подорожчання курячих яєць восени 2022 року [4].

Знищення птахофабрики стало одним з найбільших збитків, завданих російською агресією. Загальні фінансові втрати агрохолдингу внаслідок російської агресії оцінюються приблизно в 12 мільярдів гривень, а саме втрати від загибелі птиці склали близько 0,7 мільярдів гривень. Втрачений дохід від незнесеного яйця цією птицею склав близько 5,8 мільярдів гривень. Правоохоронні органи кваліфікували ситуацію в регіоні як екоцид, здійснений окупантами. Прокурори Херсонської обласної прокуратури наразі проводять процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом масового знищення об'єктів тваринного світу, що може спричинити екологічну катастрофу [5].

Російські війська зруйнували багато промислових підприємств, таких як «Азовсталь» та Авдіївський коксохімічний завод, що призвело до забруднення ґрунтів та водойм. Забруднення води та ґрунтів створило серйозні екологічні проблеми для регіону та завдало значної шкоди біорізноманіттю.

Забруднення води відбувається через потрапляння в неї хімічних речовин та відходів, що виникають внаслідок руйнування промислових об'єктів. Ці речовини потрапляють у річки, озера і підземні води, спричиняючи загибель водних організмів та зменшення чисельності риби. Наприклад, у водах поблизу заводу «Азовсталь» були виявлені високі рівні фенолу, який є токсичним для водних організмів і може накопичуватися в організмах людей через ланцюги харчування. Забруднення ґрунтів призводить до порушення родючості та зменшення врожайності сільськогосподарських культур. Хімічні речовини, такі як важкі метали, можуть накопичуватися в ґрунті, що робить його непридатним для вирощування рослин. Це створює серйозні проблеми для місцевих фермерів та населення, що залежить від сільського господарства. Наприклад, у ґрунтах поблизу Авдіївського коксохімічного заводу були виявлені високі рівні свинцю та кадмію, які є токсичними для рослин і можуть потрапляти в харчові продукти, завдаючи шкоди здоров'ю людей [6].

Війна завдала великої шкоди природно-заповідному фонду України. Російські війська знищили та пошкодили численні природоохоронні території, включаючи ліси та заповідники. Це призвело до значних змін у ландшафтах та втрати біорізноманіття. Наприклад, ситуація коли російські військові знищили найціннішу степову ділянку Джарилгацького нацпарку про що повідомило Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – «Джарилгацька затока з островом – це одне з 22 найбільш важливих та унікальних водно-болотних угідь планети, що охороняються Рамсарською конвенцією. Тут живуть унікальні види дельфінів – білобочка й афаліна. Перекриття Лазурненської промоїни призведе до замулення і деградації екосистем всієї затоки, порушення процесів міграції риб, якими, зокрема, і харчуються водно-болотні птахи. Такі дії окупантів є прямим злочином проти природи, за який вони обов'язково заплатять», що є важливим місцем проживання рідкісних видів рослин і тварин [7].

Втрата біорізноманіття є одним із головних наслідків військових дій. Знищення місць існування рідкісних видів флори та фауни, занесених до Червоної книги України та Європейського червоного списку, є незворотним. Рідкісні види, такі як кінь Пржевальського, сайгак та кулан туркменський, перебувають під загрозою зникнення через втрату середовища їхнього проживання. Зміни у ландшафтах також не можна ігнорувати. Військові дії, фортифікаційне будівництво, пошкодження вибухами та пожежі значно змінили природні ландшафти. Багато лісових масивів та заповідних територій було пошкоджено або знищено, що спричинило деградацію екосистем. Станом на сьогодні наслідки збройного конфлікту залишаються серйозною загрозою для природного середовища України.

Бойові дії та обстріли російськими військами небезпечних об'єктів, таких як нафтобази та склади легкозаймистих речовин, призвели до значного забруднення повітря. Під час вибухів та пожеж виділяються велику кількість шкідливих речовин, зокрема чадний газ, діоксид сірки, діоксиди азоту та інші токсичні сполуки. Це забруднення швидко розповсюджується на великі території, впливаючи на якість повітря в регіоні та створюючи серйозні ризики для здоров'я місцевих жителів.

Забруднення повітря, спричинене бойовими діями, є серйозною загрозою для здоров'я місцевих жителів. Вдихання токсичних речовин може призвести до різних захворювань дихальної системи, алергій та інших проблем зі здоров'ям. Дослідження показують, що довготривале перебування у середовищі з забрудненим повітрям може спричинити хронічні захворювання, включаючи астму, бронхіт та серцево-судинні захворювання, хворобу Альцгеймера та Паркінсона [8]. Вплив забрудненого повітря є особливо небезпечним для дітей, людей

похилого віку та осіб із хронічними хворобами, які є найбільш вразливими до шкідливих речовин.

Окрім впливу на здоров'я людей, забруднення повітря також має негативний вплив на навколишнє середовище. Токсичні речовини, що виділяються в атмосферу під час бойових дій, осідають на поверхні ґрунту, водних об'єктах та рослинах, спричиняючи деградацію екосистем. Забруднені води та ґрунти можуть втратити свою продуктивність, що негативно впливає на сільське господарство та природні ресурси регіону. Таким чином, збереження чистоти повітря та мінімізація наслідків забруднення є важливими завданнями для забезпечення сталого розвитку країни та підтримки здоров'я її мешканців.

За два роки російської агресії Україна зазнала численних екологічних злочинів, які порушили багаті міжнародних конвенцій та національних законів, що регулюють охорону довкілля та екологічну безпеку. Ось декілька з них:

Міжнародні конвенції:

Конвенція про захист Чорного моря від забруднення: Викиди токсичних речовин у моря та водні об'єкти, спричинені пожежами на нафтобазах та хімічних підприємствах, порушили цю конвенцію [9].

Конвенція про боротьбу проти забруднення моря з суден (MARPOL 73/78): Обстріли та пожежі на судах, що займаються перевезенням нафти та хімічних речовин, порушили цю конвенцію [10].

Віденська конвенція про охорону озонового шару: Викиди парникових газів та токсичних речовин під час пожеж і вибухів порушили цю конвенцію, що спричинило серйозне забруднення атмосфери [11].

Національні закони:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»: Цей закон встановлює правові основи охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. Він передбачає заходи щодо попередження екологічних катастроф та відновлення пошкоджених екосистем. Обстріли та пожежі, спричинені військовими діями, суперечать положенням цього закону та призводять до значного забруднення повітря, води та ґрунтів [12].

- Закон України «Про охорону атмосферного повітря»: Цей закон регулює заходи щодо охорони атмосферного повітря та попередження його забруднення. Пожежі та вибухи, спричинені обстрілами, призводять до викидів шкідливих речовин в атмосферу, що суперечить положенням цього закону та погіршує якість повітря в регіоні [13].

Російська федерація зобов'язана понести сувору кримінальну відповідальність за екологічні злочини, вчинені під час військової агресії проти України. Масштабні руйнування природоохоронних територій, забруднення повітря, води та ґрунтів, а також знищення біорізноманіття є порушенням міжнародних екологічних конвенцій та національного законодавства України. Ці дії є не лише екологічними

злочинами, але й злочинами проти людства, адже вони безпосередньо впливають на здоров'я та добробут місцевих жителів, завдаючи значної шкоди природному середовищу та екосистемам. Відповідальність за такі дії повинна включати як фінансові відшкодування за завдану шкоду, так і кримінальне переслідування осіб, причетних до ухвалення рішень та безпосереднього виконання цих злочинів.

Міжнародні суди, такі як Міжнародний кримінальний суд, можуть розглядати справи щодо екологічних злочинів, вчинених під час конфлікту. Крім того, національні суди України можуть ініціювати розслідування та притягнення до відповідальності російських посадовців та військових за порушення екологічного законодавства. Важливим є також визнання масштабності та серйозності екологічних злочинів на міжнародному рівні, що дозволить залучити міжнародну підтримку для відновлення пошкоджених екосистем та забезпечення справедливості для постраждалих від дій агресора. Впровадження суворих санкцій та притягнення до відповідальності винних осіб стане важливим кроком у запобіганні подібних злочинів у майбутньому та відновленні екологічної рівноваги в регіоні.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією російської федерації, набуває особливої важливості у світлі сучасних подій. Агресія РФ супроводжується значними екологічними наслідками, такими як знищення природних ресурсів, забруднення водойм та повітря, а також руйнування екосистем. В умовах збройного конфлікту ці дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, що підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. Однак, на національному рівні необхідно вдосконалювати механізми правового регулювання та забезпечення відповідальності за подібні злочини. Згідно з міжнародним правом, зокрема Римським статутим Міжнародного кримінального суду, екологічні злочини, пов'язані зі збройними конфліктами, можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності або воєнні злочини. Це включає навмисне знищення природних ресурсів та забруднення, що має серйозні наслідки для цивільного населення. Водночас, національні правові системи країн-учасниць мають запроваджувати відповідні норми, що дозволяють переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у таких діях. Це створює правові підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини, незалежно від їх масштабів та місця вчинення. В українському контексті, особливо в умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. Притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення екосистем та забруднення територій, є важливим завданням

для забезпечення екологічної безпеки країни. Національне законодавство повинно враховувати специфіку воєнних дій та їх наслідків для довкілля, а також передбачати суворі санкції для винних у подібних злочинах. Співпраця з міжнародними інституціями та обмін інформацією можуть сприяти більш ефективному переслідуванню винних та відновленню екологічного балансу. Відповідальність за екологічні злочини, спричинені збройною агресією рф, має також включати механізми відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу та населенням, яке постраждало від таких дій. Важливим

аспектом є запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення подібних злочинів у майбутньому. Це передбачає не лише кримінальні покарання для винних, але й відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам. Відновлення природних ресурсів та екосистем, забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь є ключовими завданнями у контексті кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, пов'язані з агресією рф.

Список використаних джерел:

1. Поняття та підстави кримінальної відповідальності URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9571/>
2. Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/737869/IPOLE_STU\(2022\)737869_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/737869/IPOLE_STU(2022)737869_EN.pdf) (дата звернення 05.02.2025).
3. Сироїд Т. Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312332/303352>
4. Анастасія Кушпін. Новини України. Вбито мільйони курей: Росія знищила найбільшу в Європі птахофабрику «Чорнобаївська». URL: https://24tv.ua/rosiyani-mozhut-vtratiti-mayzhe-vsi-groschi-cherez-putina-intervyu_n2745680
5. Юрій Тарасовський. Журнал Forbes Ukraine. Агрохолдинг «Авангард» оцінив втрати в \$330 млн URL: <https://forbes.ua/news/rosiyani-znishchili-ptakhofabriku-bakhmatyuka-v-chornobaivtsi-agrokholding-avangard-otsiniv-vtrati-v-330-mln-15122022-10523?form=MG0AV3>
6. Екологія право людини. Огляд ситуації з руйнуванням інфраструктури водопостачання та водовідведення у Донецькій області. URL: <https://epl.org.ua/announces/oglyad-sytuatsiyi-z-rujnuvannyam-infrastruktury-vodopostachannya-ta-vodovidvedennya-u-donetskij-oblasti/>
7. Facebook. Офіційна сторінка Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://surl.li/rudeqo>
8. Олександра Комісарова. Новини «СУСПІЛЬНЕ». Забруднення повітря може спровокувати розвиток хвороби Альцгеймера та Паркінсона URL: <https://susplne.media/68784-zabrudnenna-povitra-moze-sprovokuvati-rozvitok-hvorobi-bi-alcgejmerna-ta-parkinsona-vceni/>
9. Про захист Чорного моря від забруднення: Міжнародна конвенція / ратифіковано Постановою ВР N 3939-XII (3939-12) від 04.02.94 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text
10. Про боротьбу проти забруднення моря з суден: Конвенція / дата набуття чинності для України: 25.01.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text
11. Про охорону озонного шару: Віденська конвенція. – набула чинності з 1988 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
13. Про охорону атмосферного повітря: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 50, ст. 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.6>

Марич Х. М.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: 0000-0003-0088-980X

Ліщинська Ю. В.,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: 0009-0003-9074-4643

ДЕРЖАВНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

STATE ENVIRONMENTAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINE: LEGAL REGULATION

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану нормативно-правового регулювання, проблем та перспектив реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні.

Екологічний моніторинг є однією з функцій управління у сфері охорони довкілля. В Україні сучасна державна система моніторингу довкілля знаходиться на стадії реформування.

Авторами проаналізовано чинне довкілляве законодавство України та визначено основні зміни в правовому регулюванні, що зроблені в процесі реформування державної системи моніторингу довкілля.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», а також низки нормативно-правових актів підзаконного характеру є позитивним результатом реформування законодавчої бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Оновлена нормативно-правова база є основою для створення ефективної державної системи моніторингу довкілля, що забезпечує інформаційні потреби управління в галузі охорони довкілля та потреби громадськості в інформації про стан довкілля.

За результатами впровадження реформи екологічного моніторингу, державна система моніторингу довкілля має стати дієвим інструментом державного управління в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки при прийнятті ефективних управлінських рішень.

В процесі реформування державної системи моніторингу довкілля, перед усім необхідно звернути увагу на такі проблемні аспекти, як: потреба в модернізації та технічному переоснащенні, зокрема впровадженні сучасної і новітньої техніки та технологій; нестача коштів, в тому числі передбачених у державному та місцевих бюджетах, а також залучених з інших джерел для фінансування робіт зі створення і функціонування державної системи моніторингу довкілля; недостатність взаємодії державної системи моніторингу довкілля України з відповідними системами моніторингу довкілля держав-членів ЄС тощо.

Ключові слова: моніторинг, екологічний моніторинг, система моніторингу, державна система моніторингу довкілля, довкілля, правове регулювання.

The article is devoted to the study of the current state of legal regulation, problems and prospects for reforming the state environmental monitoring system in Ukraine.

Environmental monitoring is one of the functions of environmental management. In Ukraine, the modern state environmental monitoring system is in the process of reform.

The authors analyzed the current environmental legislation of Ukraine and identified the main changes in legal regulation made in the process of reforming the state environmental monitoring system.

The adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the State System of Environmental Monitoring, Information on the State of the Environment (Environmental Information) and Information Support for Environmental Management» (of March 20, 2023, № 2973-IX), and other legal acts is a positive result of reforming the legislative framework, which determines the principles and mechanism for organizing and functioning of the state environmental monitoring system and its subsystems.

The updated regulatory framework is the basis for creating an effective state environmental monitoring system that meets the information needs of environmental management and the needs of the public for information on the state of the environment.

Following the implementation of the environmental monitoring reform, the state environmental monitoring system should become an effective tool of state management in the field of environmental protection, rational use of natural resources, and ensuring environmental safety when making effective management decisions.

In the process of reforming the state environmental monitoring system, it is first of all necessary to pay attention to such problematic aspects as: the need for modernization and technical re-equipment, in particular the introduction of modern and innovative equipment and technologies; lack of funds, including those provided for in the state and local budgets, as well as those attracted from other sources to finance the creation and operation of the state environmental monitoring system; insufficient interaction of the state environmental monitoring system of Ukraine with the relevant environmental monitoring systems of the EU member states, etc.

Key words: monitoring, environmental monitoring, monitoring system, state environmental monitoring system, environment, legal regulation.

Постановка проблеми. Екологічний моніторинг є однією з функцій управління у сфері охорони довкілля. Так, інформація, отримана в процесі здійснення моніторингу довкілля є основою для прийняття необхідних управлінських рішень у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Дані моніторингу довкілля, зокрема інформація про стан та якість довкілля, фактори, які впливають або можуть вплинути на стан довкілля або його складових, а також здоров'я людей є одним з основних джерел екологічної інформації для людей. Відповідно належні організація та здійснення екологічного моніторингу, зокрема на державному рівні є умовою збереження і покращення стану довкілля та його складових, а також реалізації та захисту екологічних прав громадян.

В Україні сучасна державна система моніторингу довкілля знаходиться на стадії реформування. Така реформа обумовлена низкою факторів, зокрема економічного, технічного, кадрового, організаційного, правового характеру. Так, наприклад потребують вдосконалення як методи та засоби, що використовуються в моніторингових дослідженнях, так і освітні програми підготовки відповідних фахівців. Вдосконалення вимагає і вітчизняна нормативно-правова база, що встановлює засади та порядок здійснення моніторингу у сфері охорони довкілля. При цьому, неодмінною умовою реформування відповідного національного законодавства є його адаптація до норм Європейського Союзу. Все це підтверджує важливість та актуальність даного дослідження.

Аналіз дослідження проблеми. Питання організації та здійснення екологічного моніторингу в Україні досліджували представники різних галузей науки, зокрема Адаменко О. М., Боголюбов В. М., Ракоїд О. О., Сафранов Т. А. та інші. Правові аспекти екологічного моніторингу вивчали – Г. В. Анісімова, А. П. Гетьман, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, С. В. Шаропова та інші.

Метою статті є дослідження сучасного стану нормативно-правового регулювання, проблем та перспективи реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «моніторинг» (від латинського monitor – той, що наглядає, нагадує, спостерігає) виник перед проведенням Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 5–16 червня 1972 р.). Моніторинг довкілля в сучасному розумінні можна розглядати як аналітично-інформаційну систему, яка охоплює такі основні напрями:

- 1) спостереження за станом довкілля і за факторами, які впливають на окремі елементи довкілля;
- 2) оцінювання та аналіз фактичного стану всіх складових довкілля;
- 3) прогнозування стану довкілля і оцінювання цього стану;
- 4) забезпечення науково-інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень [6, с. 13–14].

В юридичній літературі моніторинг довкілля (екологічний моніторинг) розглядається як врегульована законодавством наукова, інформаційно-аналітична система, що дає змогу визначити і прогнозувати зміни стану довкілля, контролювати та управляти ними [19, с. 247]; екологічний моніторинг – це пасивна форма екологічного контролю, яка полягає у спостереженні за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення шляхом збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень [3, с. 129]; екологічний моніторинг – це діяльність, яка полягає у спостереженні, збиранні, обробленні, аналізі, зберіганні, обміні інформації про стан довкілля, прогнозуванні його змін і розробленні науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття дієвих управлінських рішень у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Основною метою екологічного моніторингу є своєчасне виявлення та усунення, а також запобігання дії негативних факторів і процесів на стан довкілля та його складових [5, с. 79–80].

У законодавстві України поряд із терміном «екологічний моніторинг» використовуються терміни

«моніторинг довкілля», «моніторинг навколишнього природного середовища», визначення яких відсутні, а в еколого-правовій науці вони вживаються як синоніми [2, с. 74].

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [18] передбачено створення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища.

Порядок здійснення державного моніторингу навколишнього природного середовища визначається Кабінетом Міністрів України у Положенні про державну систему моніторингу довкілля, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 [8]. Так, державна система моніторингу довкілля – це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки. Пріоритетами функціонування державної системи моніторингу довкілля є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям.

Крім того, основні вимоги до організації здійснення державного моніторингу вод визначає Порядок здійснення державного моніторингу вод, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758 [10]; механізм організації та здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря визначає Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року № 827 [9].

Однак, через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р., затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20 березня 2023 р., постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684, якою затверджено Порядок функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи

моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» [17] є важливим кроком на шляху реформування нормативно-правової бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Цим законом вносяться зміни до ряду законодавчих актів України, а саме базового закону – Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», проресурсових кодексів та інших законів. Таким чином, закріплено, зокрема:

поняття державна система моніторингу довкілля, що визначається як система спостережень, збирання, оброблення, аналізу, зберігання та обміну інформацією про стан довкілля, вплив на нього, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні з метою забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку;

підсистеми, які включає державна система моніторингу довкілля, а саме: а) моніторинг атмосферного повітря; б) моніторинг вод; в) моніторинг земель і ґрунтів; г) моніторинг лісів; г) моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття; д) моніторинг у сфері управління відходами; е) моніторинг геологічного середовища; є) моніторинг впливу фізичних факторів (температура, шум, вібрація, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання);

рівні функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем – а) національний (державний) рівень; б) регіональний рівень; в) локальний (місцевий) рівень; г) об'єктовий рівень;

режими функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем – а) повсякденного функціонування; б) підвищеної готовності; в) реагування на надзвичайні екологічні ситуації; г) відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період.

Крім того, через реалізацію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» має бути розв'язане питання про задоволення інформаційних потреб державної системи управління у сфері охорони навколишнього природного середовища при прийнятті управлінських рішень.

При цьому, інформаційні потреби управління в галузі охорони довкілля є основою для формування та функціонування системи моніторингу та її підсистем. Перелік інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного та Порядок формування та перегляду переліку інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища,

затверджено постановою Кабінетом Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213 [7; 16].

В процесі реформування законодавства, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем, прийнято і інші акти підзаконного характеру. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684, затверджено «Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем» [1], постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 815, затверджено Порядок інформаційної взаємодії між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі [13], наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 23 грудня 2024 р. № 1720, затверджено Порядок створення регіональних центрів моніторингу довкілля [15] тощо.

Ще однією важливою групою нормативно-правових актів, які прийняті в рамках реформування державної системи моніторингу довкілля є відповідні постанови Кабінету Міністрів України, якими затверджено порядки організації та здійснення моніторингу окремих підсистем державної системи моніторингу довкілля, зокрема моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття [11], моніторингу геологічного середовища [12], моніторингу земель і ґрунтів [14] тощо.

Однак, більшість нормативно-правових актів, які прийняті в рамках реформування державної системи моніторингу довкілля набирають чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану і це стає перешкодою для невідкладного створення ефективної державної системи моніторингу довкілля. Відтермінування набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» та інших пов'язаних з ним актів зумовленні російською збройною агресією проти України. Крім того, війна на території

нашої держави ускладнює проведення моніторингу довкілля на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також на тимчасово окупованих територіях.

Висновки. Отже, реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні є необхідним кроком для забезпечення охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки в умовах сталого розвитку.

Прийняття Закону України від 20 березня 2023 року № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», а також низки актів підзаконного характеру є позитивним результатом реформування нормативно-правової бази, що визначає засади та механізм організації і функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем.

Прийняття нормативно-правових актів – вагомий внесок в процес реформування державної системи моніторингу довкілля, однак є недостатнім для забезпечення її функціонування, адже для цього необхідні сучасні техніка та технології, відповідні фахівці, що своєю чергою потребує відповідного фінансування тощо.

Сьогодні продовжуючи реформування державної системи моніторингу довкілля, перед усім необхідно звернути увагу на такі проблемні аспекти, як: потреба в модернізації та технічному переоснащенні, зокрема впровадженні сучасної і новітньої техніки та технологій; нестача коштів, в тому числі передбачених у державному та місцевих бюджетах, а також залучених з інших джерел для фінансування робіт зі створення і функціонування державної системи моніторингу довкілля; недостатність взаємодії державної системи моніторингу довкілля України з відповідними системами моніторингу довкілля держав-членів ЄС тощо.

Таким чином, вітчизняна державна система моніторингу довкілля та всіх підсистем буде ефективною лише тоді, коли відповідатиме як нормативно, так і технічно вимогам права Європейського Союзу, а також діятиме в режимі реального часу, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text>
2. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с.
3. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. М. В. Краснова, Ю. А. Краснова. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 190 с.
4. Концепція Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. № 610-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2023-p#Text>
5. Марич Х. Екологічне право: навчальний посібник. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», Дрогобич : Посвіт, 2024. 228 с.

6. Моніторинг довкілля : підручник / за ред. проф. В. М. Боголюбова і Т. А. Сафронова. Стереотип. вид. Херсон : Олді-Плюс, 2020. 530 с. <https://emed.library.gov.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/18405/77020/Monitorynh-dovkillia-pidruchnyk.pdf>
7. Перелік інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-2024-p#Text>
8. Положення про державну систему моніторингу довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-p#Text>
9. Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 року № 827. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-p#Text>
10. Порядок здійснення державного моніторингу вод: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-p#Text>
11. Порядок здійснення моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття: постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 45. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45-2025-p#Text>
12. Порядок здійснення моніторингу геологічного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 685. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2024-p#Text>
13. Порядок інформаційної взаємодії між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі: постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 815. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2024-p#Text>
14. Порядок проведення моніторингу земель і ґрунтів: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 848. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-p#Text>
15. Порядок створення регіональних центрів моніторингу довкілля: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 23 грудня 2024 р. № 1720. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0156-25#Text>
16. Порядок формування та перегляду переліку інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1213. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-2024-p#Text>
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: закон України від 20 березня 2023 р. № 2973-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>
18. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
19. Шарапова С. В. Реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 246–249. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/42.pdf>

УДК 340.12; 349.6; 349.41; 349.42

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.7>

Позняк Е. В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри екологічного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

психологиня

ORCID: 0000-0001-5515-4849

Заєць О. І.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри земельного та аграрного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0001-7969-2465

Сюйва І. С.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри земельного та аграрного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-5001-2750

Бевз О. В.,

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри екологічного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-3445-3564

**В ПАМ'ЯТЬ ПРО НАШОГО ВЧИТЕЛЯ: ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПЕРШІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ З СУЧАСНИХ
ПРОБЛЕМ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ
ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ЛУК'ЯНОВИЧА МУНТЯНА»**

**IN MEMORY OF OUR TEACHER: SPEECHES BY PARTICIPANTS OF THE ALL-
UKRAINIAN SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE “FIRST SCIENTIFIC
READINGS ON CONTEMPORARY PROBLEMS OF LAND, AGRARIAN,
AND ENVIRONMENTAL LAW THROUGH THE PRISM OF THE CREATIVE HERITAGE
OF PROFESSOR VASYL LUKYANOVYCH MUNTAN”**

Статтю присвячено огляду наукової думки, втіленої у виступах учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного, екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна», яка відбулася у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка в квітні 2024 р. Щорічні наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного, екологічного права було запроваджено з метою увічнення і шанування пам'яті видатного Вченого, Людини і Вчителя з великої літери, доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна. Значну частину свого професійного життя Василь Лук'янович провів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де зростив плеяду учнів, однодумців і послідовників, які з вдячністю і великою шанують світлу пам'ять видатного Науковця всіх часів. У даній публікації оглядово-аналітичного спрямування вашій увазі пропонуються основні положення виступів і наукових дискусій учасників конференції за тематичними напрямками актуальних сучасних земельно-, аграрно- та еколого-правових досліджень, які поділилися спогадами про спілкування із професором В.Л. Мунтяном. Внесено низку пропозицій із популяризації творів Великого вченого, зокрема, і шляхом проведення періодичних Наукових читань, присвячених світлій пам'яті Василя Лук'яновича.

У процесі роботи конференції її учасниками було актуалізовано та розглянуто різноманітні проблемні питання земельного, аграрного та екологічного права, державної екологічної політики і правової культури як в історичній ретроспективі, так і сучасні. Вчені поділилися своїми здобутками, науковими ідеями й пропозиціями з розвитку наукової думки й удосконалення законодавства України, утвердження демократичних засад і підвищення рівня суспільної та індивідуальної правової культури в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови нашої держави. Приділялася увага, зокрема: дослідженню понятійного апарату зазначених галузей права і законодавства; удосконаленню системи екологічної освіти та культури в нашій державі; розвитку системи гарантій реалізації конституційних положень про землю як основне національне багатство, про право власності на землю; дослідженню, дотриманню і виконанню норм міжнародного екологічного законодавства та законодавства Європейського Союзу; правовому забезпеченню сталого розвитку та успішної євроінтеграції нашої держави до Європейського співтовариства.

Ключові слова: аграрне право, воєнний стан, гносеологія, екологічне право, європейська інтеграція, земельне право, правова культура, природоресурсне право, професор Василь Лук'янович Мунтян, сталий розвиток.

The article is devoted to a review of scientific thought embodied in the speeches of the participants of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "First Scientific Readings on Contemporary Problems of Land, Agrarian, and Environmental Law through the Prism of the Creative Heritage of Professor Vasyl Lukyanovych Muntyan", which took place at the Educational and Scientific Law School of the Taras Shevchenko National University of Kyiv in April 2024. Annual scientific readings on contemporary problems of land, agrarian, and environmental law were introduced to perpetuate and honor the memory of the outstanding Scientist, Man, and Teacher with a capital letter, Doctor of Law, Professor Vasyl Lukyanovych Muntyan. Vasyl Lukyanovych spent a significant part of his professional life at the Taras Shevchenko National University of Kyiv, where he raised a galaxy of students, like-minded people, and followers who, with gratitude and great respect, remember the bright memory of the outstanding Scientist of all times. This publication of a review and analytical nature offers you the main points of the speeches and scientific discussions of the conference participants on thematic areas of relevant modern land, agrarian and environmental and legal research, who shared their memories of communication with Professor V.L. Muntyan. A number of proposals have been made to popularize the works of the Great Scientist, in particular, by holding periodic Scientific Readings dedicated to the bright memory of Vasyl Lukyanovych.

During the conference, its participants updated and considered various problematic issues of land, agrarian and environmental law, state environmental policy and legal culture, both in historical retrospect and in the present. Scientists shared their achievements, scientific ideas, and proposals for the development of scientific thought and improvement of Ukrainian legislation, the establishment of democratic principles, and the improvement of the level of social and individual legal culture in the conditions of martial law and the post-war reconstruction of our state. Attention was paid, in particular, to: studying the conceptual apparatus of the above-mentioned branches of law and legislation; improving the system of environmental education and culture in our country; developing a system of guarantees for the implementation of constitutional provisions on land as the main national wealth, on the right to land ownership; studying, observing and implementing the norms of international environmental legislation and the legislation of the European Union; legal support for sustainable development and successful European integration of our state into the European Community.

Key words: agrarian law, martial law, epistemology, environmental law, European integration, land law, legal culture, natural resource law, Professor Vasyl Lukyanovych Muntyan, sustainable development.

Вступ. Василь Лук'янович Мунтян – Людина, Вчитель і Вчений з великої літери, видатний науковець XX і XXI століть, думки, праці і вчення якого завжди випереджали час. Значну частину свого професійного життя Василь Лук'янович провів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де зростив цілу плеяду учнів, однодумців і послідовників, які з вдячністю і великою шаною віншують світлу пам'ять видатного Науковця всіх часів. Василь Лук'янович Мунтян був не просто вчителем, він був наставником та взірцем для своїх учнів і послідовників. Його глибокі знання, людяність та безмежна відданість справі стали натхненням для багатьох. Ідеї вченого продовжують жити і використовуватися у сучасних наукових дослідженнях, на його науковій спадщині виховуються майбутні покоління правників.

У Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 04 квітня 2024 року було проведено

Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного, екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна». Зазначена конференція стала втіленням ідей наукового співтовариства про започаткування щорічного наукового заходу – наукових читань в пам'ять про видатного вченого професора Василя Лук'яновича Мунтяна, висловлених під час проведення двох наукових заходів, інформація про результати яких була висвітлена на сторінках наукової літератури: Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України» (26 травня 2017 р., м. Київ), присвяченої пам'яті доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди 95-річчя від Дня народження [2; 3], та Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна «Правові проблеми

раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні» (21 жовтня 2022 року, м. Київ) [4; 5].

У даній публікації оглядово-аналітичного спрямування вашій увазі пропонуються основні положення виступів і наукових дискусій учасників конференції за тематичними напрямками актуальних сучасних земельно, аграрно- та еколого-правових досліджень, які поділилися власними спогадами про спілкування із професором В.Л. Мунтяном, своїми здобутками, науковими ідеями й пропозиціями з розвитку наукової думки й удосконалення законодавства України, утвердження демократичних засад і підвищення рівня суспільної та індивідуальної правової та еколого-правової культури в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови нашої держави. Наразі видано збірник тез учасників конференції [6].

Метою цієї статті є виявлення доктринальних, історико-правових, політико-концептуальних, законодавчих, практичних та інших підходів і пропозицій до вирішення сучасних земельних, аграрних та екологічних проблем в умовах воєнного стану в доповідях учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції на тему «**Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного, екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна**», яка відбулася у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 04 квітня 2024 р., у контексті осучаснення національної правової політики, посилення міжнародної співпраці, євроінтеграції та сталого розвитку. Висвітленню мети дослідження сприяло вирішення таких **завдань**, як: проведення аналізу доктринальних земельно-, аграрно- та еколого-правових підходів, політико-правових документів концептуального характеру, джерел міжнародного та європейського права, національного законодавства України, матеріалів практики стосовно регулювання земельних, аграрних та екологічних відносин.

Методологія. В основу методології покладено загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільних явищ у їх взаємозв'язку та розвитку, а також наукові методи аналізу і синтезу, тлумачення правових норм, формально-юридичний, історичний, порівняльно-правовий, прогностичний та ін. методи.

Виклад основного матеріалу. Модератор наукової зустрічі доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент АПрН України **Володимир Васильович Носік** урочисто відкрив роботу конференції та привітав усіх учасників конференції з проведенням Перших читань пам'яті нашого Вчителя – вченого-правника, педагога, природознавця, непересічної особистості в українській науці

правової охорони природи, екологічного, земельного, колгоспного, аграрного, природоресурсного права, Людини мудрої, справедливої, інтелігентної, закоханої в рідну землю, її природу, мову, літературу, культуру, професора Василя Лук'яновича Мунтяна. Модератор конференції підкреслив: «Однозначно стає очевидним, що все, що було прийнято до війни, так чи інакше, після війни потребуватиме коригування, бо війна вносить свої корективи, насамперед, у суспільну свідомість, сприйняття об'єктивної реальності і, відповідно, розробки певної поведінки людини, тобто нас усіх, стосовно того, як ми будемо жити. Як казав Василь Лук'янович, і часто мені повторював, коли я приходив до нього обговорювати якусь проблему, – «...ну що, давайте, Володимир Васильович, розкажіть, як будемо міст будувати? Вздовж чи поперек річки?». І я спочатку, коли був дуже молодий, дивувався від того, що він мені таке питання задає, він же професор, а потім зрозумів усю філософію його запитання, і так через усе життя, і вам, всім його учням, я ставлю питання: «Як будувати будемо міст?». Війна, справді, вносить корективи відносно того, щоб знайти відповідь на питання про те, яким має бути економіко-правова, юридична і соціальна модель у контексті цих слів про правовий розвиток. Тут вам і загальна філософія, і економіка, тут історія, культура, демографія, екологія, безпека, армія, влада. Одним словом – всі ці інституції, і коли будуть об'єднані «знаменники» у підходах до розуміння того, що будемо робити далі, то зможемо визначати вектори, але цього мало. Цього недостатньо, тому що якщо вектор є, то його треба розвивати».

Вчений відмітив важливість продовження наукових ідей Василя Лук'яновича, закладених в основу сучасної правової науки, у працях його учнів та послідовників, молодого покоління вчених. Модератор підкреслив, що треба відзначати всіх, хто зараз працює на ниві земельного, аграрного та екологічного права, адже важливість розвитку цих сфер права в умовах війни і післявоєнного відродження важко переоцінити. Він висловив сподівання на плідну співпрацю вчених на сьогоднішній конференції, бо «...результати в нас мають бути такі, щоб ми підняли, обговорили та запропонували своє бачення шляхів вирішення сучасних еколого-правових, аграрно-правових, земельно-правових та інших правових проблем – з метою вирішення нашої глобальної проблеми – нашого національного забезпечення перемоги та громадянської злагоди на землі України».

З вітальним словом з нагоди проведення високого зібрання із вшанування пам'яті відомого вченого, правника, професора В.Л. Мунтяна до учасників конференції звернулася докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України, заступниця директорки Навчально-наукового інституту

права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Наталія Олексіївна Мельничук**. Вона підкреслила «міждисциплінарність, яка пропонується зараз у нашому університеті та в даному випадку дотримується», при проведенні цього наукового заходу – «форуму або перших наукових читань у статусі Української науково-практичної конференції». Відмічаючи важливість спільного проведення цього заходу кафедрами, участь представників інших навчальних закладів у конференції попри нові виклики сьогодення, які потребують свого вирішення, вчена висловила сподівання на те, що висвітлені проблеми і наукові дискусії «популяризуватимуть вчення, які сьогодні будуть обговорюватися, для студентів і для широкого кола всіх зацікавлених». Висловивши подяку Збройним Силам України за «можливість зібратися нам сьогодні хоча б у такому форматі», Наталія Олексіївна побажала присутнім мирного неба і плідної роботи, щоб учасники конференції змогли «обмінятися найновішими своїми думками, розуміннями, баченнями, як розвивати земельне, аграрне й екологічне право». Саме ці галузі, на її глибоке переконання, на сьогоднішній день відносяться до провідних галузей, які повинні розвиватися в Україні.

Із вітальним словом, як модераторка, до учасників конференції звернулася кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Тетяна Григорівна Ковальчук**. Вона згадала першу зустріч із Василем Лук'яновичем, це було після захисту нею кандидатської дисертації на тему «Правове забезпечення екологічної безпеки харчових продуктів» у 1996 році. Тетяна Григорівна назавжди запам'ятала слова Василя Лук'яновича, які були сказані цією видатною людиною при їх знайомстві: «Від якості та безпеки харчових продуктів залежить життя людини, залежить настрої людини, залежить творчий потенціал. Не кидайте цю тему, продовжуйте розвивати». І Т.Г. Ковальчук продовжує досліджувати цю тему, зокрема, й у доповіді, представленій на цих читаннях (у співавторстві з професоркою Г.І. Балюк).

Водночас, у вітальному слові Тетяна Григорівна торкнулася однієї важливої проблеми – включення до програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальностей 081 Право та 293 Міжнародне право на другому (магістерському) рівні вищої освіти питань з екологічного, земельного та аграрного права. Міністерство освіти і науки України запропонувало до громадського обговорення проект програми іспиту, в якій відсутні питання із зазначених галузей. Тетяна Григорівна повідомила, що кафедра екологічного права прийняла рішення підготувати звернення до МОН України з пропозицією включити питання з екологічного, земельного та аграрного права до

програми іспиту. На конференції було оголошено основні положення проекту такого звернення, підготовленого доцентками кафедри екологічного права О.В. Бевз та Т.А. Шараєвською.

Модераторка підкреслила, що теж вважає, що потрібно не один раз звертатися до МОН України. Крім того, необхідно направити звернення також до створеної у 2023 році міжвідомчої робочої групи з удосконалення системи екологічної освіти в Україні. Учасники конференції внесли пропозиції до цього проекту та в цілому підтримали ідею такого звернення. Було запропоновано, крім того, до підготовки звернення долучити представників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також профільні комітети, управління апарату Верховної Ради України і якнайбільше юридичних компаній, юридичних фірм, практиків.

У вітальних словах із нагоди проведення високого зібрання учня і послідовника професора В.Л. Мунтяна – доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України, ректора Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Анатолія Павловича Гетьмана** – було висловлено шану і повагу до нашого Вчителя, Людини з великої літери, видатного науковця. Він передав вітання із міста-героя Харкова від імені багатотисячного колективу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і подякував організаторам конференції, зокрема, Володимирі Васильовичу Носіку і Тетяні Григорівні Ковальчук, членам їх кафедр та колективам за те, що «в наш важкий і непростий час організували цей форум і на цьому форумі ми вшановуємо пам'ять Василя Лук'яновича Мунтяна. Вшановуємо пам'ять неперевершеної особистості, науковця, освітянина, який залишив та вписав своє ім'я золотими літерами в юридичну освіту і юридичну науку». Він також висловив сподівання, що «такі форуми, такі конференції будуть продовжуватися, і ми будемо завжди проводити відповідні наукові заходи для того, щоб згадати тих, «на чийх плечах» ми сьогодні знаходимося».

Анатолій Павлович із приємністю розповів про те, що він особисто спілкувався, особисто знав і відносить себе до категорії учнів Василя Лук'яновича, а також про те, що він свої кандидатську та докторську дисертації писав на тих працях, які були свого часу підготовлені, написані Василем Лук'яновичем. Вчений звернув увагу на дотичність наукових ідей і поглядів Василя Лук'яновича «не лише до Київської юридичної, до Київської правничої школи, але він мав тісні зв'язки і з Харківською юридичною, і з Харківською правничою школою». Він підкреслив: «...ми пам'ятаємо ті часи, коли Василь Лук'янович як фронтовик, як учасник Другої Світової війни, досить дружно спілкувався із викладачами, з науковцями, з освітянами Харківського юридичного інституту. Учасниками Другої світової війни,

фронтівиками були і Юліан Олександрович Вовк, і Віктор Васильович Гречко, і Володимир Степанович Шелестов, і багато-багато інших освітян – харківчан, які підтримували дуже тісне спілкування із Василем Лук'яновичем».

У своїх спогадах Анатолій Павлович звернувся до тих подій, коли Василь Лук'янович захистив докторську дисертацію у Харківському юридичному інституті у 1975 році, і що «...це безумовно, була велика честь для нашого колективу, для колективу Харківського юридичного інституту, що така постать, Василь Лук'янович, приїхав і захищав докторську дисертацію у нашому колективі». У пам'яті зринали і «...ті зустрічі, коли Василь Лук'янович на запрошення наших вчителів і нас приїздив до міста Харкова – до Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – в якості опонента, приїздив на конференції, які проводилися в Харкові, вносячи своєю присутністю такий чудовий колорит і в наукову дискусію, і в життєву дискусію! Це завжди було такою квінтесенцією спілкування, яка тільки підвищувала рівень всіх тих розмов і дискусій, які проводилися на відповідних панелях або площах у межах тих чи інших науково-практичних конференцій, семінарів та інших заходів». Вчений підкреслив надзвичайну важливість вшанування пам'яті наших вчителів – тих людей, які стояли біля витоків юридичної науки не лише Київської і Харківської правничих шкіл, а й загалом біля витоків юридичної науки нашої держави: «...вже гарною традицією стало вшанування пам'яті професора В.Л. Мунтяна шляхом проведення щорічної науково-практичної конференції на базі кафедри земельного та аграрного права, кафедри екологічного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а організація перших наукових читань із сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича засвідчує шану та повагу до Вчителя, одного із фундаторів освітньої та наукової школи земельного, екологічного, аграрного та природоресурсного права України, під час яких послідовники наукового шляху В.Л. Мунтяна мають змогу обговорити актуальні проблеми правової охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та безпечного для життя і здоров'я довкілля».

Долучившись до привітання, свою доповідь, підготовлену спільно з професором А.П. Гетьманом, на тему «Актуальність сучасних проблем реалізації державної екологічної політики крізь призму наукових поглядів професора В. Л. Мунтяна» [6, с. 7–11] озвучила кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Ольга Олександрівна Статівка**. В контексті заявленої тематики вона зазначила, що «...історія – це,

передусім, наше майбутнє, тому організація і проведення конференцій, які присвячені пам'яті вчених, великих постатей, на вченнях яких зараз будується доктрина екологічного, аграрного, природоресурсного і земельного права – це, безумовно, велика подія для наукової спільноти». Відзначаючи актуальність вчення та наукових ідей Василя Лук'яновича Мунтяна в контексті сучасної державної екологічної політики, вона зазначила про те, що була і залишається ученицею учнів Василя Лук'яновича Мунтяна, бо особисто не знала вченого. Наголосила також і на тому, що роботи Василя Лук'яновича, такі як фундаментальна праця «Основи раціонального природокористування і правові аспекти охорони природи», а також багато інших, залишаються актуальними й на сьогодні і будуть актуальними ще досить тривалий час. За словами вченої, «безпрецедентна емпірична цінність та практичне значення наукових гіпотез, ідей, висновків, пропозицій щодо удосконалення екологічних правовідносин, сформованих В.Л. Мунтяном, полягає, передусім у тому, що його перу належить розробка концептуальних засад екологічного права, його підгалузей і інститутів, комплексне обґрунтування проблеми правового регулювання раціонального природокористування. Врахування доктринальних положень, згенерованих у свій час Василем Лук'яновичем у процесі розробки сучасним поколінням вчених-правознавців теоретико-методологічних засад екологічного права, є виваженням та особливо актуальним в умовах реформування напрямків реалізації державної екологічної політики та адаптації національного екологічного законодавства до законодавства ЄС».

Ведучи мову про актуальність різних напрямів державної екологічної політики, – саме крізь призму внеску науковців, які заклали фундамент для становлення галузі екологічного права, – Ольга Олександрівна зазначила про те, що в умовах воєнного стану і в умовах повоєнного відновлення, безумовно, постає багато питань, у тому числі і про відшкодування збитків, завданих агресором нашому довкіллю. Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України розроблені спеціальні методики, щодня фіксуються і підраховуються ці збитки. Зазначила вона і про те, що в сучасних умовах «...актуальність наукового дослідження Василя Лук'яновича про необхідність виховання людини у дусі поваги до природи підтверджується й пролонгацією наукових ідей і висновків щодо розв'язання проблеми еколого-правової культури та правосвідомості у роботах його учнів і вірних спадкоємців його наукової спадщини».

Підтримуючи слова професора А.П. Гетьмана про важливе значення даної конференції, присвяченої пам'яті професора Василя Лук'яновича Мунтяна, для юридичної науки нашої держави, велику пошану та подяку організаторам за можливість

долучитися до такої непересічної події, як зазначена конференція, висловив кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Євгеній Павлович Суєтнов**. Він розповів про долученість до дискусії про шляхи вдосконалення еколого-правових та освітніх засад формування фахівців-правників таких вчених, як Надія Романівна Кобецька, Юлія Андріївна Краснова та інших. Було підготовлено звернення до Міністерства освіти і науки України, і за підписом Анатолія Павловича Гетьмана направлено на адресу Міністерства освіти і науки України. Народна депутатка України Юлія Овчиннікова в якості депутатського звернення підтримала бажання, прохання і вимоги науковців, так само надіславши вже від депутатського корпусу на ім'я Міністра МОН України звернення щодо включення дисципліни «Екологічне, земельне та аграрне право України» до структури єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Дякуючи за підтримку, Євген Павлович висловив сподівання на те, що результати цих звернень будуть позитивними: «...в будь-якому разі не припиняємо наші намагання, нашу боротьбу, і я впевнений, що рано чи пізно все ж таки наші дисципліни потраплять до структури ЄДКІ!».

У своїй доповіді на тему «Окремі аспекти впровадження екосистемного підходу в екологічну політику та право Європейського Союзу» [6, с. 130 – 134] вчений підкреслив важливість вчення професора В.Л. Мунтяна про правову охорону природи для розвитку сучасного екологічного права. Приділивши увагу шляхам становлення та розвитку екосистемного підходу в міжнародному праві, доповідач зазначив про сформованість на сьогоднішній день «змістовної та цілісної стратегії, яка продовжує вдосконалюватися та втілюватися у різних міжнародно-правових, європейських та національних актах екологічного спрямування». Водночас, він вказав на недостатню дослідженість процесу впровадження екосистемного підходу в екологічну політику і право Європейського Союзу, що й зумовило необхідність дослідження особливостей впливу міжнародних процесів на формування екологічної політики ЄС зі збереження біологічного різноманіття на засадах екосистемного підходу. Попри достатній рівень відображення стратегії екосистемного підходу в екологічній політиці та праві ЄС, Євгеній Павлович наголосив на тому, що для України вивчення європейського досвіду впровадження цієї стратегії має важливе значення, «оскільки переважну більшість згаданих європейських документів наша держава зобов'язалася імплементувати в національне екологічне законодавство на підставі підписаної у 2014 році Угоди про асоціацію».

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського

національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАПрН України, президент Міжнародної екологічної академії, Голова Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи **Василь Васильович Костицький** привітав учасників конференції і зазначив, що «...наші зустрічі – це фактично продовження роздумів над доктринальними проблемами нашої науки екологічного, земельного, аграрного права. І я думаю, що постать Василя Лук'яновича Мунтяна тут дуже визначна. Я би відштовхнувся від думки, яку свого часу висловлював Василь Лук'янович ще в 60-х роках, коли говорив, що «охорона природи і раціональне використання природних ресурсів – це дві сторони однієї медалі». І вже тоді, як бачимо, доктринальні питання привертати увагу і до об'єкта дослідження нашої науки, і до предмету його дослідження». Вчений з великою вдячністю розповів про важливу роль Василя Лук'яновича в його житті, який виступив першим опонентом на захисті його докторської дисертації в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, написав велику, розлогу й позитивну рецензію. За словами доповідача, «Василь Лук'янович відрізнявся від абсолютної більшості вчених тим, що він не тільки присвятив своє життя проблемам охорони довкілля, але й знав дуже добре це довкілля. І мені навіть іноді було трішечки незручно, соромно, коли ми проводили конференції на заході України і виявляли, що Василь Лук'янович краще знає Закарпатську, Львівську, може Івано-Франківську область, ніж ми, люди, які народилися там і звідти були делеговані Галичиною до нашої науки».

Василь Васильович висловив пропозицію про продовження традиції вшанування пам'яті видатних вчених, таких як Василь Лук'янович Мунтян, як Юліан Олександрович Вовк, адже «це важливо для тих, хто йде за нами, для молодих вчених, яким теж буде важливо знати, чим ми займалися і чим займаємося». Вчений запропонував «вшановувати і живих класиків, адже в кожного будуть найближчим часом або ювілеї творчої праці, або ювілеї життя. Можна проводити такі конференції».

У своїй доповіді на тему «Право на життя і сприятливе довкілля у контексті дослідження об'єкту правової охорони навколишнього природного середовища» Василь Васильович наголосив на тому, що в основі еколого-правової науки – людина. За словами Папи Римського Івана Павла II, який любив Україну і багато зробив для нас, «людина – це центр притягання всього». З цим пов'язане питання про об'єкт нашої науки і про ті напрямки, які вона реалізує, – про правову охорону природи, раціональне використання природних ресурсів, екологічну безпеку, адже сьогодні постає питання про людину. Підтримуючи думку професора В.В. Носіка щодо змісту статті 3 Конституції, він зазначив про те, що окремим напрямком в екологічному праві треба розглядати

питання правової охорони життя і здоров'я. Медичне право розвивається своїм шляхом, і воно дотичне до правової охорони життя і здоров'я безпосередньо, але стосується багатьох інших проблем, які виходять за рамки екологічного права. «Якщо подивитися на звіт про глобальні ризики 2023 року, який було оприлюднено Всесвітнім економічним форумом, то там серед існуючих ризиків були названі такі, як інфляція, торгові війни, відтік капіталу з ринків, що розвивається, соціальні хвилювання, геополітична конфронтація, загроза ядерної війни. І тепер певна річ, що війна теж має свої екологічні ризики. Але що ж зараз новими ризиками названо? Якщо подивитися на цих сім нових ризиків, які названі світовою економічною думкою, то ми побачимо, що крім трьох, які нас не стосуються прямо, такі як поляризація суспільства, поширення кіберзлочинів і масштабна вимушена імміграція, інші чотири – це: «провал» спроб пом'якшити зміну клімату – раз; «провал» спроб адаптації суспільства до зміни клімату – два; криза природних ресурсів – три. Її ймовірність масштабних подій, пов'язаних зі шкодою довкіллю, яка переросла вже у факт...». Серед інших фактів доповідей, перш за все, назвав екоцид, який став результатом російської воєнної агресії проти України, і який «загрожує не тільки українському народу, але й країнам Чорноморського басейну і щонайменше – Центральної Європи».

Василь Васильович також підтримав думку про необхідність внесення питань з екологічного права до єдиного державного кваліфікаційного іспиту та повторних звернень із цього питання до Міністерства освіти і науки України, до Верховної Ради України, адже «питання забезпечення сприятливого для життя довкілля і екологічних перспектив життя нинішньої цивілізації вимушено стають на порядок дня. Вирішення проблеми екоциду та багатьох інших, які постають перед Україною, потребує співпраці не тільки представників технічних спеціальностей, але й роботи юристів, урахування політики держави і розуміння особливостей розвитку сучасного світу і сучасної науки, адже «наша спеціальність має бути присутня в оціночних підходах до визнання фаху наших правників!».

На завершення вчений відмітив, що він із великим інтересом бере участь у наших конференціях, які базуються на філософсько-правових та доктринально-правових підходах до вирішення низки сучасних еколого-, земельно- та аграрно-правових проблем, а доповіді відомих вчених-правників і виступи молодих дослідників є цікавими та актуальними.

На конференції було озвучено спільну доповідь професорки кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права, докторки юридичних наук, професорки, член-кореспондентки НАПрН України **Галини Іванівни Балюк** та завідувачки кафедри екологічного права Навчально-наукового

інституту права, кандидатки юридичних наук, доцентки **Тетяни Григорівни Ковальчук** на тему «Здоров'я людини як об'єкт еколого-правового захисту» [6, с. 18 – 23]. Розпочала виступ Галина Іванівна, яка підкреслила, що їй дуже пощастило, бо вона є ученицею Василя Лук'яновича Мунтяна. «Якщо говорити відверто, то ім'я Василя Лук'яновича – одне з найяскравіших і найавторитетніших у нашій вітчизняній земельній, аграрній і екологічній науці», – зазначила Галина Іванівна. Вона підкреслила, що Василь Лук'янович відрізнявся тим, що був людиною надзвичайно культурною: «...якщо говорити про його мову на лекціях, то це була дуже багата мова, виразна мова, грамотна мова, відточена мова, відточена мова стилем». На думку Галини Іванівни, «треба наслідувати саме його погляди, саме його почуття до нашої рідної землі, яку він дуже любив. Він знав абсолютно всю Україну, в тому числі й наш Крим, який сьогодні є тимчасово окупованим. Більше того, Василь Лук'янович дуже любив свою роботу і вимагав такої ж любові від своїх студентів. Він ніколи не зраджував своїм принципам. Він вважав, що моральність, поведінка людини – це її найвища чеснота».

Висвітлюючи ключові ідеї свого виступу, Галина Іванівна зазначила, що «право людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля – це стержень правової системи держави, основне, що визначає її соціальний, політичний, соціально-юридичний зміст. Критерієм усталеності правової системи суспільства і показником рівня його правового розвитку в умовах економічної, політичної, соціальної нестабільності, а в умовах сьогодення, воєнного стану, є здатність держави забезпечити реалізацію права людини і громадянина на належний стан здоров'я. З цією метою є необхідність переглянути певні стереотипи, які склалися в державі до цього питання». Підкресливши комплексний та міждисциплінарний характер проблем, які стосуються здоров'я людини і вирішення яких знаходиться у площині медицини, права, економіки, соціальної сфери, продовольчої та екологічної безпеки тощо, вчена підкреслила необхідність визначення власне поняття «здоров'я». Доповідачка запропонувала також і авторське визначення цього терміну: «здоров'я – це природня, абсолютна і неперехідна життєва цінність, яка займає найвищу сходинку в ієрархічній системі цінностей, а також в системі таких категорій людського буття як інтереси і ідеали, гармонія, краса, зміст і щастя життя, творча праця і ритм життєдіяльності». На думку вченої, по мірі зростання благополуччя населення та задоволення ним своїх природних первинних потреб (у харчових продуктах, в житлі, інших благах) відносна цінність здоров'я в очах людини все більше зростає і людина приділяє цьому все більше уваги. Серед найбільш актуальних для формування правової демократії та соціальної держави

проблем вчена визнала проблеми у сфері реалізації прав і обов'язків громадян і держави, що має безпосереднє відношення до сфери забезпечення охорони життя і здоров'я людини – «...це особливо відчутно в сучасних умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на нашу територію!».

Крім цього, Галина Іванівна підтримала пропозицію вчених стосовно внесення дисципліни «Екологічне, земельне та аграрне право України» до структури єдиного державного кваліфікаційного іспиту, адже правові проблеми забезпечення екологічної безпеки поєднані з необхідністю врахування особливостей забезпечення ядерної та радіаційної безпеки і «...мова йде про радіаційну та ядерну безпеку, які включені у Формулу миру нашого Президента!».

Продовжила доповідь модераторка конференції – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Тетяна Григорівна Ковальчук**, яка повернулася до слів, сказаних їй Василем Лук'яновичем при першій зустрічі, про те, що «...від харчових продуктів залежить настрої людини, залежить здоров'я людини». На підтвердження була наведена позиція Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка визнала, що незалежно від того, де людина проживає, 70% здоров'я людини залежить від харчових продуктів. Розглядаючи здоров'я людини як об'єкт еколого-правового регулювання, доповідачка, в першу чергу, звернулася до положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема до його преамбули, в якій складовою державної екологічної політики визнається захист життя та здоров'я людини від негативного впливу навколишнього природного середовища. Було підкреслено, що не тільки у статтях базового Закону (ст. ст. 5, 9, 25 та інших), а й Водного і Земельного кодексів України, Закону України «Про охорону атмосферного повітря», законодавства, яке регулює питання ядерної і радіаційної безпеки, також постійно вживається термін «життя та здоров'я людини». Тетяна Григорівна перейшла до питання тлумачення чинним законодавством здоров'я людини як об'єкта правового регулювання. Було згадано статут Всесвітньої організації охорони здоров'я, який визначає здоров'я людини як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад. Зазначене визначення, так як воно вживається у статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я, продубльовано в Основах законодавства України про охорону здоров'я.

Перейшовши до характеристики Закону України «Про систему громадського здоров'я», прийнятого 06 вересня 2022 року, Тетяна Григорівна звернула увагу на категорійний апарат цього Закону. Зокрема, були наведені визначення термінів, запропонованих

у цьому Законі: «єдине здоров'я», «громадське здоров'я», «детермінанти здоров'я» (при цьому законодавець розшифровує індивідуальні, економічні, соціальні та жодного слова не говорить про екологічні детермінанти). Вчена наголосила, що непогано було б уточнити, що мали на увазі розробники проекту, коли визначали такі категорії, як «громадське здоров'я», «єдине здоров'я», «детермінанти здоров'я», а також запропонувала уточнити поняття «соціальні детермінанти» як не просто доступ до харчових продуктів, а доступ до екологічно безпечних для споживання кожною людиною харчових продуктів. «Звичайно, потребує законодавчого закріплення термін «екологічні детермінанти здоров'я, і ми пропонуємо з Галиною Іванівною до цих екологічних детермінант здоров'я відносити рівень забруднення навколишнього природного середовища місцевості, де проживає людина, рівень забруднення поверхневих та підземних вод, земельних ділянок, атмосферного повітря. Ми всі розуміємо, що ці складові найбільше впливають на стан життя та здоров'я людини взагалі, і зокрема, щодо вирощування сільськогосподарської продукції», – підкреслила доповідачка.

Головний співробітник Інституту агроекології і природокористування Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор **Олександр Іванович Ковалів** на початку свого виступу, привітавши всіх учасників конференції, зазначив, що особисто не знав Василя Лук'яновича Мунтяна, але, в той же час, підкреслив, що тематика, яка піднімається на конференції його імені, дуже важлива і має розглядатися як у юридичному, так і в економічному та в інших аспектах, адже тільки комплексно та системно можна її розв'язати.

Олександр Іванович наголосив на важливості знання чинної Конституції України, особливо щодо землі як основного національного багатства, не лише для тих, хто вивчає екологічне, земельне, аграрне право, а й для кожного громадянина України. «Все починається з правдивих і достовірних знань про головні засади Основного Закону України, – закону прямої дії, – які доносяться професійними національно вмотивованими викладачами (вчителями) через відповідальну систему університетської освіти, переймаючи досвід поширення нових знань відомого українця Василя Лук'яновича Мунтяна». На його думку, вимагалось, особливо після прийняття Конституції України, «...взяти на повноцінний загальнонаціональний баланс землю, що є власністю Українського народу, але і до сьогоднішнього дня такого не відбулося. Особливо це актуально в умовах повномасштабної російської агресії, коли захоплено частину території України, і для того, щоб підрахувати збитки для України, потрібно взяти на баланс основне національне багатство». Більш детально про важливість знання і врахування конституційних положень щодо землі як національного

багатства Олександр Іванович доповів під час свого виступу на тему «Про власність «на землю» – базові конституційні знання заради заможної життєдіяльності в Україні» [6, с. 88 – 92]. Зокрема, увага доповідача була зосереджена на розумінні ст. 13 Конституції України, в якій, на думку автора, закладено унікальний алгоритм – лише «користування» природними об'єктами, а не «володіння» і «розпорядження».

«Повноцінне пізнання і уявлення ролі та функцій цих природних об'єктів в часі і просторі, враховуючи наведений спектр їхніх характеристик з позиції конституційно декларованих прав всіх суб'єктів таких земельних відносин і природокористування в Україні – є надвагомими передумовами для законного державотворення і відновлення історичної справедливості», – зазначив О.І. Ковалів. Доповідач підкреслив, що в Конституції України відображається розуміння «землі», по-перше, як території держави Україна; по-друге, в ст. 13 закладено слова «земля, її надра тощо як природні об'єкти, які є власністю Українського народу», природні об'єкти в цьому геопросторі землі, в її літосфері, атмосфері і в гідросфері; третє розуміння – «земельна ділянка» (межа) як об'єкт цивільних прав (нерухомість), що перебуває у власності і є земельним капіталом її власника. Вчений підкреслив, що в Земельному кодексі України відображається лише останнє розуміння землі (ст. 79 ЗКУ) та продовжив розвивати ідею про «необхідність ще з моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України, а особливо після прийняття Конституції України підтвердити делімітацію і демаркацію кордону, поіменну реєстрацію громадян України як засновників держави і співвласників землі та її природних ресурсів, здійснити облік і взяти на повноцінний баланс власника (громадян України) всі категорії природних об'єктів (ресурсів) у національному кадастрі, а також створити позавідомчу Національну земельну установу України як загальнонаціональний інститут («Національна земельна комора»). Водночас мала б функціонувати багатогранна позавідомча Національна геоінформаційна система, в основі якої мають діяти кадастрові, реєстраційні та інші загальнонаціональні системи». Доповідач піддав критиці ст. 79 ЗК України та ст. 373 ЦК України, де, на його думку, замінено конституційну норму щодо права лише «користування» природними об'єктами права власності народу (ч. 2 ст. 13 Конституції України) іншим словом – «поширення», – а також наголосив на необхідності їх зміни.

Модератор конференції доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент АПрН України **Володимир Васильович Носік** виступив із доповіддю на тему «Правові проблеми агролісових правовідносин

в контексті наукових ідей Василя Лук'яновича Мунтяна про правову охорону лісів» [6, с. 28 – 32], виокремивши її декілька основних тез та розпочавши зі слів: «Василь Лук'янович одним із перших у радянський період підняв проблему правової охорони лісів. Він одним із перших підготував праці з цього приводу і вони відрізняються фундаментальністю у тому плані, що ці проблеми потребують детальної правової регламентації». Володимир Васильович наголосив на актуальності сучасних наукових досліджень агролісових відносин – сфери, в якій «...практично не було досліджень, за виключенням однієї роботи Ірини Сергіївни Сюйви щодо використання лісових ресурсів у сільському господарстві. Це була її кандидатська дисертація, але питання залишається відкритим». Поштовхом до дослідження такої проблеми на даний час вчений вважає, насамперед, війну і те, що «війна заподіює шкоду лісовим ресурсам, але заподіяння шкоди лісовим ресурсам безпосередньо відбивається на тому, яким буде сільське господарство».

Дослідження з точки зору правового регулювання відтворення лісів, за словами доповідача, «є надзвичайно важливою – архіактуальною – тематикою». Володимир Васильович нагадав присутнім про те, що під редакцією професорки Галини Іванівни Балюк свого часу було підготовлено декілька коментарів окремих джерел поресурсового законодавства, до розробки яких було залучено кафедри земельного та аграрного права, екологічного права, а також фахівців інших науково-правничих шкіл. На його думку, «назріла необхідність поновити цю роботу і видати науково-практичний коментар Лісового кодексу України, 2-ге видання, тому що тематика надзвичайно актуальна, витoki якої заклав наш шановний вчитель Василь Лук'янович Мунтян».

Більшість проблем використання й охорони лісів вчений пов'язав із тим, що «...Україна відноситься до маловодних країн. Хоч у нас річок було багато, але за статистикою, Україна відноситься до дефіцитних країн із водою». Аналізуючи статистичні дані щодо зазначених впливів на ліси, землі і води комплексно, доповідач зауважив, що поштовхом до підготовки доповіді саме на означену тему «...послугувало те, що у Верховній Раді України є законопроект, який передбачає та вносить зміни у Закон щодо так званих суцільних санітарних рубок лісу. Я вважаю, що це дуже велика складова корупційної системи у використанні лісів і доступу до використання лісів, що може заподіяти величезну шкоду!».

Доповідач звернув увагу учасників конференції на те, що тема аграрно-лісових правовідносин практично відкрита і не розроблена з позиції статті 13 Конституції України, адже в цьому плані дуже бракує досліджень зазначеної проблематики. Звернувшись до досліджень, які здійснює сьогодні Інститут агроекології і природокористування НААН України, доповідач відмітив наявність у них програм

із захисту ґрунтів, з охорони ґрунтів, складовою яких є агролісові відносини – «агролісомеліорація, як складова боротьби з ерозією ґрунтів в Україні, це складова, без якої не може розвиватися Україна економічно. Вона не буде мати перспектив, якщо не буде забезпечено цю стабільність».

Перспективи розвитку України в майбутньому, як кандидата на вступ у члени Європейського Союзу, вчений пов'язує із відновленням лісів після війни, з відтворенням ґрунтів, що він вважає складовою перспективного суспільного розвитку. Ведучи мову про формування єдиної сільськогосподарської політики Європейського Союзу, «зеленої карти» Європейського Союзу, екологічної складової Європейського Союзу та загалом – європейського вибору, вчений підкреслив важливість зазначених питань, які стануть «ключовими в переговорних рамках з кожною із країн Європейського Союзу, з ким буде вести Україна перемовини, а відтак – усім нашим фахівцям доведеться докладати багато зусиль при проведенні адаптації законодавства Європейського Союзу, тому що ми маємо певні категорії, наприклад, сільське господарство, до якого в нас входить продукція сільського, лісового і рибного господарства. Ми кажемо, що це – сільське господарство». Вчений зазначив про те, що на кафедрі земельного та аграрного права Тамара Борисівна Саркісова провела дослідження законодавства Європейського Союзу і взяла лише одне поняття – «фермер», яке дослідила за директивами Європейського Союзу та зробила проєкцію на українське законодавство і подивилася, «на яких площинах ми знаходимося». Він додав також, що йому, як члену Науково-консультативної Ради при Голові Верховної Ради України, важливо привернути увагу до питання про необхідність «вносити зміни у законодавство, у розуміння поняття «фермер». Це є важливі, це нові, так би мовити, напрямки, це відкриття ідеї, яку нам необхідно буде розробляти».

На виступ професора В.В. Носіка відгукнулася кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Еліна Владиславівна Позняк**. Вона зазначила, що на сьогодні дослідження різних напрямів лісо-правової політики викликає жвавий інтерес у молодих дослідників еколого-правової проблематики, а на кафедрі екологічного права започатковано дисертаційне дослідження аспіранткою першого року навчання Анна-Марія Богданівна Ковалик. Дійсно, проблеми відтворення лісів у зв'язку із нищівними наслідками воєнних дій російської федерації на території нашої держави актуалізують проблему розробки і державних програм, і концептуальних підходів до відтворення лісів різних регіонів з урахуванням особливостей проведення державної та регіональної політики щодо лісів

різних правових категорій. Важливо відтворити не лише ліси як об'єкти навколишнього природного середовища, про що свого часу писав наш Вчитель, професор Василь Лук'янович Мунтян, але й відновити їх життєво важливі для людини функції: екологічні, кліматорегулюючі, пізнавальні, культурно-виховні, рекреаційні та інші.

Висвітленню рекреаційних властивостей лісів – і не тільки – була присвячена її тема доповіді «Еколого-правова культура відпочинку і рекреації в Україні: проблеми та пріоритети сьогодення» [6, с. 118 – 122]. Аналізуючи чинне законодавство України, доповідачка зазначила про те, що «туристичний потенціал різних природних ресурсів і комплексів, виходячи з їх диференційного правового режиму використання, охорони та відтворення, є чинником підвищення загальної культури громадян і суспільства та екологічної культури зокрема, зайняття туризмом є видом рекреаційної діяльності». Закріплені в Законі України «Про туризм» види туризму, на її думку, здебільшого, ґрунтуються «...на засадах формування екологічної культури, що створює культурно-пізнавальні гарантії ефективності реалізації правових норм, встановлює засади раціонального використання рекреаційних ресурсів для туризму, регулює відносини, пов'язані з його організацією і здійсненням на території України та стосовно окремих рекреаційних зон і територій». Еліна Владиславівна відмітила і той факт, що документи концептуального характеру в умовах воєнного стану потребують свого системного оновлення з урахуванням оновлення нормативно-правової бази у сфері відпочинку і рекреації. Розширення територій рекреаційного природокористування та нарощування рекреаційного потенціалу, діяльність із відтворення рекреаційних зон і територій, які зазнали впливу в результаті воєнних дій, вона запропонувала визначити в якості перспективних напрямів державної екологічної політики.

Наголосила вчена і на доцільності розробки Концепції розвитку рекреаційного потенціалу України, яка окремими розділами визначала б вектори відновлення і розвитку власне рекреаційних ресурсів, зон і територій, а також рекреаційного потенціалу населених пунктів, об'єктів культурної спадщини і старожитностей, територій культових і релігійних об'єктів, природно-заповідних об'єктів і територій, лікувально-оздоровчих зон, територій і курортів, екологічної мережі загалом. На її думку, необхідно активніше впроваджувати новачки в сфері благоустрою у населених пунктах – створення «кишенькових» парків, вертикальне озеленення, охорону природного ландшафту без застосування викошування трав і газонів тощо. Важливо конкретизувати у законодавстві обмеження для здійснення рекреаційної діяльності в межах низки територій природоохоронного характеру.

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціального права юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка **Володимир Іванович Федорович** подякував організаторам конференції та всім учасникам за організацію такого важливого наукового форуму і наголосив, що проведення таких заходів у сьогоднішніх умовах набуває особливого значення. Вчений зазначив, що особисто був добре знайомий та багато спілкувався із Василем Лук'яновичем. У своїх спогадах про Вчителя, професора, доктора юридичних наук В.Л. Мунтяна він зазначив, що Василь Лук'янович був видатним ученим у своїй галузі, він був справжнім українцем, патріотом українського народу та безмежно любив Україну і завжди на тому наголошував і не соромився цього навіть у важкі радянські часи. «За розповідями з історії життя Василя Лук'яновича очевидно можна вивчати історію України та історію українського народу за останні 100 років!» – підкреслив доповідач.

Наукова спадщина Василя Лук'яновича також є величезна, зокрема, одним із його головних напрямків наукових досліджень було дослідження питання раціонального природокористування. Вибір теми свого виступу вчений пояснив тим, що за радянських часів і сьогодні підхід до трактування принципу раціонального природокористування має суттєві відмінності. У своїй доповіді «Еволюція змісту принципу раціонального природокористування» [6, с. 135–138] вчений підкреслив, що «...в радянський період, на початку зародження екологічного вправа, здебільшого, зміст принципу раціонального природокористування визначався із таким економічним ухилом більше, тому що це підкреслювало існуючий у радянські часи споживацький характер до відносин природокористування. Із розвитком законодавства про охорону навколишнього природного середовища на початку 60-х років і пізніше зміст цього принципу дещо почав змінюватися як у законодавстві, так і в доктринальному трактуванні». Зокрема, вказувалося про те, що природокористування повинно здійснюватися не тільки для досягнення економічного ефекту, але й з урахуванням законів природи та її охорони. Зрозуміло, що зміст принципу раціонального природокористування повинен бути спрямований на забезпечення різних функцій, які природа відіграє в житті людини, не тільки економічної, але й екологічної, соціальної, світоглядної, естетичної і так далі. Сьогодні зміст принципу раціонального природокористування, виходячи зі змісту законодавства і його наукових трактувань, значною мірою змінився – пріоритет надається вимогам екологічної безпеки і забезпеченню безпечного для життя та здоров'я довкілля.

Вчений зазначив про те, що практична реалізація цього принципу на сьогоднішній день, на жаль, далека від теоретичних і нормативних положень про раціональність природокористування. Значних шкідливих наслідків для стану довкілля сьогодні

завдають і воєнні дії, які ведуться на території України, «...але дивимось з оптимізмом у майбутнє і після нашої перемоги, я думаю, що раціональність природокористування буде однією із базових засад і відбудови України, і розвитку екологічного законодавства в цілому».

Доповідь на тему «Актуальні питання правової охорони, відтворення і підвищення родючості ґрунтів крізь призму спадщини Василя Лук'яновича Мунтяна» [6, с. 33 – 37] запропонувала кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Ольга Володимирівна Донець**. На початку доповіді Ольга Володимирівна згадала про Василя Лук'яновича як визначного діяча української правової науки, спадщина якого нараховує понад 150 наукових праць та публікацій, серед яких більше десяти – це монографічні дослідження. «Це справді основа, той фундамент, який дозволяє нам зараз спиратися на ці наукові роботи і формувати, висловлювати, поширювати свої вже власні наукові здобутки», – зазначила доповідачка.

Зокрема, у власному дослідженні О.В. Донець використала науковий підхід для аналізу взаємодії суспільства і природи в контексті екологічних проблем, запропонований Василем Лук'яновичем, який виділив форми взаємодії природи і суспільства: спочатку використання природи, її охорона, а потім відповідно і захист природного середовища. Проаналізувавши погляди науковців на питання співвідношення форм взаємодії природи та суспільства і на місце відтворення, відновлення природних ресурсів, доповідачка наголосила на тому, що «...незважаючи на те, що відтворення, відновлення природних ресурсів розглядається або як на невід'ємна складова використання природних ресурсів, або самостійна форма взаємодії природи та суспільства, усі сходяться в тому, що відтворення, відновлення природних ресурсів і комплексів є важливою складовою взаємодії природи і суспільства. І в сьогоднішніх умовах, в умовах збройної російської агресії, відтворення, відновлення природних ресурсів, комплексів – це дійсно архіактуальне питання». Вирішенню питання, «як бути із землями, які зазнали колосальної шкоди від постійних обстрілів рф, особливо із землями сільськогосподарського призначення, з ґрунтами в умовах адаптації екологічного законодавства до екологічних вимог, стандартів Європейського Союзу...», могли б допомогти, на її думку, Екологічний кодекс України, і Закон України про охорону ґрунтів. О.В. Донець підкреслила, що Законом України «Про охорону земель» питання відтворення, підвищення родючості ґрунтів, відновлення забруднених земель, розкрито недостатньо: «...в Україні майже відсутні загальнодержавні регіональні програми відтворення родючості ґрунтів, а це неприпустимо в умовах сьогодення з урахуванням

того факту, що стан ґрунтів має критичне значення для продовольчої безпеки нашої держави і всього світу».

Разом із тим, у сфері формування правового механізму відтворення, відновлення ґрунтів та охорони земель доповідачка позитивно оцінила прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 30 червня 2023 р. № 665 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо охорони земель і ґрунтів», а також наголосила на необхідності звернути увагу саме на питання відтворення, відновлення довкілля, яке страждає від російської агресії. Запропонувала також поглибити наукові знання у цьому аспекті і розробити єдиний комплексний документ – комплексну програму, яка б дозволила відновити наше довкілля від наслідків російської агресії.

Ольга Володимирівна підкреслила актуальність прийняття Закону про охорону ґрунтів, про який писав В.Л. Мунтян, незважаючи на те, що в нас є Закон України «Про охорону земель», де охорона ґрунтів є складовою відповідно. «Враховуючи те, що Україна є аграрною країною, нам потрібно привернути більшу увагу саме до охорони ґрунтів, тому я вважаю, що потрібно розробляти і приймати відповідний нормативно-правий акт. Були спроби в 2015 році – це Законопроект про збереження ґрунтів та підвищення їх родючості, але ж нічого не було зроблено. Як у 2003-му прийняли Закон України про охорону земель – і все. Більше нічого» – зазначила доповідачка.

Радю привітавшись із колегами та підкреслюючи важливість наукового заходу, присвяченого пам'яті Василя Лук'яновича, в наші складні часи, слово взяв доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права, декан факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Володимир Володимирович Шеховцов**. «З теплом і, як кажуть, з певним щемом у серці, пригадую ваші розповіді про взаємодію з цією чудовою людиною та найвидатнішим науковцем, якого ми всі вшановуємо і, відповідно, сьогодні на честь якої проводимо цю конференцію» – зазначив доповідач. Він наголосив, що на працях Василя Лук'яновича виросло не одне покоління науковців і практиків, які проводили дослідження еколого-правового спрямування. Звертаючись до власного досвіду, Володимир Володимирович зазначив, що він під час написання свого монографічного дослідження щодо кодифікації фауністичного законодавства і перспектив його розвитку та в процесі проведення дисертаційного дослідження, також торкався правових питань використання тваринного світу і правового статусу осіб, які використовують цей об'єкт, а саме – «розмежування поняття «користування» та «використання» тваринного світу – об'єктів тваринного світу – якщо бути більш коректнішим». У контексті зазначених проблем вчений відмітив «...дещо дивні пропозиції окремих дослідників щодо використання корисних властивостей тварин, об'єктів тваринного світу,

і навіть у даному випадку – згадали про бджіл», а також поставив питання про те, як буде використовуватися сам об'єкт тваринного світу, як комплексно взаємодіють навколишнє природне середовище та його природні ресурси, об'єкти цього навколишнього природного середовища, з користувачами земель – фактично власниками і користувачами об'єктів тваринного світу. Вирішення зазначених проблем, на його думку, позначиться у подальшому на формуванні екологічної політики та економіки, аби «не ставити коня позаду возу, де кінь – економіка, – бо він більш за все не витягне його вгору, а швидше за все буде знищений і зазнає загибелі» (з вислову шейха Аль Заїда). Більші перспективи, на його думку, вбачаються, якщо «поставити економіку попереду, а позаду політику».

Щодо необхідності кодифікації екологічного законодавства, вчений наполягає на кодифікації фауністичного законодавства по різних напрямках. Підкреслюючи охоронний характер законів України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актів, зазначив: «...але, на жаль, все зводиться до одного, що фактично під охороною ми маскуємо суспільні відносини, які пов'язані з використанням та користуванням цими природними ресурсами». Вчений констатував використання «гарного гасла щодо охорони», але на практиці доводиться спостерігати «хижацьке і варварське використання та користування цими природними ресурсами». Зволікання законодавця із упорядкуванням, уніфікацією та кодифікацією еколого-правового законодавства загалом вчений пов'язує із різними проблемами, серед яких, очевидно, «брак часу або, можливо, досвіду». Саме на кодифікації екологічного законодавства він пропонує акцентувати увагу колегам-науковцям, практикам, адже вже давно розроблено проект Екологічного кодексу, обґрунтовано необхідність і доречність його прийняття». Попри складнощі воєнного стану, адже «ми розуміємо, що це не першочергове завдання, яке стоїть перед нашою державою», доводиться констатувати необхідність його прийняття з огляду на правозастосовну практику, на освітні процеси, оскільки «нам дуже складно без єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, який більшість питань на практиці зняв би сам собою». Володимир Володимирович звернувся до всієї нашої наукової спільноти з пропозицією підтримати цю ідею, – «за можливості і в публікаціях, – на міжнародному та національному рівні».

Про своє спілкування із професором Василем Лук'яновичем Мунтяном поділився спогадами з присутніми доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України, член-кореспондент НАПрН України **Володимир**

Михайлович Єрмоленко. «Тривалий час (близько 10 років) разом із Василем Лук'яновичем ми були членами спеціалізованої вченої ради в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України» – зазначив вчений. Він розповів присутнім про свої враження від слів Василя Лук'яновича про здорове харчування, який говорив, що слід вживати «грубу селянську їжу». Володимир Михайлович зрозумів, що «здорова наша традиційна селянська їжа – це та, яка була здорова, завжди від землі. А груба, чому? Ну, я так прийшов до висновку, що груба, бо вона містить (і сьогодні це пропагують вживати фахівці), грубі волокна (висівки та ін.). Ось тут, мабуть, і є один із секретів його довголіття. Ну, і стриманість у харчуванні. Так само перекликаються із його висловом і думки Володимира Михайловича Корецького, який свій успіх довгожительства визначив так: «Доброта, рух та дієта!». Ну ось наші вчителі заклали нам формулу здорового співжиття».

Стосовно підготовки спільної з відомим в Україні землевпорядником, доктором економічних наук, професором, завідувачем кафедри землевпорядного проектування Національного університету біоресурсів і природокористування України, членом-кореспондентом НААН України Андрієм Геннадійовичем Мартином доповіді про «Сучасні агроекологічні виклики у контексті їх впливу на планування використання земель» [6, с. 42 – 45]. Володимир Михайлович сказав: «Це у мене сьогодні перший у моїй науковій роботі міждисциплінарний підхід на перетині землевпорядної та юридичної наук до викладання деяких проблем». У контексті аналізу агроекологічних проблем сьогодення Володимир Михайлович акцентував увагу на надважливому сучасному земельно-правовому інституті планування використання земель, зазначивши, що «...наразі на даний момент планування використання земель є перехідною моделлю до впровадження європейської моделі просторового планування. Це міждисциплінарний, я вважаю, інститут просторового планування, який дозволяє оптимізувати використання матеріальних, зокрема природних та людських ресурсів, у процесі розширеного суспільного відтворення як незамінного чинника цивілізаційного розвитку». На думку вченого, в процесі законотворчої діяльності вже закладено підґрунтя для «масштабного реформування просторового планування на місцевому рівні, для заміни пострадянської моделі просторового планування та переходу до європейської системи управління просторовим розвитком території». Важливим надбанням законодавчих змін він вважає запровадження комплексного плану просторового розвитку на території територіальної громади, який на цифровій та картографічній основі визначає головні принципи та напрямки територіальної організації, а також розміщення об'єктів громадської та житлової забудови, функціональне зонування, природоохоронні заходи та інші заходи.

Доповідач звернув увагу присутніх на той факт, що «перед війною вже понад 150 територіальних громад в Україні ухвалили рішення щодо розробки таких комплексних планів, проте їх розробка та затвердження були призупинені через воєнний стан та, звичайно, через окупацію значної частини території України». Спричинені війною соціально-економічні зміни, на його думку, «обумовляють переважання довоєнних підходів до управління просторовим розвитком та проведення нового землеустрою у низці територіальних громад, насамперед, тих, хто зазнав окупації та вторгнення російських військ. Непереборним об'єктивним матеріальним фактором майбутніх масштабних змін у системі планування та використання земель є шкода, завдана країною-агресором довкіллю та економіці нашої країни, зокрема, сільському господарству». Наводячи низку офіційних статистичних даних, доповідач наочно проілюстрував масштаби екологічної шкоди, заподіяної бойовими діями, землям, іншим природних ресурсам, окремим сферам сільського та лісового господарства, територіям населених пунктів вибухонебезпечними предметами, артилерійськими снарядами та боєприпасами, забрудненям територій токсичними хімічними елементами та важкими металами. Підсумовуючи свій виступ, Володимир Михайлович підкреслив необхідність «розробки та реалізації нових планів просторового розвитку та окупованих громад. Крім того, виникає об'єктивна необхідність переосмислення підходів до просторового планування на загальнодержавному рівні, в тому числі, це розроблення нової генеральної схеми планування території України».

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Іван Олександрович Костяшкін** наголосив на важливості проведення таких традиційних наукових форумів, присвячених науковій спадщині професора Василя Лук'яновича Мунтяна, адже його праці є для нас дороговказом. «Так доля моя склалася, дійсно, що я був знайомий із Василем Лук'яновичем, оскільки він був моїм першим опонентом по кандидатській дисертації, – зазначив Іван Олександрович, – і тому мав нагоду з ним спілкуватися як щодо своєї роботи, так і деяких наукових ідей, які він пропагував. І тут ставилось питання, де й у чому секрет довголіття і взагалі – життєвої позиції, так би мовити, Василя Лук'яновича? Я б її визначив все таки з урахуванням того, що було сказано про нього, – це те, що він був великим життєлюбом, тобто людиною, яка любила життя!».

У своїй доповіді «Правові проблеми раціонального використання земель, крізь призму наукової спадщини професора В.Л. Мунтяна: теорія і практика» [2, с. 46 – 49] доповідач окреслив коло правових проблем раціонального використання земельних

ресурсів та охорони земель України в сучасних умовах, які «насправді є проблемами планетарного масштабу, коли втрати орних земель у світі в 30–35 разів перевищують звичайні темпи». Вчений наголосив, що сучасне використання земельних ресурсів України, на жаль, не відповідає вимогам раціонального природокористування та потребує більшої уваги як законодавця, так і наукової спільноти. Зокрема, має місце постійне зниження вмісту гумусу в ґрунтах. Забрудненими, за різними критеріями, є близько двадцяти відсотків земель України, а більше п'ятдесяти відсотків території уражені водною та вітровою ерозією. За таких умов гостро постає питання реалізації конституційних норм щодо особливої охорони земель та ефективного механізму раціонального використання земель як основного національного багатства нашої держави. Методологічною основою в цій частині – звертає увагу доповідач – є саме позиція В.Л. Мунтяна, який визначав правову охорону земель як «систему правових норм, які містять приписи, спрямовані на збереження земель, відновлення й підвищення їх родючості, що здійснюється із метою раціонального використання землі».

Враховуючи той факт, що «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030-го року» виділяє саме раціональність серед ключових позицій виробничої діяльності та використання природних ресурсів, доповідач виокремив охоронний зміст раціонального використання землі як умови забезпечення сталого розвитку. Використання земель, що переслідує задоволення низки потреб матеріального, оздоровчого, духовного характеру, на його думку, має відбуватись через діяльність, яка не створює загрози земельним ресурсам, а навпаки сприяє покращенню їх властивостей. При цьому охоронний характер раціонального землекористування є запорукою найвищої ефективності земельних ресурсів у довгостроковій перспективі, «...тобто лише через охорону і поліпшення якості земель можна досягти найбільшого ефекту у подальшій перспективі, тобто забезпечити сталий розвиток».

З теплими словами привітання слово взяла кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Олена Іванівна Заєць** та відзначила, що відвідує усі форуми, присвячені світлій пам'яті Мунтяна Василя Лук'яновича. Вона відмітила, що не тільки особисто знала професора В.Л. Мунтяна, але він був опонентом її дисертації, «...і тому я мала таку прекрасну можливість спілкуватися із цією великою людиною, відчути всю силу його енергетики, як наукової, так і суто людської». Незабутньою для неї стала його полум'яна доповідь на захисті дисертації доповідачки з проблем земельної реформи в Україні: «Здавалося, вчений розумів усе до найменших дрібниць, і не лише в аспекті

українського правового регулювання, але й ситуацію у світі в цілому. Він цікавився рішеннями Євросоюзу щодо нас, перспективами, і тому він у період своєї активної наукової та викладацької діяльності випереджав час. Василь Лук'янович є прикладом людини, яка все здолала в ментальному розумінні, яка залишалася, незважаючи ні на що, світлою, оптимістичною, сповненою сил, бажання працювати і не здаватися ні перед якими життєвими труднощами».

Далі, переходячи до предмету своєї доповіді на тему «Особливості захисту земельних прав при самовільному зайнятті земельних ділянок» [6, с. 85–87], Олена Іванівна зазначила, що Василь Лук'янович так само чимало свого наукового часу присвятив питанням екологічного правопорядку. Доповідачка повідомила також, що на даному етапі займається дослідженнями захисту земельних прав, у тому числі, щодо можливості захисту при незаконному заволодінні землею. «Єдиною формою захисту у випадку самовільного заняття земельних ділянок, яка прямо вказана в законодавстві, є судова форма захисту. В той же час спосіб захисту в законі не зазначено, що створило з цього приводу наукову дискусію». Верховний Суд України на сьогоднішній день напрацював низку своїх більш-менш усталених позицій щодо того, якими способами треба захищатися у різних ситуаціях незаконного заволодіння земельними ділянками та іншим нерухомим майном на них. Стосовно самовільного зайняття, як лише одного з аспектів цього питання, О.І. Заєць відзначила, що вчені пропонують задіювати різні механізми для повернення самовільно зайнятих земельних ділянок у судовому порядку. Зокрема, А.М. Мірошніченко в своїх дослідженнях переконливо вважає, що це має бути негаторний позов у зв'язку із тим, що в умовах державної реєстрації зайняти земельну ділянку і порушити право володіння в принципі неможливо. Т.О. Третяк, дотримуючись римсько-правових підходів, підтримує ідею виндикаційного захисту в такому випадку. Є також точка зору, що повернення самовільно зайнятої земельної ділянки має бути окремим, самостійним, відмінним від традиційних, спеціальним способом захисту стосовно повернення земельних ділянок. Верховний Суд України якраз по цій категорії справ не концентрується на питанні обрання ефективного способу захисту. Зазвичай позовні вимоги формулюються у таких категоріях справ як повернення самовільно зайнятої ділянки, звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки тощо. Верховний Суд України таке зайняття земельних ділянок називає тимчасовим незаконним володінням земельною ділянкою і для такого незаконного володіння стійко пропонує негаторний захист. Доповідачка вважає, що тут є площина для роздумів і вдосконалення законодавства з метою забезпечення правопорядку.

Кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового Інституту

права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Олена Володимирівна Бевз** на початку свого виступу висловила глибоку повагу таким людям, як Василь Лук'янович Мунтян, як її вчителі, які є учасниками конференції і завдяки яким відбувається становлення та розвиток екологічного, земельного та аграрного права. Водночас, Олена Володимирівна пожалкувала про те, що зараз доводиться знову в черговий раз доводити важливість цих галузей. «В наш час можемо спостерігати таку ситуацію, коли з однієї сторони дуже багато говорять, у тому числі з найвищих трибун, про екологічні проблеми, які особливо загострилися в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Одним із проявів реального ставлення до них є невключення екологічних, аграрних, земельних питань до тих проблем, які виносяться для оцінки кваліфікації магістрів, про що зазначала у своєму виступі Т.Г. Ковальчук», – зазначила доповідачка. У запропонованому Міністерством освіти і науки України проєкті, так само як і в Програмі єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» на другому (магістерському) рівні вищої освіти, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 8 жовтня 2021 р. № 1076, серед переліку розділів/тем, що стосуються професійної діяльності магістра права, відсутній вкрай важливий розділ щодо екологічного, аграрного та земельного права.

Вчена зупинилася на цьому питанні більш детально, озвучивши положення доповіді на тему «До питання формування програми ЄДКІ: чи буде врахована екологічна складова?» [6, с. 56–62], підготовленої у співавторстві з кандидаткою юридичних наук, доценткою, доценткою кафедри екологічного права Навчально-наукового Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Тетяною Анатоліївною Шарасівською**. Зокрема, було наголошено на тому, що сьогодні, в умовах військової агресії РФ проти України та необхідності післявоєнної відбудови, питання підготовки фахівців-юристів, що спеціалізуються на екологічному праві, набуває особливого значення. На підтвердження були наведені пункт перший «Радіаційна та ядерна безпека» та пункт восьмий «Екологічна безпека» Формули миру, запропонованої Президентом України, а також положення Дорожньої карти їх імплементації, реалізація яких неможлива без належного правового регулювання, забезпечити яке можуть лише належним чином підготовлені у сфері екологічного права фахівці. Окремо відмічалось, що наявність фахівців-юристів в еколого-правовій сфері наразі також буде витребувана і під час еколого-безпечного відновлення наших міст та інших населених пунктів, які були знищені чи зруйновані країною-агресоркою у війні проти України. Аналіз низки положень нормативно-правових актів та

політико-правових документів, які визначають екологічну політику України, сприяв актуалізації проблеми встановлення методологічних основ та запровадженню безперервної екологічної освіти.

Зверталася увага також і на забезпечення виконання взятих нашою державою зобов'язань за міжнародними договорами щодо захисту її інтересів на міжнародному рівні, в тому числі за Угодою про євроасоціацію. Зазначене зумовлює необхідність внесення численних змін до національного законодавства, розробки нових актів, визначення та запровадження в Україні кращих європейських та світових правових механізмів, спрямованих на посилення охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Таким чином, «у зв'язку із постійним розвитком суспільних відносин, що стосуються раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, регулювання яких здійснюється екологічним правом, а також збільшенням загроз у цій сфері, в Україні існує гостра потреба у підготовці кваліфікованих юристів, що володіють фаховими спеціалізованими компетентностями з питань екологічного права, а відтак – встановленню наявності цих компетентностей у процесі проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту», – стверджується у доповіді.

Кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Тамара Борисівна Саркісова** зазначила, що знайома з Василем Лук'яновичем лише за його працями та розповідями учнів і колег Василя Лук'яновича, за що щиро подякувала своїм вчителям Володимиру Васильовичу Носіку та Тетяні Григорівні Ковальчук.

У своїй доповіді «Спільна аграрна політика ЄС 2023–2027 рр. та адаптація законодавства України до законодавства ЄС» [6, с. 127–129] доповідачка акцентувала увагу на важливих євроінтеграційних процесах а аграрному секторі, відмітивши, що «... хоча Україна вже тривалий час працює над імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої ще в 2014 р., на сучасному етапі адаптації законодавства в сфері сільського господарства постала необхідність ретельного вивчення та врахування положень Спільної аграрної політики, яка є обов'язковою для всіх країни-членів Європейського Союзу». Аналіз регуляторної рамки діючої Спільної аграрної політики 2023 – 2027 рр. дозволив їй відмітити два кардинально нові вектори змін, які впливають із засад спільної аграрної політики ЄС та які мають бути враховані в процесі адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС. На думку Тамари Борисівни, «...передусім, мова йде про кардинально відмінний понятійно-категоріальний апарат, для якого характерна змістовна різниця

між європейським та українським підходами щодо таких основоположних понять як «фермер», «сільськогосподарська діяльність», «сільськогосподарська продукція», «діючий фермер», «молодий фермер», «новостворений фермер»; це вчена окреслила в межах першого вектору.

Другий вектор вона пов'язала із визначенням необхідності врахування стратегічних цілей ЄС, що тісно пов'язані з такими нещодавно прийнятими програмами та стратегіями, як «Європейський зелений курс», «Від лану до столу» та біорізноманіття, що потребуватиме «комплексного перегляду принципів та засад існуючої правової рамки України, що істотно «переформатує» аграрну сферу. З огляду на те, що Національний стратегічний план стане обов'язковим для України вже на момент вступу в ЄС та є важливим на підготовчому періоді як потенційного учасника програми допомоги ЄС країнам-кандидатам в сфері розвитку сільських територій перед вступом ЄС – IPARD III, зазначені вище положення потребують ретельного вивчення з метою виваженої імплементації у вітчизняне законодавство, зокрема, при законопроектній роботі та розробці програмних документів».

Торкнулася Тамара Борисівна і проблем правового забезпечення пільгового податкового управління, поставивши перед аудиторією низку актуальних питань у цій сфері стосовно оподаткування великих і середніх сільськогосподарських товаровиробників, фізичних осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю, та факторів забезпечення його ефективності.

Із заключним словом виступив модератор конференції професор **Володимир Васильович Носік**, підвів підсумки роботи конференції та відзначив: «За моїми особистими оцінками, я вважаю, що форум вдався і я вам щиро всім дякую, бо без вашої підтримки не відбулося б те, що ми зробили. Саме найперше – ми вшанували світлу пам'ять професора Василя Лук'яновича Мунтяна». Володимир Васильович зазначив про те, що «Василь Лук'янович заповідав нам, аби ми сьогодні подивилися крізь призму сучасних реалій, і внесли ті пропозиції та бачення того, що ми хочемо і можемо зробити», пов'язавши це сьогодні з розвитком ідеології побудови екологічної держави, яку необхідно підтримувати як на рівні України, так і Європейського Союзу та всього міжнародного співтовариства., «...бо ідея екологічної держави не лише українська, а це ідея світова». Він наголосив на необхідності організації наукових форумів, присвячених обговоренню можливостей і результатів вивчення і використання наукової спадщини наших вчителів, їх наукових праць, а також і «...здобутків, які є у нас і в наших учнів, які будуть розвивати те, що вже ми зробили. Результатом нашого форуму є те, що ми підтримали звернення до забезпечення реалізації гносеологічної функції

аграрного, земельного, екологічного права в юридичній освіті, в науці, у правотворчості та в юридичній практиці». Вчений висловив сподівання на позитивне вирішення питання про внесення до програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальностей 081 Право та 293 Міжнародне право на другому (магістерському) рівні вищої освіти питань із екологічного, земельного й аграрного права. Він підкреслив, що «є певна, так би мовити, несправедливість по відношенню до напрямку розвитку правничої науки, яку ми представляємо. Я кажу, що український юрист, який не знає земельного, аграрного чи екологічного права, це не юрист. Це не той фахівець, який потрібен для нашої держави».

Модератор конференції також повідомив про те, що співорганізатором цієї конференції є відділення екологічно-господарського і аграрного права Національної академії правових наук. Висловивши подяку членам організаційного комітету конференції, насамперед, завідувачці кафедри екологічного права Т.Г. Ковальчук та доцентці І.С. Сюйві за організаційне та технічне забезпечення роботи, Володимир Васильович оголосив конференцію завершеною, подякував усім її учасникам за актуальні та цікаві доповіді та побажав усім доброго здоров'я, злагоди, перемоги і миру.

Висновки. В результаті роботи конференції учасниками були запропоновані та розглянуті різноманітні проблемні питання земельного, аграрного та екологічного права, державної екологічної політики і правової культури як в історичній ретроспективі, так і сучасні, які досліджуються із урахуванням воєнного стану в нашій державі.

1. Професор Василь Лук'янович Мунтян – відомий в Україні та за її межами Вчений-правознавець, фундатор освітньої та наукової доктрини земельного, екологічного, аграрного та природоресурсного права України, наукова й духовна спадщина якого є безцінним скарбом для сьогодишнього та наступних поколінь вчених-дослідників еколого-, земельно-та аграрно-правової сфери відносин. З огляду на зазначене, популяризація творів Великого вченого, зокрема і шляхом проведення періодичних Наукових читань, присвячених світлій пам'яті Василя Лук'яновича, є вкрай важливою для утвердження суспільної та індивідуальної правосвідомості й правової культури як у екологічній сфері, так і в загальноправовій.

2. У процесі проведення конференції її учасниками одноставно вказувалося на необхідність більш ретельного дослідження, дотримання і виконання норм міжнародного екологічного законодавства та законодавства Європейського Союзу, що є однією із передумов сталого розвитку та успішної євроінтеграції нашої держави до Європейського співтовариства, а також розвитку правосвідомості й правової культури, утвердження і зміцнення верховенства права в Україні. Вченими підкреслювалася необхідність

дослідження процесу впровадження екосистемного підходу в екологічну політику і право Європейського Союзу та України, а також виявлено особливості впливу міжнародних процесів на формування екологічної політики. Учасниками конференції акцентувалась увага на важливих євроінтеграційних процесах в аграрному секторі, необхідності ретельного вивчення матеріалів та врахування положень Спільної аграрної політики з метою її виваженої імплементації у вітчизняне законодавство, зокрема, при законопроектній роботі та розробці програмних документів.

3. Загального інтересу набула дискусія про шляхи вдосконалення еколого-правових та освітянських засад формування фахівців-правників в Україні. Було окреслено основні проблеми викладання еколого-, земельно- та аграрно-правових дисциплін у сучасних умовах, узагальнено вже зроблені кроки наукової спільноти у популяризації зазначених напрямків правничої освіти, а також поставлено нові завдання та внесено пропозиції щодо долучення дисциплін еколого-правового спрямування до навчального процесу. Учасниками конференції внесено пропозиції та підтримано ідею звернення до Міністерства освіти і науки України та міжвідомчої робочої групи з удосконалення системи екологічної освіти в Україні щодо включення до проєкту програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальностей 081 Право та 293 Міжнародне право на другому (магістерському) рівні вищої освіти питань із екологічного, земельного та аграрного права. Запропоновано долучити до підготовки звернення представників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також профільні комітети, управління апарату Верховної Ради України і якнайбільше юридичних компаній, юридичних фірм, практиків.

4. Запропоновано звернути увагу на понятійний апарат законодавства про охорону громадського здоров'я та вдосконалення законодавства про охорону здоров'я загалом, для чого застосувати комплексний підхід, а також уточнити поняття «соціальні детермінанти», запроваджене Законом України «Про систему громадського здоров'я» як не просто доступ до харчових продуктів, а доступ до екологічно безпечних для споживання кожною людиною харчових продуктів. У процесі роботи конференції вченими слушно було відмічено необхідність гарантування права людини на охорону здоров'я, на безпечне для

життя та здоров'я довкілля – як стержня правової системи держави, основне, що визначає її соціальний, політичний, юридичний зміст, а також вирішення проблеми екоциду, забезпечення принципу раціонального природокористування, забезпечення екологічної, ядерної та радіаційної безпеки й мінімізації ризиків. Необхідно законодавчо забезпечити відновлення життєво важливих для життя і здоров'я людини функцій природних об'єктів і ресурсів – екологічних, кліматорегулюючих, пізнавальних, культурно-виховних, рекреаційних, туристичних та інших.

5. Наголошено на важливості врахування вченими, практиками, суб'єктами підприємницької та іншої діяльності конституційних положень про землю як основне національне багатство, про право власності на землю та приведення законодавства (цивільного, господарського та інших галузей), у відповідність до ст. 13 Конституції України. Як і на попередніх конференціях, присвячених світлій пам'яті професора Василя Лук'яновича Мунтяна, стверджувалася необхідність прийняття Закону України про охорону ґрунтів, про який він писав. Це набуватиме особливого значення для повоєнного відтворення/відновлення природних ресурсів та комплексів, зокрема ґрунтів у складі земель сільськогосподарського, лісгосподарського призначення, а також інших правових категорій. Аналіз масштабів екологічної шкоди, заподіяної землям та іншим природним ресурсам, окремим сферам сільського і лісового господарства, територіям населених пунктів бойовими діями, вибухонебезпечними предметами, артилерійськими снарядами та боєприпасами, забрудненням територій токсичними хімічними елементами та важкими металами тощо зумовлює необхідність розробки новітніх засад просторового розвитку та окупованих громад, розроблення нової генеральної схеми планування території України з урахуванням змін, зумовлених воєнними впливами. Загалом відновлення України, відтворення, відновлення земель, ґрунтів, лісів та інших природних ресурсів і об'єктів має відбуватися комплексно з використанням передових екологічних технологій на засадах концепції сталого розвитку, європейського «Зеленого курсу», з урахуванням потреб у відновленні навколишнього природного середовища в цілому, об'єктів рекреації та благоустрою населених пунктів. Сприятиме цьому розробка Комплексної програми відновлення довкілля.

Список використаних джерел:

1. Нормативно-правові акти наведено згідно з офіційним сайтом Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua (дата звернення: 04.04.2024).
2. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В.В. Носік [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2017. 352 с.
3. Коваленко Т. О., Позняк Е. В., Шомпол О. А. Всеукраїнська науково-практична конференція «Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України». *Екологічне право України*. 2017. № 3–4. С. 28–61. http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2017/3-4/3-4_2017.pdf

4. Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля : збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від Дня народження професора Василя Лук'яновича Мунтяна (м. Київ, 21 жовтня 2022 року) / за заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН : Хмельницький, Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова. 2022. 198 с.

5. Заєць О. І., Позняк Е. В., Сюйва І. С. Наукові дискусії учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правові проблеми раціонального природокористування, охорони природи та безпечного довкілля в Україні», присвяченої 100-річчю від дня народження професора В. Л. Мунтяна. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2(126)/2023 (або так: Том 126 № 2 (2023)). С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-4>. <https://legal.bulletin.knu.ua/issue/view/266/254>

6. «Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна» : збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 04 квітня 2024 року) / за заг. ред. Володимира Носіка, д.ю.н., проф., член-кор. НАПрН України. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2024., 176 с.

Стукаліна О. В.,
доктор філософії у галузі права (PhD),
юрист
ORCID: 0000-0001-9206-3487

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ, ДЕТЕРМІНАНТИ ТА НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ENVIRONMENTAL CRIME: FEATURES, DETERMINANTS AND COUNTERMEASURES

У статті досліджено кримінологічну характеристику екологічної злочинності, зокрема її особливості, детермінанти та напрями протидії. Встановлено, що екологічна злочинність є однією з найбільш небезпечних форм сучасної кримінальної діяльності, оскільки вона завдає шкоди не лише окремим особам чи підприємствам, а й довкіллю загалом, що має довгострокові наслідки для суспільства та майбутніх поколінь. Наголошено, що в Україні проблема екологічної злочинності набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням промислового забруднення, незаконною вирубкою лісів, браконьерством, забрудненням водних ресурсів та іншими екологічно небезпечними діяннями. З'ясовано, що екологічна злочинність характеризується складністю виявлення, оскільки багато кримінальних правопорушень здійснюються через легальні або напівлегальні канали. На основі аналізу статистичних виявлено низьку ефективність правоохоронних органів у протидії екологічній злочинності. Дослідження структури кримінальних правопорушень проти довкілля дало змогу визначити, що найбільшу частину цієї категорії злочинності становили кримінально протиправні діяння, передбачені ст. 246 КК України. Встановлено, що найбільше кримінальних правопорушень проти довкілля зафіксовано в Полтавській, Рівненській, Миколаївській та Одеській областях, де рівень злочинності на 100 тис. населення значно перевищує середні показники по країні. Виявлено, що основними детермінантами екологічної злочинності є недосконале законодавство, слабкий контроль та низький рівень обізнаності громадськості. Зроблено висновок, що протидія екологічним кримінальним правопорушенням вимагає комплексного підходу, який включає удосконалення законодавства, ефективні механізми моніторингу та активну міжнародну співпрацю для забезпечення сталого розвитку та охорони навколишнього середовища.

Ключові слова: екологічна злочинність; кримінальні правопорушення проти довкілля; незаконне вирубування лісів; незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; порушення правил використання природних ресурсів; навколишнє середовище; протидія.

The article examines the criminological characteristics of environmental crime, in particular its features, determinants and areas of counteraction. It is established that environmental crime is one of the most dangerous forms of modern criminal activity, since it causes harm not only to individuals or enterprises, but also to the environment as a whole, which has long-term consequences for society and future generations. It is emphasized that in Ukraine the problem of environmental crime is becoming particularly relevant due to the growth of industrial pollution, illegal logging, poaching, pollution of water resources and other environmentally dangerous acts. It is found that environmental crime is characterized by the difficulty of detection, since many criminal offenses are committed through legal or semi-legal channels. Based on the analysis of statistics, the low effectiveness of law enforcement agencies in combating environmental crime was revealed. A study of the structure of criminal offenses against the environment made it possible to determine that the largest part of this category of crime was criminally unlawful acts provided for in Article 246 of the Criminal Code of Ukraine. It was established that the largest number of criminal offenses against the environment was recorded in Poltava, Rivne, Mykolaiv and Odessa regions, where the crime rate per 100 thousand population significantly exceeds the average indicators for the country. It was found that the main determinants of environmental crime are imperfect legislation, weak control and a low level of public awareness. It was concluded that combating environmental criminal offenses requires a comprehensive approach, which includes improving legislation, effective monitoring mechanisms and active international cooperation to ensure sustainable development and environmental protection.

Key words: environmental crime; criminal offenses against the environment; illegal logging; illegal fishing, hunting or other aquatic exploitation; violation of the rules for the use of natural resources; environment; countermeasures.

Екологічна злочинність є однією з найбільш небезпечних форм сучасної кримінальної діяльності, оскільки вона завдає шкоди не лише окремим особам чи підприємствам, а й довкіллю загалом, що має довгострокові наслідки для суспільства

та майбутніх поколінь. У 2024 році в Україні було зареєстровано 4153 кримінальних правопорушення проти довкілля, що свідчить про серйозність проблеми. Попри поширене хибне уявлення про кримінальні правопорушення екологічного спрямування

як такі, що не мають безпосередніх жертв, насправді вони становлять загрозу для здоров'я і життя людей. Наслідки подібних діянь можуть включати підвищений ризик захворювань, забруднення харчового ланцюга, зниження тривалості життя, а в деяких випадках – навіть смерть. Шкода, яку завдають екологічні кримінально протиправні діяння, не обмежується лише локальними наслідками. Масштабні порушення природоохоронного законодавства можуть спричинити екологічні катастрофи та незворотні зміни клімату. Особливо тривожним є той факт, що екологічна злочинність є частиною глобальної кримінальної економіки. Згідно з дослідженнями, три з дванадцяти найбільш прибуткових транснаціональних злочинних дій пов'язані саме з екологічними кримінально протиправними діяннями. Сюди входить незаконна торгівля дикою природою (з річним обігом від 7,8 до 10 мільярдів доларів США), деревиною (приблизно 7 мільярдів доларів США) та рибою (від 4,2 до 9,5 мільярдів доларів США). Загалом, річна вартість транснаціональних екологічних кримінальних правопорушень оцінюється в межах від 70 до 213 мільярдів доларів США, що робить їх одним із найбільш фінансово вигідних напрямів кримінальної діяльності у світі [1].

В Україні проблема екологічної злочинності набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням промислового забруднення, незаконною вирубкою лісів, браконьєрством, забрудненням водних ресурсів та іншими екологічно небезпечними діяннями. У зв'язку з цим актуальним є вивчення кримінологічних особливостей цієї злочинності, виявлення її детермінант та обґрунтування ефективних заходів протидії.

Теоретико-методологічною основою підготовки цього дослідження стали напрацювання провідних вітчизняних науковців у галузі кримінального права, кримінології та екологічної безпеки. Зокрема, суттєвий внесок у формування наукового підґрунтя дослідження зробили праці таких учених, як: А.М. Бабенка, Є.М. Борисова, Т.І. Волкової, Д.П. Гаращука, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, М.В. Грішаківа, Т.В. Корнякової, В.К. Матвійчука, О.В. Одерія, Б.М. Орловського, К.М. Оробця, Ю.А. Турлової, І.М. Чекмарьової, О.О. Шуміло та інших дослідників, чия наукова діяльність сприяла розвитку теоретичних і практичних підходів до протидії екологічній злочинності в Україні.

Екологічна злочинність є комплексною категорією кримінальних правопорушень, що включає незаконний обіг деревини та об'єктів дикої природи, протиправне рибальство, нелегальну торгівлю відходами, екологічне забруднення, а також жорстоке поводження з тваринами, зокрема організацію собачих та півнячих боїв і катування тварин. Ми підтримуємо позицію К.М. Оробця, що ці кримінальні правопорушення часто переплітаються з іншими видами

кримінально протиправної діяльності, такими як корупція, шахрайство та насильницькі кримінальні правопорушення [2, с. 30]. Сьогодні екологічна злочинність посідає четверте місце серед найбільш прибуткових сфер злочинної діяльності у світі, зростаючи зі швидкістю від 5 % до 7 % на рік, згідно з оцінками Програми Інтерполу та ООН з охорони навколишнього середовища. Це зростання, у поєднанні з організованим і транснаціональним характером таких кримінальних правопорушень, вимагає від адміністративних, правоохоронних і судових органів впровадження скоординованого підходу як на національному, так і на міжнародному рівнях [3].

Аналіз динаміки кримінальних правопорушень проти довкілля у 2020–2024 роках свідчить про значні коливання рівня екологічної злочинності, що може бути зумовлено комплексом соціально-економічних, правових та організаційних чинників. Загалом, у 2020 році було зафіксовано 4558 таких кримінальних правопорушень, що є базовим показником для подальшого аналізу. У 2021 році цей показник зріс на 19 %, досягнувши 5416 зареєстрованих випадків, що може свідчити про загострення проблеми екологічної злочинності або про посилення заходів правоохоронних органів щодо її виявлення. Водночас у 2022 році відбулося суттєве зниження кількості таких кримінально протиправних діянь – на 12 % порівняно з 2020 роком, до 4018 випадків. Це зменшення може пояснюватися змінами у правозастосовній практиці, реформами у сфері екологічної безпеки або зміною характеру злочинної діяльності. У 2023 році спостерігалось зростання рівня злочинності у цій сфері – на 4 % відносно 2020 року, що свідчить про поступове відновлення активності правопорушень або про вдосконалення механізмів їх виявлення. Однак у 2024 році зафіксовано 4153 кримінальних правопорушення, що на 9 % менше, ніж у 2020 році. Це може свідчити як про ефективність правозастосовних заходів, так і про зміну структури екологічної злочинності, наприклад, її перехід у менш контрольовані сфери або використання більш витончених механізмів ухилення від відповідальності [4;5;6;7;8]. Отже, представлені статистичні показники підтверджують, що екологічна злочинність залишається серйозною загрозою для довкілля та суспільства, а її динаміка потребує подальшого ретельного моніторингу. Сучасна екологічна злочинність є багатовимірним явищем, що охоплює незаконний обіг деревини та об'єктів дикої природи, протиправне рибальство, нелегальну торгівлю відходами, екологічне забруднення, а також жорстоке поводження з тваринами. Важливою особливістю цих правопорушень є їхній взаємозв'язок із іншими формами злочинної діяльності, такими як корупція, шахрайство та організована злочинність.

Нагадаємо, що в 2024 році в Україні було зафіксовано 4153 кримінальних правопорушення проти

довкілля, що є значущим індикатором екологічної ситуації в країні та ефективності правозастосування в цій сфері. Ці кримінальні правопорушення можна класифікувати за рівнем тяжкості, що дозволяє здійснити більш глибокий та всебічний аналіз поточної ситуації в екологічній юстиції. Серед загальної кількості кримінальних правопорушень 730 випадків віднесено до категорії тяжких, що складає 18 % від усіх порушень. Тяжкі екологічні правопорушення є найбільш небезпечними для навколишнього середовища, оскільки вони спричиняють значні збитки екосистемам та здоров'ю населення. У цю категорію належать такі кримінальні правопорушення, як незаконне вирубування лісів, забруднення водних ресурсів токсичними відходами, масштабне забруднення атмосферного повітря, порушення правил використання природних ресурсів, що можуть мати незворотні наслідки для природи та людства. Нетяжкі кримінальні правопорушення, яких було зафіксовано 2571 випадок (62 % від загальної кількості), є менш серйозними, але все ж таки важливими для розуміння загального стану охорони довкілля. Ці порушення мають відносно менші екологічні наслідки, проте свідчать про невиконання вимог природоохоронного законодавства, часто через недбалість або неосвіченість. Кримінальні проступки, кількість яких становить 848 випадків (20 % від загальної кількості), є найменш серйозною категорією екологічних порушень, проте й вони заслуговують на увагу [4;5;6;7;8]. До них належать випадки, коли правопорушення не завдають суттєвої шкоди довкіл्लю, але можуть мати серйозні наслідки при повторюваності або відсутності належного контролю. Це порушення, спричинені, як правило, недбалістю чи недостатнім розумінням важливості екологічних стандартів серед громадян та підприємств. Отже, висока частка нетяжких кримінальних правопорушень вказує на те, що проблема охорони довкілля в країні потребує комплексного підходу, який включає не лише зміцнення контролю та відповідальності за порушення, а й профілактичні заходи, зокрема підвищення екологічної освіти та свідомості населення. У разі збереження такої тенденції, може виникнути загроза поглиблення екологічних криз, що поставлять під загрозу не лише природні ресурси, але й здоров'я майбутніх поколінь.

Аналіз статистичних даних щодо кримінальних правопорушень проти довкілля за 2020–2024 роки свідчить про низьку ефективність правоохоронних органів у протидії екологічній злочинності. Попри значну кількість зафіксованих правопорушень, лише незначна частка з них доходить до стадії обвинувального вироку, що ставить під сумнів реальну спроможність держави ефективно протидіяти екологічним кримінальним правопорушенням. Загальна кількість зареєстрованих кримінально протиправних діянь у цій сфері варіюється від 4018 випадків у 2022 році до 5416 у 2021 році. Проте правоохоронні

органи демонструють систематично низький рівень реагування: у 2020 році повідомлено лише 1158 підозр, що становить 25 % від загальної кількості зафіксованих кримінальних правопорушень, а до суду направлено 1008 обвинувальних актів (22 %). У 2021 році ситуація суттєво не змінилася: при 5416 вчинених кримінальних правопорушеннях правоохоронці повідомили про підозру лише у 1365 випадках (25 %), а обвинувальних актів було направлено 1191 (22 %). У 2022 році на тлі зниження кількості зареєстрованих правопорушень до 4018 зросла частка випадків, коли було повідомлено про підозру (1189, або 30 %), та передано до суду обвинувальні акти (1026, або 25 %). Однак навіть ці показники свідчать про те, що майже 70 % виявлених екологічних кримінально протиправних діянь залишилися без належного реагування, що створює атмосферу безкарності для правопорушників. У 2023 році кількість зафіксованих кримінальних правопорушень знову зросла до 4741, однак лише у 1426 випадках було повідомлено про підозру (30 %), а обвинувальний акт складено у 1175 справах (25 %). Схожа ситуація простежується й у 2024 році: при 4741 зареєстрованому кримінальному правопорушенні підозру оголошено у 1402 випадках (30 %), а обвинувальний акт передано до суду лише у 1226 випадках (26 %). Таким чином, навіть у роки відносного покращення показників ефективності правоохоронних органів залишається низькою. У середньому правоохоронці повідомляють про підозру лише в 25-30 % випадків, а до суду передається приблизно 22-26 % від загальної кількості зафіксованих екологічних кримінальних правопорушень [4;5;6;7;8]. Це свідчить про системні проблеми у розслідуванні таких кримінальних правопорушень, зокрема труднощі у збиранні доказів, корупційні ризики та недостатню спеціалізацію слідчих у питаннях екологічного права. Отже, отримані статистичні дані підтверджують тезу про неефективне реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення у сфері довкілля. Незважаючи на значний рівень екологічної злочинності, рівень розслідувань залишається низьким, що вимагає перегляду підходів до правозастосування, посилення відповідальності та вдосконалення методів розслідування таких кримінально протиправних діянь.

Дослідження структури кримінальних правопорушень проти довкілля є важливим для оцінки ефективності екологічної політики та правозастосування в країні. Для глибокого аналізу змін у структурі кримінальних правопорушень проти довкілля важливо порівняти дані за 2020 та 2024 роки, оскільки це дозволяє зрозуміти, як змінюється кримінальна ситуація в екологічній сфері та виявити основні тенденції в цій галузі. У 2020 році в Україні було вчинено 4558 кримінальних правопорушень проти довкілля, з яких найбільшу частину становили кримінально

протиправні діяння, передбачені ст. 246 КК України (незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу) – 2553 випадки, що складало 56 % від загальної кількості правопорушень. На другому місці перебувала ст. 249 КК України (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) з 608 випадками, що становило 13 %. Третє місце посіла ст. 240 КК України (порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин) – 433 випадки, або 10 %. Далі йшли ст. 239 КК України (забруднення або псування земель) – 194 випадки (4,5 %) та ст. 240-1 КК України (незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину) – 159 випадків (4%) [4; 8].

У 2024 році ситуація дещо змінилася. Загальна кількість правопорушень зменшилася до 4153, тоді, як структура залишилася схожою, хоча і з деякими змінами. Найбільше кримінально протиправних діянь, як і раніше, було за ст. 246 КК України (незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу), з 2553 випадками, що становить 62 % від загальної кількості. Це вказує на стійке домінування цієї категорії кримінально протиправних діянь серед усіх кримінальних правопорушень проти довкілля, порівняно з 2020 роком (56 %). На другому місці знову опинилася ст. 249 КК України (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом), проте кількість кримінально протиправних діянь зменшилася до 608 випадків (15 %), що є зниженням порівняно з 13 % у 2020 році. Третє місце залишилось за ст. 240 КК України (порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин), де було зафіксовано 433 кримінальних правопорушення (10 %), що майже не змінилося порівняно з 2020 роком. Четверте місце зайняла ст. 239 КК України (забруднення або псування земель), з 194 випадками (5 %), що свідчить про певне зниження частки таких кримінально протиправних діянь, порівняно з 2020 роком. П'яту позицію у 2024 році посіла ст. 242 КК України (порушення правил охорони вод) з 159 випадками (4 %), що також є новим аспектом у структурі кримінальних правопорушень [4; 5; 6; 7; 8].

Отже, вивчення структури кримінальних правопорушень проти довкілля за 2020 та 2024 роки показує стабільність основних видів правопорушень, зокрема в частині незаконної вирубки лісів, яка залишається домінуючою. Хоча загальна кількість кримінальних правопорушень проти довкілля зменшилась, зміни у структурі вказують на певний прогрес у напрямку зниження правопорушень, пов'язаних із використанням природних ресурсів та забрудненням земель. Зокрема, нові категорії кримінальних правопорушень, як-от порушення правил охорони вод, демонструють адаптацію до сучасних екологічних

викликів. Це вказує на необхідність подальшого вдосконалення екологічного законодавства та посилення заходів правозастосування в сфері охорони довкілля.

Географія кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні у 2024 році виявила суттєві відмінності у поширеності цих кримінальних правопорушень серед різних областей, що дозволяє класифікувати регіони на чотири категорії за рівнем злочинності на 100 тис. населення. Перша категорія – висока поширеність (понад 20 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). До цієї категорії належать області з найбільшим рівнем злочинності проти довкілля: Полтавська область – 368 випадків (26,8 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Рівненська область – 270 випадків (19,1 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Миколаївська область – 234 випадки (22,8 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Одеська область – 240 випадків (20 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Кіровоградська область – 242 випадки (22,6 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). Друга категорія – середня поширеність (від 10 до 20 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). Цю категорію складають області, де рівень злочинності є помірним: Житомирська область – 200 випадків (16,4 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Волинська область – 171 випадок (14,4 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Івано-Франківська область – 138 випадків (13,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Львівська область – 241 випадок (17 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Сумська область – 155 випадків (12,2 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Харківська область – 233 випадки (15,8 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Чернівецька область – 114 випадків (13,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Закарпатська область – 143 випадки (13,7 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Вінницька область – 156 випадків (13 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Київська область – 313 випадків (18,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Черкаська область – 109 випадків (12 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). Третя категорія – низька поширеність (від 5 до 10 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). До цієї категорії належать області, де рівень злочинності є помітно нижчим: Запорізька область – 92 випадки (7,5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Тернопільська область – 99 випадків (7,6 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Хмельницька область – 87 випадків (8,2 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). Четверта категорія – мінімальна

поширеність (менше 5 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення). Ці регіони мають найменший рівень кримінальних правопорушень проти довкілля: місто Київ – 46 випадків (1,4 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення); Херсонська область – 14 випадків (1,6 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення) [4; 5; 6; 7; 8]. Це дослідження демонструє, що найбільше кримінальних правопорушень проти довкілля зафіксовано в Полтавській, Рівненській, Миколаївській та Одеській областях, де рівень злочинності на 100 тис. населення значно перевищує середні показники по країні. Водночас, міста Київ і Херсонська область демонструють найменшу кількість таких кримінальних правопорушень, що свідчить про менш виражену проблему в цих регіонах. Дані щодо кримінальних правопорушень проти довкілля в інших регіонах відсутні через складну ситуацію в цих регіонах, що значно ускладнює їх офіційне документування та аналіз.

Матеріальна шкода від кримінальних правопорушень проти довкілля має комплексний характер і включає як прямі економічні втрати, так і довгострокові екологічні наслідки, що впливають на різні сфери життєдіяльності суспільства. За оцінками Світового банку, реальні суспільні втрати від екологічних кримінальних правопорушень складають від 1 до 2 трильйонів доларів США щорічно на глобальному рівні [9]. Яскравим прикладом завдання істотної майнової шкоди довкіллю в Україні є вирок Балаклійського районного суду Харківської області, що ілюструє реальні масштаби збитків від екологічних кримінальних правопорушень. Так, відповідно до вироку, 4 серпня 2023 року в денний час особа К., діючи умисно та з корисливих мотивів, здійснив незаконну порубку дерев у захисних лісових насадженнях поблизу села Чепіль Ізюмського району Харківської області. Незважаючи на законодавчо встановлені вимоги щодо отримання спеціального дозволу (лісорубного квитка), він самовільно спиляв чотири сироростучі дуби різного діаметра, загальна вартість яких склала 63 101 грн. 54 коп. Цей випадок демонструє, що навіть окремі випадки незаконної вирубки можуть завдати суттєвої шкоди не лише довкіллю, а й державі в економічному аспекті. Незаконна порубка лісу призводить до деградації екосистем, зниження лісового покриву, порушення водного балансу території та завдає прямих фінансових втрат. У масштабах країни подібні правопорушення є однією з головних загроз природним ресурсам, особливо в регіонах, що зазнали значного екологічного та воєнного впливу [10].

Ще одним прикладом завдання істотної майнової шкоди довкіллю є вирок Кілійського районного суду Одеської області, який демонструє значні збитки, спричинені незаконним рибним промыслом. Так, 27 серпня 2024 року приблизно о 19:00 особа А. за

попередньою змовою з особою Б., маючи умисел на незаконний вилов риби, використовуючи заборонене знаряддя – лісову сітку довжиною 70 метрів і висотою 2 метри, здійснили незаконний вилов водних біоресурсів у каналі Дунай-Сасик поблизу встановлених координат. Порушуючи положення Закону України «Про тваринний світ» та «Правил любительського і спортивного рибальства», вони виловили: 187 штук – чехоні, 37 штук – ляща, 10 штук – тарані. Сума завданої незаконним виловом риби шкоди склала 372 300 грн. Цей випадок демонструє значний економічний та екологічний вплив браконьєрства. Незаконний вилов у промислових масштабах руйнує баланс водних екосистем, завдаючи шкоди природному відтворенню риби, що може призвести до скорочення популяцій і негативно позначитися на місцевій рибній промисловості [11].

Ці два приклади демонструють, що майнова шкода від кримінальних правопорушень проти довкілля може досягати значних розмірів і завдавати не лише екологічні, а й вагомні економічні наслідки державі.

Екологічні кримінальні правопорушення становлять складне та багатоаспектне явище, зумовлене сукупністю різноманітних причин і умов, що сприяють їх виникненню та поширенню. На думку Б.М. Орловського особливої ваги набуває те, що суб'єктами таких правопорушень є самі люди – невід'ємна частина природної біосфери, діяльність яких часто вступає в конфлікт з екологічними інтересами суспільства [12, с. 88]. Водночас, як зазначає Управління Організації Об'єднаних Націй з питань наркотиків і злочинності, ключові причини цих кримінально протиправних діянь включають погане управління, поширену корупцію, недостатнє фінансування природоохоронних органів, відсутність ефективного судового переслідування, слабку міжнародну координацію та неефективну нормативну базу. Сукупність цих факторів формує дозвоільне середовище, в якому екологічні кримінально протиправні діяння є високоприбутковими при низьких ризиках покарання. Інституційні недоліки національних та міжнародних систем управління відіграють ключову роль у підтримці екологічної злочинності. З одного боку, слабкість державного регулювання сприяє поширенню незаконної діяльності у сфері природокористування. З іншого боку, високий рівень корупції серед посадовців правоохоронних органів та судових структур призводить до безкарності винних. У країнах, де екологічні кримінальні правопорушення не є пріоритетом державної політики, вони часто сприймаються як дрібні правопорушення, а не як серйозна загроза національній безпеці та економіці [13].

Окрім інституційних факторів, значний вплив мають соціально-економічні умови, передусім бідність та безробіття. Багато екологічних кримінальних

правопорушень здійснюється через відсутність легальних альтернатив отримання прибутку [14, с. 136]. Наприклад, незаконна порубка лісу, видобуток корисних копалин чи браконьєрство є основними джерелами доходу для малозабезпечених громад у багатьох регіонах світу. Водночас злочинні угруповання експлуатують вразливі соціальні групи, вербуючи їх для участі в незаконних схемах контрабанди, незаконного вилову риби, видобутку бурштину чи інших природних ресурсів. Ще одним важливим чинником є високий і стабільний попит на нелегальну продукцію природного походження. Чим вищий дефіцит певного ресурсу (наприклад, деревини цінних порід, бурштину, екзотичних тварин чи корисних копалин), тим більше зростає його ринкова вартість, що лише стимулює незаконний видобуток. Крім того, ефективні заходи боротьби з екологічною злочинністю часто призводять до зростання цін на заборонені ресурси, що підвищує мотивацію до вчинення нових правопорушень. Таким чином, боротьба з екологічними кримінальними правопорушеннями вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише посилення покарання, а й зміну соціально-економічних умов, які сприяють їх скоєнню [13].

В Україні такі ж детермінанти кримінальних правопорушень проти довкілля можуть мати місце. Зокрема, проблема корупції у сфері природокористування є актуальною, оскільки окремі посадовці можуть сприяти незаконній вирубці лісів, нелегальному видобутку бурштину чи порушенню правил охорони надр. Недостатнє фінансування природоохоронних органів та низький рівень досудового переслідування призводять до ситуації, коли більшість екологічних кримінальних правопорушень не розслідується належним чином. У свою чергу, ми згодні з твердженням Ю.А. Турлової, що економічна нестабільність і зростання рівня бідності штовхають частину населення до участі в незаконній екологічній діяльності як засобі виживання [14, с. 136].

Процес протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля є надзвичайно складним через їхній зв'язок з організованими злочинними групами, які часто функціонують через міжнародні кордони. У зв'язку з цим, ефективна боротьба з екологічною злочинністю вимагає міжнародного співробітництва, яке полягає не лише в боротьбі з міжнародними злочинними мережами, а й у вирішенні питань щодо різних правових систем, механізмів правозастосування та пріоритетів окремих країн [15, с. 413]. Так, Європейський Союз нещодавно прийняв нову директиву, що сприяє підвищенню дієвості кримінального правозастосування та досягненню цілей Європейської зеленої угоди через боротьбу з найбільш серйозними злочинами. Виявлення, розслідування та переслідування екологічних кримінальних правопорушень потребує високоякісної документації та доказів. Інноваційні технології та методи, що застосовуються для виявлення та аналізу змін

навколишнього середовища, можуть відігравати критичну роль у цьому процесі. Останні роки стали свідками суттєвих змін у сфері спостереження Землі, зокрема завдяки супутниковим платформам, що дозволяє збільшити просторову, спектральну та тимчасову деталізацію даних. Спостереження за Землею надає важливі переваги для розслідування екологічних кримінально протиправних діянь, значно підвищуючи можливості моніторингу та інспекції. Однак це також створює специфічні проблеми, зокрема занепокоєння щодо конфіденційності даних, їхньої якості та доступності, а також правові обмеження щодо прийнятності геопросторових доказів у судовому процесі [16].

Запобігання екологічним правопорушенням є надзвичайно важливим, оскільки вони завдають серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю людини та економіці. Ефективні методи запобігання кримінально протиправним діянням екологічного спрямування включають моніторинг, розслідування та суворе дотримання екологічних норм. Зокрема, використання наукових методів і технологій для збору доказів, таких як аналіз хімічних речовин, є важливою складовою процесу боротьби з екологічними правопорушниками. Крім того, важливим аспектом є роль юридичних та прокурорських органів, які займаються екологічними кримінальними правопорушеннями, адже належна правова підтримка та кримінальні покарання можуть значно вплинути на ефективність боротьби. Ще одним важливим елементом є боротьба з відмиванням грошей, яке є частиною економічних схем, що дозволяють транснаціональним злочинним групам фінансувати свої екологічні кримінальні правопорушення. Для цього необхідно використовувати механізми фінансової розвідки, щоб виявляти підозрілі операції і своєчасно реагувати на них. Крім того, для ефективного запобігання екологічним кримінальним правопорушенням необхідно забезпечити належний рівень обізнаності громадськості, оскільки багато кримінальних правопорушень відбуваються таємно, а їхня виявленість є низькою. Важливо забезпечити доступ до інформації про екологічні правопорушення та створити законодавчу базу, яка ефективно відповідає на ці загрози [17; 18, с. 146]. Отже, запобігання екологічним кримінально протиправним діянням потребує комплексного підходу, включаючи не тільки посилення кримінального переслідування, але й запобіжні заходи, що охоплюють використання сучасних технологій, посилення міжнародної співпраці та розширення можливостей для виявлення таких правопорушень.

Таким чином, екологічна злочинність є серйозною соціально-економічною проблемою, що включає кримінальні правопорушення, які завдають шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей та природним ресурсам. Вона характеризується складністю

виявлення, оскільки багато кримінальних правопорушень здійснюються через легальні або напівлегальні канали. Основними детермінантами є недосконале законодавство, слабкий контроль та низький рівень обізнаності громадськості. Протидія екологічним

кримінальним правопорушенням вимагає комплексного підходу, який включає удосконалення законодавства, ефективні механізми моніторингу та активну міжнародну співпрацю для забезпечення сталого розвитку та охорони навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Environmental Crime – European Union. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/environmental-crime> (дата звернення: 04.03.2025).
2. Оробець К.М. Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : дис. канд. юрид. наук. за спец. 12.00.08. Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», 2012. 256 с.
3. Environmental crime. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ar2020/7-casework-crime-type/73-economic-crimes/734-environmental-crime> (дата звернення: 04.03.2025).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 05.03.2025).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 05.03.2025).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року та про осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 05.03.2025).
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 05.03.2025).
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 06.03.2025).
9. Environmental Crimes Pose Unique Illicit Finance Challenges – and Require Specific Solutions. URL: <https://thefactcoalition.org/wp-content/uploads/2024/08/Environmental-Crimes-Policy-Brief-FACT-ENG.pdf> (дата звернення: 06.03.2025).
10. Вирок Балаклійського районного суду Харківської області (Справа № 610/3800/24) від 13.01.2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124352799> (дата звернення: 06.03.2025).
11. Вирок Кілійського районного суду Одеської області (справа № 502/2217/24) від 26.11.2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123287332> (дата звернення: 06.03.2025).
12. Орловський Б.М. Кримінологічна характеристика детермінант екологічної злочинності: матеріали 75-ї звіт. наук. конф. професорсько-викладацького складу і наук. працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова, (Одеса, 25–27 листоп. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 87–89.
13. Explainer: What Is Environmental Crime? URL: <https://earth.org/explainer-what-is-environmental-crime/#:~:text=Causes%2C%20Drivers%2C%20and%20Impacts%20of%20Environmental%20Crimes&text=According%20to%20the%20UNODC%2C%20causes,coordination%2C%20and%20ineffective%20regulatory%20frameworks> (дата звернення: 09.03.2025).
14. Турлова Ю. А. Характеристика деяких детермінант екологічної злочинності. *Правова держава*. № 27. 2017. С. 133–139.
15. Грішаков М. В. Міжнародні органи та інституції у протидії екологічній злочинності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Розділ XI. *Міжнародне право*. С. 412–415.
16. Environmental crimes workshop 2024. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://envcrimes2024.esa.int/&ved=2ahUKEwifn7WmsfLAXVfU1UIHQjmO6wQFnoEC4QAQ&usg=AOvVaw3qpcgo2Bb33qyO_2u08M91 (дата звернення: 10.03.2025).
17. Ways to Prevent Environmental Crimes: Different Monitoring Approaches, Use of Innovative Technologies, and Compliance Programs. URL: <https://financialcrimeacademy.org/ways-to-prevent-environmental-crimes/> (дата звернення: 10.03.2025).
18. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності: поняття, мета та завдання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 6 (1). С. 143–147.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.9>

Цицюра В. І.,

полковник юстиції, кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України, заступник начальника

Управління розвитку військової юстиції та взаємодії з правоохоронними органами
Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України
ORCID: 0009-0001-4201-7172

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОНИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

MEASURES TO ENSURE THE LEGAL REGIME OF THE ENVIRONMENTAL EMERGENCY ZONE AND THEIR GENERAL CHARACTERISTICS

Питання заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації є актуальними в умовах постійних катаклізм природного та техногенного характеру та відіграє головну роль у ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Водночас, відсутність наукових досліджень з порушеного питання, а також важливість цього питання для екологічної безпеки держави, свідчить, що питання заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та їх загальна характеристика потребує наукового дослідження.

Практична актуальність дослідження порушеного питання зумовлена тим, що в умовах виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, а також надзвичайної екологічної ситуація, яка зумовлена активними бойовими діями в Україні, можливо більш глибоко зрозуміти це питання з теоретичної точки зору та проблем, які виникають в процесі практичного застосування норм права, що регулюють запровадження та реалізацію заходів забезпечення вищезазначеного особливого правового режиму.

На підставі дослідження спеціального законодавства, а також наукових підходів до поняття «заходи забезпечення правового режиму» було наведено авторське визначення заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, здійснено їх загальну характеристику та проведено класифікацію за окремими критеріями.

Заходи забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації слід розглядати як сукупність спеціальних заходів організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру, які вводяться тимчасово, спеціально уповноваженими органами державної (місцевої) влади на окремих територіях у період дії правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації та спрямовані на захист життя і здоров'я людей, мінімізацію негативного впливу на довкілля, а також відновлення екосистеми, де виникла надзвичайна екологічна ситуація. Вони є комплексними, багатofакторними та охоплюють широкий спектр дій державних (місцевих) органів влади, які спрямовані на забезпечення необхідного фінансування щодо ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля, а також посилення їх компетенції, в тому числі запровадження окремих обмежень прав та свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередитися на дослідженні окремих заходів забезпечення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, що допоможе усунути розбіжності в законодавстві та врегулювати інші питання пов'язані із реалізацією заходів правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації на законодавчому рівні.

Ключові слова: заходи; особливий правовий режим; надзвичайна ситуація; надзвичайна екологічна ситуація; екологічний стан; відшкодування збитків; захист прав і свобод громадян; негативний вплив; катастрофа; аварія.

The issue of measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone is relevant in the context of constant natural and man-made disasters and plays a major role in eliminating the consequences of an environmental emergency. At the same time, the lack of scientific research on this issue, as well as the importance of this issue for the environmental safety of the state, indicates that the issue of measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone and their general characteristics requires scientific research.

The practical relevance of the study of this issue is due to the fact that in the context of environmental emergencies, as well as the environmental emergency caused by active hostilities in Ukraine, it is possible to understand this issue more deeply from the theoretical point of view and the problems arising in the course of practical application of the legal provisions governing the introduction and implementation of measures to ensure the aforementioned special legal regime.

Based on the study of special legislation and scientific approaches to the concept of 'measures to ensure the legal regime', the author provides his own definition of measures to ensure the legal regime of an environmental emergency zone, provides their general description and classifies them according to certain criteria.

Measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone should be considered as a set of special organisational, financial, economic, legal, environmental, social, administrative, informational, judicial and international

measures introduced temporarily by specially authorised state (local) authorities in certain territories during the period of the legal regime of the environmental emergency zone aimed at protecting human life and health and minimising negative impact on the environment, and restoring the ecological state of the area where the environmental emergency occurred. They are complex, multifactorial and cover a wide range of actions of state (local) authorities aimed at providing the necessary funding to eliminate the consequences of the environmental emergency and restore the normal state of the environment, as well as strengthening their competence, including certain restrictions on the rights and freedoms of citizens and the legitimate interests of legal entities.

In further scientific research, it is proposed to focus on the study of certain measures to ensure the legal regime of the environmental emergency zone, which will help to eliminate discrepancies in legislation and resolve other issues related to the introduction of measures of the legal regime of the environmental emergency zone at the legislative level.

Key words: *measures; special legal regime; emergency situation; environmental emergency; environmental condition; compensation for damages; protection of citizens' rights and freedoms; negative impact; catastrophe; accident.*

Постановка проблеми. Заходи забезпечення особливих правових режимів, зокрема, зони надзвичайної екологічної ситуації (далі – ЗНЕС), відіграють одну з головних ролей у ліквідації (мінімізації) наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Сучасні виклики, які пов'язані з глобальним потеплінням, воєнними діями в Україні та міжнародний досвід з порушеного питання, свідчать, про необхідність ґрунтовного дослідження цього питання правниками та науковцями, з метою постійного моніторингу діючого законодавства та ефективності реалізації заходів правового режиму ЗНЕС з боку державних (місцевих) органів влади. Враховуючи актуальність зазначеної теми, можна із впевненістю стверджувати, що дослідження питання заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС є доцільним та актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд теми дослідження ґрунтується в основному на законодавстві України, окремих працях фахівців вітчизняної науки, які досліджували питання заходів забезпечення правового режиму воєнного стану. Питання пов'язані з темою дослідження знаходять своє відображення у працях Д. Власенко [2], В. Костицького [7], [8], а також спеціального законодавства, що регулює питання правового режиму ЗНЕС в Україні, в тому числі актів міжнародного характеру [3], [4], [5]. Окремі аспекти екологічних проблем, які виникли внаслідок війни знайшли своє висвітлення у працях та статтях С. Кузнichenko [6], О. Найдьонової [13], В. Губаревої [14], О. Василюка [15]. Враховуючи, що порушене питання в науковій літературі є малодослідженим виникає необхідність в науковому розкритті поняття «заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС».

Мета статті полягає у визначенні заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС та здійснення їх загальної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Термін «захід» багатозначне слово, що може означати дію, подію, або спосіб впливу залежно від контексту[1].

Заходи правового режиму, зокрема ЗНЕС, включають сукупність інструментів, що використовуються державою для регулювання суспільних відносин в особливих умовах. Вони можуть варіюватися

залежно від характеру та масштабу надзвичайної екологічної ситуації, але в будь-якому випадку загалом включають наступні заходи:

1) забезпечення необхідного фінансування з державного (місцевого) бюджету, резервного фонду, а також отримання міжнародної фінансової допомоги для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля;

2) спеціальні спостереження за станом навколишнього природного середовища з метою встановлення ступеню впливу небезпечних факторів, які привели до надзвичайної екологічної ситуації, а також прогнозування (короткострокове, довгострокове) негативних змін навколишнього природного середовища в ЗНЕС, а також прилеглих до неї територій;

3) забезпечення громадського порядку (безпеки) та ліквідації особливо тяжких наслідків надзвичайних ситуацій з використанням сил і засобів військових формувань та правоохоронних органів;

4) обмеження певних видів господарської діяльності з метою нормалізації екологічного стану в ЗНЕС, шляхом встановлення тимчасової заборони на провадження будь-якої діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку, а також функціонування санаторно-курортних закладів та будівництво нових об'єктів, що можуть підвищувати екологічну небезпеку в ЗНЕС;

5) посилення повноважень державних (місцевих) органів влади, надання їм додаткових повноважень з метою ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Поняття заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС в науковій літературі є малодослідженим, окремо взятого дослідження з порушеного питання не має. Із останніх наукових досліджень порушених питань потрібно звернути увагу на наукову працю Д. Власенко, що досліджував адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів забезпечення правового режиму воєнного стану [2]. В своєму дослідженні науковець зробив теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у визначенні сутності та особливостей адміністративно-правового забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану, розробленні авторських пропозицій щодо вдосконалення

адміністративного законодавства та вирішення окремих теоретичних і практичних проблем у досліджуваній сфері

Згідно Конституції України зони надзвичайної екологічної ситуації є одним із видів особливих правових режимів, який регулюється спеціальним законом [3]. При цьому законодавством регулюється саме «зона надзвичайної екологічної ситуації», а не «зони надзвичайної екологічної ситуації», як це передбачено Конституцією України в зв'язку з чим, це питання потребує додаткового врегулювання для приведення діючого законодавства у відповідність до вимог Конституції України.

Заходи правового режиму ЗНЕС, що запроваджуються в умовах надзвичайної екологічної ситуації та їх перелік передбачені в Законі України «Про правовий режим ЗНЕС» (ст. 10-15) [4]. Цей закон визначає перелік заходів правового режиму ЗНЕС, а також перелік державних (місцевих) органів влади, в тому числі військового командування, які мають право здійснювати та реалізовувати відповідні заходи забезпечення правового режиму для ліквідації (мінімізації) наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС мають ряд характерних особливостей, які визначають їхню специфіку та необхідність, а саме:

1) надзвичайний характер, тобто вони застосовуються лише в умовах коли звичайні заходи реагування є недостатніми для подолання надзвичайної екологічної ситуації;

2) комплексність, тобто заходи охоплюють широкий спектр дій, від обмежень та заборон до заходів з ліквідації наслідків та відновлення довкілля;

3) оперативність введення заходів пов'язана з мінімізацією негативних наслідків для населення та довкілля;

4) тимчасовий характер є гарантією того, що запроваджені заходи не стануть постійними, а будуть застосовуватися лише до тих пір, поки це необхідно для стабілізації ситуації та відновлення нормальних умов життєдіяльності суспільства;

5) локалізованість заходів пов'язана з тим, що вони вводяться виключно в межах ЗНЕС;

6) заходи вводяться спеціально для вирішення конкретних завдань у зв'язку із запровадженням правового режиму ЗНЕС та спрямовані на захист життя і здоров'я людей і збереження екологічної безпеки держави;

7) регульованість заходів спеціальним законодавством спрямована на забезпечення їх правомірності та ефективності;

8) ресурсне забезпечення впровадження заходів передбачає залучення значним матеріальних ресурсів (фінансових, людських тощо);

9) посилення повноважень органів державної (місцевої) влади та пов'язані із наданням ним додаткових повноважень для ефективного протистояння екологічним загрозам, що виникли в державі,

зокрема, залучення до їх впровадження військових формувань Збройних Сил України та правоохоронних органів;

10) законодавча закріплена можливість запровадження поряд із заходами забезпечення правового режиму ЗНЕС заходів забезпечення правового режиму надзвичайного стану відповідно до вимог Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [5];

11) інформаційна відкритість заходів пов'язана з інформуванням населення про екологічну ситуацію в регіоні, що зазнав надзвичайної екологічної ситуації та вжиті державою заходи для їх мінімізації (ліквідації).

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС є досить різноманітними та охоплюють різні сфери суспільного життя. Зазначені заходи є спеціальними, тому що виходять за рамки звичайного правового регулювання та вводяться виключно в умовах запровадження правового режиму ЗНЕС. Потрібно також зазначити, що заходи правового режиму ЗНЕС вводяться у випадках, коли виникає або існує реальна загроза виникнення надзвичайної екологічної ситуації. Водночас діюче законодавство, яке регулює правовий режим ЗНЕС не містить чітких критеріїв для запровадження цього особливого правового режиму (ст. 5) [4], а використовує загальні (нечіткі) поняття, наприклад, «значне перевищення гранично допустимих норм», «заподіяння значної матеріальної шкоди», «негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території» тощо. На нашу думку потрібно взяти за основу міжнародний досвід, який пов'язує надзвичайні ситуації, зокрема і екологічні, з кількістю загинув, поранених, або грошовому вимірі завданих збитків [6] та використати його при визначенні критеріїв для запровадження правового режиму ЗНЕС. При цьому, заподіяння матеріальної шкоди в рамках ЗНЕС варто розглядати лише як додаткову ознаку, що характеризує руйнівний вплив, який завдала надзвичайна екологічна ситуація, а не як самостійну підставу оголошення окремої місцевості ЗНЕС, оскільки мова в цьому випадку має йти не про надзвичайну екологічну ситуацію, а про надзвичайну ситуацію іншого характеру, яка регулюється іншим законодавством.

Основною метою введення зазначених заходів є захист життя та здоров'я людей, мінімізація негативного впливу на довкілля, забезпечення стабільного функціонування суспільства та відновлення нормальних умов життєдіяльності, а також попередження майбутніх екологічних катастроф.

Заходи правового режиму ЗНЕС, що запроваджуються у разі його введення визначені в Законі України «Про правовий режим ЗНЕС» [4].

Зазначені заходи є спеціальними, які спрямовані для усунення загрози та ліквідації особливо тяжких надзвичайних екологічних ситуацій, які за сферою

застосування можна поділити на заходи організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру.

Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС організаційного характеру полягають у залученні на добровільній основі працездатного населення, транспортних засобів для виконання невідкладних аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт, реалізації комплексних та цільових програм громадських робіт, а також виконання комплексу робіт щодо нормалізації екологічного стану на території ЗНЕС.

Фінансові та економічні заходи спрямовані на забезпечення необхідного фінансування для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля. Вони полягають в обов'язковому виділенні коштів з державного та місцевого бюджетів, використання коштів з резервного фонду Кабінету Міністрів України чи залучення інших джерел не заборонених Законом, а також в регулюванні економічної діяльності (запровадженні спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, проведенні мобілізації ресурсів юридичних осіб в межах необхідних для відновлювальних та аварійно-рятувальних робіт), а також у відшкодуванні збитків особам та юридичним особам, які постраждали внаслідок надзвичайної екологічної ситуації.

Правові заходи спрямовані на забезпечення законності та правопорядку в умовах надзвичайної екологічної ситуації, захисті прав і свобод громадян, а також створення правових механізмів для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Зазначені заходи включають: прийняття Закону України «Про правовий режим ЗНЕС», який визначає правові основи для діяльності органів державної (місцевої) влади в умовах надзвичайної екологічної ситуації; забезпечення прав і свобод громадян, в тому числі надання правової допомоги (право на безпечне довкілля, відшкодування шкоди заподіяної внаслідок надзвичайної екологічної ситуації); притягнення до відповідальності осіб, винних у виникненні або погіршенні надзвичайної екологічної ситуації; забезпечення правопорядку та громадської безпеки на території ЗНЕС та у разі необхідності можливе введення правового режиму надзвичайного стану.

Екологічні заходи спрямовані на мінімізацію негативного впливу надзвичайної екологічної ситуації на довкілля та відновлення його нормального стану. Ці заходи включають: оцінку та моніторинг стану довкілля для відстеження динаміки змін та ефективності вжитих заходів; ліквідація забруднення ґрунтів, водних об'єктів та атмосферного повітря; збір та утилізація небезпечних відходів; відновлення екосистем (проведення робіт з відновлення пошкоджених екосистем, рекультивацію порушених земель, відновлення популяцій диких тварин); запобігання

подальшому забрудненню територій на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація (встановлення обмежень на господарську діяльність, посилення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства); наукові дослідження для вивчення причин та наслідків надзвичайної екологічної ситуації, а також розробки нових методів ліквідації їх наслідків; здійснення профілактичних заходів для запобігання погіршення екологічної ситуації.

Як зазначає Костицький В.В. конституційне право на екологічну безпеку потрібно розглядати як обов'язок держави перед суспільством забезпечувати право людини на сприятливе навколишнє природне середовище [7]. При цьому держава в умовах деформацій довкілля, які пов'язані із екологічними катастрофами, що загрожують безпечному існуванню населенню та введенням правового режиму ЗНЕС, повинна бути здатною надати адекватну відповідь на запит соціуму, що вжиття відповідних заходів стосовно відновлення (поліпшення) довкілля [8].

Соціальні заходи спрямовані на захист здоров'я та добробуту населення, яке постраждало від екологічних катастроф. До них відносяться: евакуація населення із небезпечних зон, в тому числі примусова; надання тимчасового житла та медичної допомоги евакуйованим; проведення санітарно-епідеміологічних заходів для запобігання поширенню захворювань; соціальна підтримка населення (надання матеріальної допомоги постраждалим та забезпечення соціальних послуг для вразливих груп населення), в тому числі психологічна; відновлення життєдіяльності, зокрема інфраструктури, економічної діяльності в постраждалих районах; забезпечення медичних закладів необхідними медикаментами (обладнанням) та надання першої медичної допомоги постраждалим особам; продовження соціального захисту громадян, які перебувають у ЗНЕС (виплата пенсій, соціальних допомог, заробітної плати тощо).

Адміністративні заходи спрямовані на забезпечення ефективного реагування на екологічну катастрофу, захист населення та відновлення довкілля. Ці заходи включають: обмеження господарської діяльності (призупинення або обмеження діяльності юридичних осіб, що становлять загрозу для довкілля, заборона будівництва та інших робіт, що можуть погіршити екологічну ситуацію); забезпечення громадського порядку (організація патрулювання та охорони громадського порядку, обмеження руху транспортних засобів); створення органів управління, що передбачають утворення спеціальних органів управління для ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та визначення їм повноважень; посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення; заборона проведення масових заходів, страйків, в тому числі шляхом заборони їх проведення в судовому порядку.

В рамках адміністративних заходів можна виділити заходи безпеки та охорони, які полягають у посиленні громадського порядку та екологічного контролю за діяльністю підприємств та інших об'єктів, в тому із залученням сил і засобів правоохоронних органів та військових формувань.

Під час правового режиму ЗНЕС набувають також заходи забезпечення інформаційного характеру, що спрямовані на організацію оповіщення населення про загрозу та заходи безпеки. До них відносяться: інформація про заходи, які вживаються державою для відновлення екологічної безпеки на окремій території; забезпечення відкритості та прозорості інформації населенню про надзвичайну екологічну ситуацію; протидія дезінформації та координацію дій різних органів державної влади та органів місцевого самоврядування для ефективного реагування на надзвичайні екологічні ситуації.

Важливу роль під час правового режиму ЗНЕС відіграють заходи забезпечення судового характеру, які передбачають судовий контроль за діями державних органів влади в умовах правового режиму ЗНЕС та недопущення порушень прав і свобод громадян під час правового режиму ЗНЕС.

Особливу роль у ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації відіграють також заходи забезпечення міжнародного характеру, що полягають в налагодженні питань стосовно отримання міжнародної підтримки, гуманітарної та фінансової допомоги держави для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації тощо.

В Україні було декілька випадків введення правового режиму ЗНЕС. Зокрема, указами Президента України протягом 2000–2010 років окремі міста та території ряду областей України були оголошені ЗНЕС, які є чинними до сьогоднішнього дня [9], [10], [11], [12].

Також потрібно звернути увагу на екологічні проблеми України, які стали наслідком військових дій рф проти України. Екологічна безпека держави з початком повномасштабного вторгнення рф носить глобальну проблему, через можливість гуманітарної катастрофи внаслідок активних бойових дій. Існує також загроза хімічної, біологічної, ядерної катастроф, внаслідок використання зброї масового знищення проти населення України [13].

Крім цього на сьогодні можна констатувати, що підлив греблі Каховського водосховища окупаційними військами рф, одного з найбільших водосховищ не лише України, а й Європи, вже порівнюється

експертами з катастрофою, яка сталася на Чорнобильській АЕС [14]. Це можна вважати найбільшою техногенною катастрофою в Європі за останні десятиліття.

Привертає увагу також, що серед екосистем, які зазнають найбільшого негативного впливу від військових дій, це екосистема ґрунту. Визнання ґрунту природною екосистемою дозволяє розглядати ушкодження полів як природоохоронну проблему [15]. Крім цього, серед злочинів рф, які вчиняються в Україні є такі, що часто залишаються поза увагою. Йдеться, зокрема, про злочини проти довкілля: масову загибель фауни, сотні тисяч гектарів випалених лісів, тисячі тон пального з розбомблених нафтобаз, отруєні землі та води [16]. Тому після закінчення бойових дій та повернення до мирного життя питання розмінування та очищення забруднених територій стане нагальною проблемою держави, що потребуватиме від неї значного часу та великого фінансового ресурсу.

Висновок. Заходи забезпечення правового режиму ЗНЕС, на наш погляд, слід розглядати як сукупність спеціальних заходів організаційного, фінансового, економічного, правового, екологічного, соціального, адміністративного, інформаційного, судового та міжнародного характеру, які вводяться тимчасово спеціально уповноваженими органами державної (місцевої) влади на окремих територіях у період дії ЗНЕС та спрямовані на захист життя і здоров'я людей, мінімізацію негативного впливу на довкілля, а також відновлення екологічного стану території, де виникла надзвичайна екологічна ситуація. Вони є комплексними, багатофакторними та охоплюють широкий спектр дій державних (місцевих) органів влади, що спрямовані на забезпечення необхідного фінансування з метою ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації та відновлення нормального стану довкілля, а також посилення їх компетенції, в тому числі запровадження окремих обмежень прав та свобод громадян, законних інтересів юридичних осіб.

В умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну питання заходів забезпечення правового режиму ЗНЕС потребує поглибленого наукового вивчення в зв'язку з тим, що від ефективного використання їх з боку держави залежить реалізація прав людини і громадянина на сприятливе навколишнє природне середовище, а також усунення загроз та ліквідація особливо тяжких надзвичайних екологічних ситуацій, які можуть виникнути внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Захід. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Власенко Д.А. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану: дис. к-та юридич. наук: 12.00.07. Харків. 2024. 207 с.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.05.2025)

4. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-III. Дата оновлення: 31.03.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення 14.05.2025).
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. Дата оновлення: 18.05.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення 14.05.2025).
6. Кузніченко С.О. Управління органів внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру. Харків : Вид-во Націон. університету внутрішніх справ. 2001. 170 с.
7. Костицький В.В. Конституційна екологічна держава. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 4, 2020. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/4/3.pdf> (дата звернення 14.05.2025)
8. Костицький В.В. Забезпечення екологічної безпеки чи забезпечення сприятливого довкілля: теоретико-правові питання екологічної функції сучасної держави. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 3, 2020. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/3/7.pdf> (дата звернення 14.05.2025)
9. Про оголошення територій у межах населених пунктів Болеславчик, Мічуріне, Підгір'я, Чаусове-1, Чаусове-2 Первомайського району Миколаївської області зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 31.08.2000 № 1039/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039/2000#Text> (дата звернення 14.05.2025)
10. Про оголошення окремих районів та міст Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Черкаської областей зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 11.12.2000 № 1324/2000 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324/2000#Text> (дата звернення 14.05.2025)
11. Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 10.02.2010 № 145/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/2010#Text> (дата звернення 14.05.2025)
12. Про оголошення окремих територій Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей зонами надзвичайної екологічної ситуації: Указ Президента України від 28.07.2008 № 682/2008 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/2010#Text> (дата звернення 14.05.2025)
13. Екологічні проблеми України: наслідки війни [Електронний ресурс]: вебліографічний покажчик / уклад. О. О. Найдьонова ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ. 2023. 19 с.
14. Губарева В. Підлив Каховської ГЕС. Якими будуть наслідки для довкілля? Ukraine War Environmental Consequences Work Group: Електронний журнал. 2023. Вип. 14 URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/explosion-of-the-kakhovka-hydropower-plant-what-are-the-environmental-consequences/> (дата звернення: 14.05.2023).
15. Василюк О., Колодежна В. Якою повинна бути доля пошкоджених вибухів [вибухами] українських територій? [Електронний ресурс] / Олексій Василюк, Валерія Колодежна. *Ukraine War Environmental Consequences Work Group* : електронний журнал. 2022. Вип. 2. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/future-of-munitions-damaged-ukrainian-lands/> (дата звернення: 14.05.2025).
16. Літвінова В. Російські злочини на українській землі: як війна впливає на наше довкілля [Електронний ресурс]. *Інтерфакс-Україна. Інформаційне агентство* : [сайт]. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/896719.html>. (дата звернення: 14.05.2023).

УДК 621.039.58:340.134(477)]-044.332:061.1ЄС
DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.10>

Яремак З. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0002-4862-0570

Данилюк Л. Р.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0003-3201-8881

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ ДО ACQUIS ЄС

LEGAL MECHANISMS FOR ADAPTING UKRAINIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF NUCLEAR SAFETY TO THE EU ACQUIS

У статті проведено правовий аналіз особливостей гармонізації українського законодавства з acquis ЄС у сфері ядерної безпеки. Окреслено основні форми та процедури приведення у відповідність національного ядерного законодавства з правом ЄС, які отримали нормативне закріплення та наукове обґрунтування: гармонізація, імплементація, наближення законодавства, адаптація, апроксимація, транспозиція тощо.

Визначено особливості адаптації законодавства України у сфері ядерної безпеки до положень права ЄС, що пов'язано з тим, які саме норми права ЄС підлягають імплементації: норми первинного чи вторинного права ЄС. На відміну від джерел первинного права ЄС, які не потребують додаткових механізмів впровадження у національну правову систему, джерела вторинного права (в першу чергу, мова йде про директиви та регламенти ЄС) потребують особливих засобів імплементації. Механізм впровадження директив у національне законодавство й правозастосовну практику у статті показано на прикладі транспонування Директиви Ради 2011/70/ЄВРАТОМ та Директиви Ради 2013/59/Євратом. Обґрунтовано, що адаптація законодавства України у сфері ядерної безпеки до acquis ЄС передбачає не тільки зміни національного законодавства держави-члена, але й здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних заходів політичного, економічного, технічного, організаційного, правового характеру.

Досліджено роль і значення у правовій системі ЄС рішень Суду ЄС. Рішення Суду мають прецедентний характер та є обов'язковими для виконання і застосування на всій території ЄС та для всіх суб'єктів права держав-членів, у т. ч. юридичних і фізичних осіб. Проаналізовано правотворчу функцію Суду ЄС, адже судові рішення заповнили правові прогалини, які існували/існують у правовому регулюванні відносин у сфері ядерної безпеки.

Зроблено висновок, що для України прийняття acquis ЄС у сфері ядерної безпеки означає не просто оновлення законів, а фундаментальну трансформацію її підходу до ядерного управління, що є глибинною інституційною зміною. Разом з тим, перед нашою державою стоїть мегазавдання: не просто гармонізувати своє законодавство з acquis ЄС шляхом імплементації директив та регламентів ЄС, але й адекватно та своєчасно реагувати на безпрецедентні виклики, спричинені військовою агресією, розробляючи нові стандарти ядерної безпеки в зоні збройного конфлікту. Це зумовлено тим, що загальні принципи ядерної безпеки acquis ЄС розроблені в умовах мирного часу та не пристосовані до воєнних викликів, з якими має справу Україна.

Ключові слова: *acquis communautaire, acquis ЄС, ядерна безпека, імплементація, транспонування директив та регламентів ЄС.*

The article provides a legal analysis of the features of harmonization of Ukrainian legislation with the EU acquis in the field of nuclear safety. The main forms and procedures for bringing national nuclear legislation into line with EU law, which have received regulatory consolidation and scientific justification, are outlined: harmonization, implementation, approximation of legislation, adaptation, approximation, transposition, etc.

The peculiarities of adapting Ukrainian legislation in the field of nuclear safety to the provisions of EU law are determined, which is related to which specific norms of EU law are subject to implementation: norms of primary or secondary EU law. Unlike sources of primary EU law, which do not require additional mechanisms for implementation into the national legal system, sources of secondary law (primarily, directives and regulations of the EU) require special means of implementation. The mechanism of implementing directives into national legislation and law enforcement practice is shown in the article using the example of transposing Council Directive 2011/70/EURATOM and Council

Directive 2013/59/Euratom. It is substantiated that the adaptation of Ukrainian legislation in the field of nuclear safety to the EU acquis involves not only changes to the national legislation of the member state, but also a wide range of interconnected measures of political, economic, technical, organizational, and legal nature.

The role and significance of the decisions of the Court of Justice of the EU in the EU legal system are investigated. The decisions of the Court have a precedential nature and are binding for execution and application throughout the EU and for all legal entities of the Member States, including legal entities and individuals. The law-making function of the EU Court is analyzed, as judicial decisions have filled legal gaps that existed/exist in the legal regulation of relations in the field of nuclear safety.

It is concluded that for Ukraine, the adoption of the EU acquis in the field of nuclear safety means not just updating laws, but a fundamental transformation of its approach to nuclear governance, which is a profound institutional change. At the same time, our state faces a mega-task: not only to harmonize its legislation with the EU acquis through the implementation of EU directives and regulations, but also to adequately and timely respond to unprecedented challenges caused by military aggression, developing new standards of nuclear safety in the zone of armed conflict. This is due to the fact that the general principles of nuclear safety of the EU acquis were developed in peacetime conditions and are not adapted to the military challenges that Ukraine is facing.

Key words: *acquis communautaire, acquis EU, nuclear safety, implementation, transposition of EU directives and regulations.*

Постановка проблеми. В Україні питання використання ядерної енергії та забезпечення радіаційної безпеки є надзвичайно тригерним з огляду на сумну сторінку української історії – аварії на ЧАЕС, та не втрачає своєї актуальності і сьогодні, беручи до уваги підвищення рівня небезпечності ядерного енергетичного сектору у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Війна підняла ядерну безпеку в Україні з національної проблеми до критичної геополітичної небезпеки для всього європейського континенту. ЄС та МАГАТЕ часто висловлюють «серйозне занепокоєння» щодо ситуації з ядерною безпекою в Україні через дії Росії. Відтак питання гармонізації ядерної безпеки України та підтримка ЄС у цьому аспекті є основою європейської безпеки та сталого розвитку.

Мета статті. Сфера ядерної безпеки регламентована численною кількістю нормативно-правових актів, однак пріоритетним напрямом залишається реалізація міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії та забезпечення ядерної безпеки. У зв'язку з цим, актуальним залишається питання правового регулювання сфери енергетики у *acquis communautaire* та у законодавстві України, що і буде метою даного дослідження. У цьому контексті проаналізуємо основні проблеми та особливості, які характерні для поточного етапу адаптації українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері ядерної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання забезпечення ядерної та радіаційної безпеки досліджували такі науковці галузі екологічного права, як: В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Т. Г. Ковальчук, Н. Р. Малишева, В. І. Семчик, В. Д. Сидор, О. В. Сушик та інші. Разом з тим, теоретико-правові висновки щодо розуміння суті та правового змісту юридичної термінології зроблені на основі наукових доробок фахівців інших галузей науки (Ю. В. Ващенко, К. М. Гуртова, Р. А. Петров, Л. М. Стрельбицька, М. П. Стрельбицький тощо).

Зважаючи на те, що процес адаптації національного законодавства до права ЄС триває, то і піднята в межах даного наукового дослідження проблематика не втрачає своєї новизни.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначати ключові проблемні питання окресленої теми, варто узгодити та з'ясувати зміст вживаних понять, адже «завжди існує проблема точного використання іноземних юридичних понять та конструкцій за їх змістом та метою в українській мові та вітчизняній юридичній техніці» [1, с. 145].

У Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженій Законом України № 1629-IV від 18.03.2004 р. [2], визначається, що адаптація законодавства – це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire*. При цьому *acquis communautaire* (*acquis*) розуміється як правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ (розд. II). Більше того, дотримання *acquis communautaire* вимагає не тільки зміни національного законодавства держави-члена, але й створення або зміну необхідних адміністративних чи судових органів, які контролюють законодавство [3].

Водночас у сучасних дослідженнях розмежовують категорії «*acquis communautaire*» та «*acquis* ЄС»: *acquis communautaire* визначається як сукупність законів Європейського Співтовариства, які включають цілі, основні правила, політику й, зокрема, первинне та вторинне законодавство, прецедентне право, яке, як правило, вживалося до 2009 року. Натомість *acquis* ЄС – це новітній юридичний термін для позначення поняття права ЄС: «після 1 грудня 2009 р. ми говоримо виключно про *acquis* ЄС, а не про *acquis communautaire*» [4, с. 30–31].

Процес гармонізації національного законодавства з правом ЄС є найбільшим і найскладнішим завданням під час вступу до ЄС. В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [5] вживаються такі терміни, як «імплементация» (ст. 255), «наближення законодавства» (ст. 256), «адаптація» (ст. 152, 153). Сучасна доктрина адаптаційної діяльності в сфері права включає три можливі рівні зближення законодавства України із законодавством ЄС: «мінімальна адаптація», «помірна адаптація», «максимальна адаптація» [6, с. 167]. В. Сидор послуговується терміном «апроксимація», визначаючи його зміст як транспозицію, імплементацию та забезпечення впровадження *acquis* ЄС [7, с. 30].

Основним пріоритетним завданням держави на шляху інтеграції до ЄС є якість національних нормативно-правових актів, що імплементують положення права ЄС, а також ефективна практика їх правозастосування. З цієї метою розд. IX Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18.03.2004 р. [2] передбачено процедуру проведення експертизи законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, що належать за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу. Нормативно-правові акти, які суперечать *acquis communautaire*, можуть прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк. Також Законом України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. [8] передбачено вимоги до нормативно-правових актів, що стосуються адаптації законодавства до норм ЄС: 1) у преамбулі таких актів має бути посилання на відповідні акти права ЄС (ст. 38, ч. 1); 2) проект нормативно-правового акту повинен містити інформацію про відповідність із постатейною таблицею відповідності (ст. 43, ч. 4).

Повертаючись до заявленої тематики, а саме приведення у відповідність українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері ядерної безпеки, варто зазначити, що питання ядерної енергетики, ядерної безпеки, радіаційного захисту та ядерні гарантії є складовими енергетичної політики ЄС й охоплюються гл. 1 розд. 5 Угоди про асоціацію [5] та відповідними Додатками.

Україна має досить розвинену національну систему ядерного законодавства. Г. І. Балюк розподіляє нормативні акти на три рівні: 1) документи першого рівня – це закони та інші підзаконні акти в галузі використання ядерної енергії, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, захисту громадян від впливу іонізуючого випромінювання; 2) документи другого рівня – це нормативні документи

(норми, правила і стандарти), що реалізують конкретні положення законів і мають забезпечувати виконання вимог, які регламентовані законодавчими актами і виконують регулюючу роль як в основній галузі, що виробляє ядерну енергію, та джерел іонізуючих випромінювань, так і в суміжних з нею галузях, де іонізуюче випромінювання використовується для вирішення різноманітних науково-дослідних, виробничих, соціальних та суспільних завдань; 3) документи третього рівня – це галузеві стандарти й відомчі документи, спрямовані на досягнення відповідності вимогам нормативних документів другого рівня і мають лише конкретизувати показники, встановлені в них, а також можливі способи і шляхи до їх досягнення [9, с. 47].

Тому першочергово, коли мова йде про приведення у відповідність до *acquis* ЄС, мається на увазі саме гармонізація норм національного законодавства до права ЄС. Наприклад, Законом України від 16.11.2022 р. [10] внесені зміни до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», які направлені на приведення у відповідність до права ЄС положень законодавства України із врахуванням практики застосування Закону. Реалізація положень цього Закону уніфікує термінологію законодавства України з термінологією законодавства ЄС та доповнює повноваження Держатомрегулювання стосовно організації регулярної оцінки (не рідше одного разу на 10 років) нормативно-правової бази у сфері використання ядерної енергії та діяльності органу державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки, а також міжнародних партнерських перевірок.

Наступне, на що потрібно звернути увагу, це особливості адаптації законодавства України у сфері ядерної безпеки до положень права ЄС, що пов'язано з тим, які саме норми права ЄС підлягають імплементации. Так, якщо мова йде про джерела первинного права ЄС, то додаткових механізмів впровадження у національну правову систему вони не потребують. Зокрема, первинним джерелом права ЄС є три договори про створення співтовариств (разом із додатками і протоколами до них та з наступними змінами і доповненнями), а саме: договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 року; договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 року (Римський договір); договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергетики 1957 року. Положення цих договорів «мають пряму дію в національному правопорядку країн-членів» [11, с. 27]. Саме Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом) заклав основи для мирного використання ядерних матеріалів і технологій в ЄС, створивши рамки для об'єднання зусиль у розвитку ядерної енергетики та гарантій ядерної безпеки. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом 2014 року [5] визначає умови співробітництва

у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику, та ґрунтується на Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства 2005 року, Договорі до Енергетичної Хартії 1994 року, а також на стандартах МАГАТЕ.

Якщо ж вести мову про імплементацію регламентів та директив, тобто джерел вторинного права ЄС, то стикаємося із викликами, пов'язаними з правовою природою джерел права ЄС, які стосуються «особливостей застосування регламентів ЄС, врахування рішень Суду Європейського Союзу як джерела права ЄС, включення міжнародних зобов'язань держав – членів ЄС та самого ЄС до відповідних директив та регламентів, формулювання окремих положень в актах ЄС» [12, с. 2–4].

Особливостями директиви є те, що вона окреслює певні правила, яких необхідно дотримуватися, або зазначає конкретно визначену ціль, якої необхідно досягти, але кожна держава-член самостійно вирішує, як забезпечити відповідність у своєму національному законодавстві [4, с. 58]. Імплементація положень директиви не вимагає від держави безпосереднього закріплення у нормах національного законодавства її змісту, держава повинна розробити механізм досягнення тих цілей, мети, які визначені директивою (транспонування (транспозиція) директиви). Це може бути реалізовано шляхом прийняття документів впровадження, створення компетентних органів, вжиття контрольних заходів (заборони, вимоги, дозволи, ліцензії), використання фінансових інструментів (податки, збори, штрафи, пільги, субсидії), запровадження моніторингу, звітності, ОБНС (оцінки впливу на навколишнє середовище), CEO (стратегічної екологічної оцінки) тощо.

Законом України від 06.06.2019 р. затверджено Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС від 8 липня 2019 р. № 1/2019 [13], яким у Додаток XXVII до Угоди про асоціацію внесено зміни. До оновленого розділу «Ядерна енергетика» Додатку XXVII-В включені директиви: Директива Ради 2013/59/Євратом від 5 грудня 2013 р. про встановлення основних норм безпеки для захисту від загроз, зумовлених впливом іонізуючого випромінювання [14]; Директива Ради 2006/117/Євратом від 20 листопада 2006 р. про нагляд та контроль за перевезеннями радіоактивних відходів та відпрацьованого палива [15]; Директива Ради 2009/71/Євратом від 25 червня 2009 р. про встановлення рамок Співтовариства для ядерної безпеки ядерних установок [16]; Директива Ради 2014/87/Євратом від 8 липня 2014 р. про внесення змін і доповнень до Директиви 2009/71/Євратом про встановлення рамок Співтовариства для ядерної безпеки ядерних установок [17]; Директива Ради 2011/70/Євратом від 19 липня 2011 р. про встановлення рамок Співтовариства для відповідального та безпечного поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами [18].

Зміст даних директив глибинно проаналізовано в ряді наукових досліджень [19; 20; 21]. Ми ж пропонуємо дослідити механізм впровадження директив у національне законодавство та правозастосовну практику. Для прикладу проаналізуємо транспонування Директиви Ради 2011/70/Євратом від 19 липня 2011 року про запровадження рамок Співтовариства для відповідального та безпечного управління відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами [18]. Постановою КМУ від 20.11.2019 р. № 1005 «Про внесення змін до плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [22] передбачено ряд заходів для впровадження цієї Директиви, а саме: запровадження заявки на дозвіл для перевезення радіоактивних відходів та відпрацьованого палива, порядку передання заявки та підтвердження її отримання; запровадження процедури надання згоди або відмови компетентних органів на перевезення радіоактивних відходів та відпрацьованого палива; затвердження форми документа для подання заявки на отримання дозволу на здійснення перевезення радіоактивних відходів та відпрацьованого палива; запровадження процедури ввезення, транзиту і вивезення радіоактивних відходів та відпрацьованого палива і т. д. В рамках імплементації положень Директиви Ради 2013/59/Євратом розроблена постанова КМУ від 24.12.2024 р. № 1493 «Про затвердження положення про експерта з радіаційного захисту» [23], якою визначено перелік напрямів компетенцій, вимоги до обсягу знань та практичних навичок експерта з радіаційного захисту та порядок визнання їх компетенції.

Щодо регламентів ЄС, то варто зазначити наступне. Регламенти – це загалом акти прямої дії, які не потребують від держав – членів ЄС правових акцій з імплементації, а застосовуються безпосередньо. Водночас для України, яка не є членом ЄС, наразі відсутні правові підстави для прямого застосування регламентів ЄС [24, с. 227]. Відтак, держави, що не є членами ЄС, повинні запровадити механізми реалізації регламентів через національне законодавство. Від національного законодавця вимагається лише прийняти належну форму акта (закон, постанову, рішення, залежно від правопорядку), який відображає весь зміст регламенту. Після набуття членства в ЄС регламенти матимуть пряму дію в державі, яка раніше, протягом періоду приєднання, імплементувала їх у національне законодавство [4, с. 59].

Не менш важливим за значенням у регулюванні відносин у сфері ядерної безпеки є рішення Суду ЄС, який виконує завдання забезпечення однакового розуміння права країнами-членами ЄС, не підпорядковуючись іншим інституціям Євросоюзу і здійснюючи судовий контроль за їхньою діяльністю. Рішення Суду

мають прецедентний характер та є обов'язковими для виконання і застосування на всій території ЄС та для всіх суб'єктів права держав-членів (у тому числі юридичних і фізичних осіб).

Суд ЄС також відіграє значну роль у правотворчості. Чимало рішень Суду визначили базові принципи права співтовариства. Наприклад, у справі (Case C-17/03) Суд надав тлумачення поняттю недискримінаційного доступу до електричних мереж, та визнав, що ч. 5 ст. 7 та ст. 16 Директиви 96/92/ЄС не обмежуються охопленням технічних правил, але мають тлумачитися як такі, що застосовуються до всіх видів дискримінації і спрямовані на запобігання національним заходам, що надають підприємству преференційні потужності для транскордонного постачання електроенергії незалежно від того, чи такі заходи запроваджені оператором системи, контролюючим суб'єктом чи законодавством [11, с. 31-35]. У справі (Case C-61/03) Суд ЄС визначив межі регулювання питань ядерної безпеки інституціями ЄС. Зокрема, це стосувалося зобов'язань держав-членів надавати Комісії ЄС інформацію щодо захоронення радіоактивних відходів з ядерних установок, які мають подвійне значення (цивільне та військове). Суд дійшов висновку, що Договір про Євратом не застосовується до використання атомної енергії у військових цілях, та що Комісія, відповідно, не може посилається на статтю 37 Договору з тим, щоб вимагати від держав-членів надавати їй інформацію щодо захоронення радіоактивних відходів з військових установок [11, с. 39-43].

Таким чином, Європейський Суд практично заповнив правовий вакуум, який породжував чимало ускладнень при розгляді певних справ. Саме тому судова практика сьогодні складає досить важливу частину правового регулювання ЄС.

На завершення доцільно проаналізувати підготовлений Європейською комісією Звіт про Україну за 2024 рік [25]. У галузі ядерної енергетики, ядерної безпеки та радіаційного захисту Комісія констатує, що Україна продовжила узгоджувати своє законодавство з *acquis communautaire*, прийняла нове законодавство про радіаційний захист і вдосконалила процедури нагляду за ядерним регулюванням. Український оператор атомної енергетики «Енергоатом» був перетворений на акціонерне товариство, а в червні 2024 року Кабінет Міністрів затвердив усіх п'ятьох членів наглядової ради «Енергоатому». Було розроблено нову Національну цільову екологічну

програму поводження з радіоактивними відходами для вирішення проблем зберігання та захоронення, включаючи довгостроковий проект глибокого геологічного захоронення. У 2023 році було введено в експлуатацію перший операційний комплекс Централізованого сховища відпрацьованого палива (ЦСВЯП). У квітні 2024 року Україну запросили приєднатися до системи термінового обміну радіологічною інформацією Європейського Співтовариства (ECURIE).

Висновки. Шлях України до набуття нею статусу кандидата на членство в ЄС тривав понад 20 років і тільки 23 червня 2022 року його було надано. У 2025 році Міністерство юстиції України розпочало процес розробки Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, що є ключовим інструментом управління реформами та моніторингу готовності України до членства в ЄС.

Ядерний *acquis* ЄС спрямований на формування глобальної ядерної безпеки через двосторонню і багатосторонню співпрацю шляхом запровадження превентивної, відкритої для громадськості політики безпеки. Для України прийняття *acquis* ЄС означає не просто оновлення законів, а фундаментальну трансформацію її підходу до ядерного управління, що є глибинною інституційною зміною. Незважаючи на те, що наша держава знаходиться в умовах повномасштабної збройної агресії, Україна «спрямовує свої зусилля на виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань з питань правового регулювання ядерної та радіаційної безпеки в Україні, які передбачені Угодою про асоціацію» [26, с. 81].

Водночас загальні принципи ядерної безпеки *acquis* ЄС розроблені в умовах мирного часу та не пристосовані до воєнних викликів, з якими має справу Україна. Зокрема правова система ЄС має прогалини нормативного регулювання фізичного захисту ядерних об'єктів, відсутня регуляторна практика для безпечного транспортування джерел випромінювання в умовах воєнних ризиків. Головною загрозою є ситуація втрати контролю над об'єктами, що постраждали від бойових дій (зокрема, Запорізькою АЕС). Тому перед нашою державою стоїть мегазавдання: не просто гармонізувати своє законодавство з *acquis* ЄС шляхом імплементації директив та регламентів ЄС, але й адекватно та своєчасно реагувати на безпрецедентні виклики, спричинені військовою агресією, розробляючи нові стандарти ядерної безпеки в зоні збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Петров Р. А. Еволюція поняття «*acquis communautaire*» в праві Європейського Союзу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 4. С. 145-148.
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

3. Acquis communautaire. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/acquis-communautaire> (дата звернення: 12.06.2025 р.).
4. Путівник з адаптації законодавства України до права ЄС: теоретичні та практичні аспекти / Л. А. Ваолевська, І. М. Мишак (керівники авторського колективу), І. С. Заярна, А. М. Кондратова, М. О. Лисенко, Т. П. Мельник. Київ : Дослідницька служба Верховної Ради України, 2023. 120 с.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, том 1. Ст. 2125.
6. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 162–168.
7. Сидор В. Апроксимація екологічного законодавства України до права ЄС: аналіз міжнародної та національної правової бази. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1. С. 29–33.
8. Про правотворчу діяльність: Закон України № 3354-IX від 24 серпня 2023 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 93. Ст. 364.
9. Балюк Г. І. Ядерне право України: стан і перспективи розвитку (правові аспекти радіоекології). К. : Видавництво «Віпол», 1996. 140 с.
10. Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 16.11.2022 р. № 2762-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 52. Ст. 150.
11. Правове регулювання сфери енергетики, включаючи ядерну, в Європейському Союзі та в Україні: Науково-практичний посібник / В. І. Семчик, Ю. В. Ващенко, В. Г. Дідик, В. П. Нагребельний, Н. М. Пархоменко, С. В. Голікова, О. С. Жадько, О. Б. Кишко, О. Я. Самборська, О. О. Шах, за наук. ред. Дідика В. Г. К. : ТОВ «Ніка-Прінт», 2006. 640 с.
12. Межі імплементації *acquis communautaire* в Україні у сфері охорони довкілля: аналіт. докум. URL: <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/racse-limits-implementation-of-environmental-acquis-communautaire-ukraine-ukr.pdf> (дата звернення: 12.06.2025 р.).
13. Про Рішення Ради асоціації між Україною та ЄС про внесення змін і доповнень до Додатка XXVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 06.06.2019 р. № 2739. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 27. Ст. 112.
14. Директива Ради 2013/59/Євратом від 5 грудня 2013 р. про встановлення основних норм безпеки для захисту від загроз, зумовлених впливом іонізуючого випромінювання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-13#Text (дата звернення: 12.06.2025 р.).
15. Директива Ради 2006/117/Євратом від 20 листопада 2006 р. про нагляд та контроль за перевезеннями радіоактивних відходів та відпрацьованого палива. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-06#Text (дата звернення: 12.06.2025 р.).
16. Директива Ради 2009/71/Євратом від 25 червня 2009 р. про встановлення рамок Співтовариства для ядерної безпеки ядерних установок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-14#Text (дата звернення: 12.06.2025 р.).
17. Директива Ради 2014/87/Євратом від 8 липня 2014 р. про внесення змін і доповнень до Директиви 2009/71/Євратом про встановлення рамок Співтовариства для ядерної безпеки ядерних установок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-14#Text (дата звернення: 12.06.2025 р.).
18. Директива Ради 2011/70/Євратом від 19 липня 2011 р. про встановлення рамок Співтовариства для відповідального та безпечного поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-11#Text (дата звернення: 12.06.2025 р.).
19. Сушик О. Правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки в документах Європейського Співтовариства з атомної енергії. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2, Vyd. 2. С. 46–54.
20. Марич Х. Європейські стандарти та законодавство України в сфері ядерної енергетики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 377–379.
21. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Міжнародно-правове регулювання забезпечення енергетичної та ядерної безпеки України в умовах війни. *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 177–189.
22. Про внесення змін до плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 20.11.2019 р. № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1005-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2025 р.).
23. Про затвердження положення про експерта з радіаційного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2024 р. № 1493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2025 р.).
24. Малишева Н. Р. Розвиток екологічного законодавства України після набуття чинності Угоди про асоціацію. *Правова держава*. 2020. № 31. С. 222–231.
25. Commission staff WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report Accompanying the document communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions 2024 Communication on EU enlargement policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52024SC0699> (дата звернення: 20.04.2025 р.).
26. Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г. Правове регулювання відносин щодо забезпечення ядерної та радіаційної безпеки в Україні в мирних умовах та в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 83(2). С. 75–83.

РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК «ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО» ЗА РЕД. А. П. ГЕТЬМАНА¹

Шульга М. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

Початок XXI сторіччя ознаменувався інтенсивним розвитком глобалізаційних процесів, які висунули на перший план проблеми, пов'язані з порушенням рівноваги між суспільством і природою, суттєвим збільшенням антропогенного навантаження та негативного впливу на довкілля. У зв'язку з цим роль екологічного права в усьому світі, і в тому числі в Україні, невинно зростає. Цілком очевидно, що така тенденція буде продовжуватися та посилюватися.

Відомо, що природні ресурси забезпечують існування людей і суспільства в цілому, тваринного і рослинного світу. В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб населення виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування компонентами довкілля, забезпечення раціонального використання, екологічно спрямованої охорони та захисту. Вітчизняне екологічне законодавство має сприяти формуванню екологічного правопорядку та забезпеченню екологічної безпеки, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню, відновленню та охороні природних ресурсів.

Динамічний розвиток сучасних екологічних відносин потребує не тільки їх належного та своєчасного правового регулювання з урахуванням міжнародних і євроінтеграційних зобов'язань України в довкілевій сфері, а і ґрунтовної та якісної підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних вирішувати питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища, приналежності, використання, відтворення природних ресурсів і комплексів, забезпеченням екологічної безпеки.

Соціальна цінність і функціональне призначення екологічного права для українського суспільства, яке впродовж 30-ти років розбудови української державності сформувалося як окрема галузь вітчизняного права, наукової доктрини, навчальної дисципліни і є складовою національної правової системи України полягає в тому, що його норми спрямовані на регулювання суспільних відносин, які формуються у сфері забезпечення екологічної безпеки, захисту права на

безпечне для життя і здоров'я довкілля, реалізацією цілей сталого розвитку, утвердження правопорядку в царині використання, відновлення і охорони природних ресурсів.

Правові механізми забезпечення збереження довкілля, екологічної безпеки, раціонального використання і охорони природних ресурсів є реакцією на виклики глобального, національного, регіонального і місцевого значення, існуючі проблеми державно-правового, економічного та соціального характеру з питань здійснення прав на природні ресурси, охорони довкілля, доступу до правосуддя і захисту таких прав у судах, включаючи й Європейський суд з прав людини.

Навчальна дисципліна еколого-правового напрямку забезпечує набуття спеціальних компетентностей, визначених стандартами вищої освіти. Вона має забезпечувати підготовку кваліфікованих юристів, здатних на високому професійному рівні комплексно і ефективно вирішувати державно-правові питання і проблеми, ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також особливостей практики їх застосування.

Підручник «Екологічне право» підготовлений колективом викладачів кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Авторський колектив прагнув не тільки окреслити весь комплекс еколого-правових питань, а і висвітлити навчальний матеріал у послідовній та доступній формі з урахуванням останніх змін в екологічному законодавстві та вимог Європейської кредитно-трансферної системи (галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»).

Підручник видано до 220-ї річниці заснування Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та 45-річчя кафедри екологічного права Університету. Загальний обсяг підручника становить 63 друкованих аркуша (1008 сторінок).

Архітектоніка підручника складається з трьох частин – Загальна, Особлива і Спеціальна. Кожна містить відповідні розділи та параграфи. Всього підручник нараховує 26 розділів.

¹ Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, Є. П. Суєтнов та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.

Для зручності засвоєння матеріалу з урахування вимог Європейської кредитно-трансферної системи до Загальної частини увійшли наступні розділи: Екологічне право в правовій системі України; Загальна характеристика джерел екологічного права; Правові засади екологічного управління; Екологічні права, інтереси та обов'язки громадян; Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки населення та територій; Право власності на природні ресурси та комплекси; Право природокористування (загальні положення); Правові засади економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища; Правові засади юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

В цій частині серед традиційних питань, які окреслені навчальною програмою та навчальними університетськими планами, була приділена увага висвітленню і таких важливих питань, як: рішення та практика Європейського суду з прав людини в системі джерел екологічного права; вплив судової практики та її системний зв'язок із джерелами екологічного права; правові засади забезпечення екологічних інтересів громадян, їх поняття і класифікація; поняття та види екологічних обов'язків громадян; правові засади регулювання екологічних ризиків та деякі інші.

До Особливої частини увійшли наступні розділи: Правове регулювання використання та охорони земель; Правове регулювання використання та охорони вод; Правове регулювання використання та охорони надр; Правове забезпечення використання та охорони рослинного світу; Правове регулювання використання, відтворення та охорони лісів; Правове регулювання використання та охорони тваринного світу; Правове регулювання охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату; Правове регулювання використання й охорони об'єктів природно-заповідного фонду України; Правове регулювання використання й охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон; Правове забезпечення формування та функціонування екологічної мережі України; Правове регулювання використання та охорони природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; Правове регулювання управління відходами; Правова охорона навколишнього природного середовища при здійсненні господарської діяльності; Правова охорона навколишнього природного середовища в населених пунктах; Правова охорона навколишнього природного середовища в енергетичній сфері.

Фактично Особлива частина підручника об'єднала під своїм дахом як традиційні розділи природоресурсного права, – тобто використання та охорона земель, вод, надр, лісів, рослинного та тваринного світу, так і питання правового забезпечення та функціонування природних комплексів, а також охорони навколишнього природного середовища на

відповідних територіях чи у галузях економіки. При написанні Особливої частини підручника, авторський колектив виходив саме із розуміння екологічного права як комплексної галузі права і законодавства, так як це традиційно тлумачить Харківська наукова школа екологічного права.

Спеціальна частина складається з двох розділів, а саме: Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища; Право охорони навколишнього середовища Європейського Союзу. Серед традиційних питань, які висвітлюються у цій частині, є такі: Міжнародно-правова охорона клімату; Міжнародно-правова охорона ландшафтів; Екологічна політика Європейського Союзу; Європейський зелений курс.

Кожен розділ рецензованого підручника, як того вимагає методичне забезпечення, супроводжується контрольними питаннями, підручник має список скорочень, предметний покажчик і список основної рекомендованої літератури.

У запропонованому зміненому і доповненому виданні підручника «Екологічне право» проблеми галузевої науки та навчальної дисципліни розкриваються, виходячи з положень загальної теорії вітчизняного права, аналізу сучасної правової системи та практики правозастосування у сфері екологічних правовідносин.

В підручнику знайшли своє відображення концептуальні положення щодо подальшого розвитку галузі права та навчальної дисципліни у новітніх поглядах і підходах з урахуванням результатів сучасних наукових досліджень.

Підручник підготовлено з урахуванням сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку правової регламентації суспільних екологічних відносин в умовах світових та європейських економічних, державно-правових та освітніх інтеграційних процесів. Його автори свідомі того, що подальший розвиток екологічного права як самостійної галузі вітчизняної системи права має здійснюватися на конституційних засадах, які повинні забезпечувати незаперечну реалізацію і захист екологічних прав людини і громадянина, задоволення екологічних інтересів Українського народу та держави на рівні міжнародних екологічних стандартів і нормативів. Еволюція предмета і системи вітчизняного екологічного права в сучасних умовах повинна здійснюватися з огляду на міжнародні інтеграційні процеси у сфері охорони навколишнього природного середовища відповідно до вимог Європейського Союзу.

За структурою, змістом, методикою викладення матеріалу, формулювання питань до самоконтролю, вибором рекомендованих літературних джерел оновлений підручник охоплює всі основні інститути вітчизняного екологічного права та базується на використанні методологічних засад, науково-теоретичних висновків, конституційних положень і принципів, матеріалів судової практики, тлумаченні норм новітнього екологічного

законодавства України. У методичному аспекті зміст оновленого підручника орієнтований на забезпечення викладання нормативного курсу «Екологічне право» з урахуванням сучасних вимог до отримання студентами вищої юридичної освіти, що спрямовані на зміну усталених підходів до вивчення екологічного права,

застосування нових методик у викладанні цієї навчальної дисципліни.

Підручник буде корисним для студентів юридичних закладів вищої освіти, аспірантів, науковців-правників, викладачів, а також усіх тих, хто цікавиться теоретичними та практичними питаннями екологічного права.

Наукове видання

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

науково-практичний журнал

Випуск 1

Журнал видається за сприянням:

*Національної академії правових наук України,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Асоціації українських правників*

Підписано до друку: 15.05.2025.

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,77.

Замов. № 0925/702. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Scientific publication

ENVIRONMENTAL LAW

scientific and practical journal

Issue 1

*The journal is published under the auspices
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukrainian Bar Association,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
and Association of Ukrainian Lawyers*

Signed for printing: 15.05.2025.
Format 64×84/8. Times New Roman Font.
Offset. Digital printing. Conventional printed sheet 9,77.
Order № 0925/702. Edition of 300 copies.

Publishing and printing – Publishing House “Helvetica”
65101, Ukraine, Odessa, 6/1 Inglizi St.
Telephone: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.